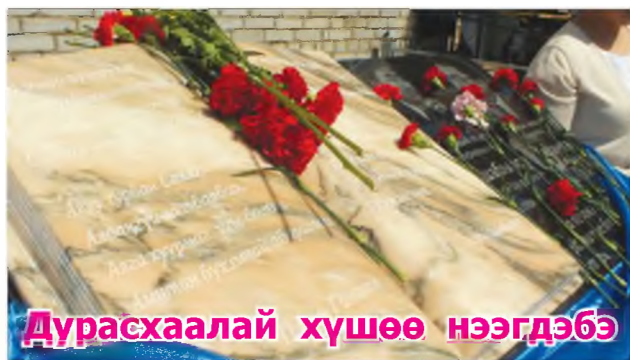

УШХАЙТЫН АЛДАР СУУТА,
БЭЛИГТЭЙ ХҮБҮҮДЭЙНГЭЭ,
УРДАА ХАРАХА
УРАН ГУУРХАТАНАЙНГАА
НЭРЭ МҮНХЭЛӨӨ

ИТГЭЛИЙН
ХАМБЫН
ЗАХЯАНУУД

Дурасхаалай хүшөө нээгдэбэ

2 н.

23 н.

1921 оной
декабриин
21-нээ гарана

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!
Буряад ҮНЭН

Бүгэдэ арадай сонин

2013 оной
июниин 20
Четверг

№ 24 (21923)
(838)

Гарагай 5
www.
burunen.ru

Буряад Үнэн

Уласхоорондын Ёрдын наадан - 2013

ДЭЛХЭЙН БҮХЫ БАЙХАНДА МҮРГЭЛ ХЭГДЭБЭ

12-13 н.

Издательский дом
**Буряад
ҮНЭН**

Уважаемые читатели!
Продолжается подписка на наши
издания на II полугодие 2013 г.

Наименование издания	Периодичность	Условия	Подписная цена
Газета «Бурятия» Индекс – 50908 с приложением. «Бурятия-7»	вт., ср., чт., пт	а) Через почту б) с получением в редакции в) с доставкой в организацию (по городу)	824,64 руб. 400 руб. 450 руб.
Газета «Буряад үнэн» Индекс – 50901	четверг	а) Через почту б) с получением в редакции в) с доставкой в организацию (по городу)	386,22 руб. 265 руб. 275 руб.
Газета «Спорт - Тамир» Индекс – 31113	среда	а) Через почту б) с получением в редакции в) с доставкой в организацию (по городу)	226,50 руб. 220 руб. 250 руб.
Журнал для детей «Одон» Индекс – 73879	ежемесячно	а) Через почту б) с получением в редакции в) с доставкой в организацию (по городу)	271,92 руб. 270 руб. 270 руб.
Журнал «Байгал» Индекс – 78408	1 раз в 2 месяца	а) Через почту б) с получением в редакции в) с доставкой в организацию (по городу)	503,61 руб. 420 руб. 420 руб.
Журнал «Байгал» Индекс – 78407	1 раз в 2 месяца	а) Через почту б) с получением в редакции в) с доставкой в организацию (по городу)	503,61 руб. 420 руб. 420 руб.

Борис БАЛДАНОВАЙ фото-зургугуд

Буряадай Правительство: хүгжэлтын шэглэл

БУРЯАДАЙ ТУШЁНКЫН ҮЙЛЭДБЭРИ ҮРГЭДХЭГДЭБЭ

Июниин 15-да “Бурят-мисопромой” шэнэ комплекс нээлгын баяр ёһололой үедэ Россиин хүдөө ажахын министр Николай Федоров дэлхэйдэ мэдээж Улаан-Үдын түшёнко үйлэдбэрилгын конвейерэй хүдэлмэрийн эхи табяа.

Һэлбэн шэнэлэлгын болон барилгын проект 2011 оной сентябрь соо бээлүүлэгдэж эхилээ гэжэ хануулая. Энэ хэрэгтэ 7 миллион гаран түхэриг гаргашалагдаа юм. Тиигэжэ мүнөө шэнэ комплекс соо шэнэ зүйл нэбтэрүүлэн ашагладаг, элшэ хүсэ гамнадаг, мүн байгаалида хорогүй үйлэдбэри хүгжөөлгын болон аюулгүй хүдэлмэрийн бүхы эрилтэнүүд хараалагданхай. Ихэдээ үйлэдбэрийн хэмжээншье эгсэ дээшлэхэ ааб даа. Хэрбээ энээнһээ урид нарадаа

2 миллион консервын баанха бүтээгдэдэг наа, мүнөө 3 миллиондо хүрэхэ зэргэтэй. Колбасагай үйлэдбэрийн хэмжээн хоёр дахин эбхэгдэхэ: нарын 210 тонноһоо 420 тонно болотор. Харин хүсэд бүтээгдээгүй хоол (полуфабрикат) бүри 7 дахин ехээр үйлэдбэрилэгдэхэ: 15 тоннын орондо аяар 105 тонно бүтээгдэхэ. Налог табариин хэмжээншье нилээд ургаха: жэлдээ 54,7 миллион түхэриг болодог наа, мүнөө 145 миллиондо хүрэхөөр хүлээгдэнэ (85 миллиониин федеральна бюджеттэ орохо, 60-ниинь – республикын). Хүдэлмэрилэгшэдэй салин хүлһэн дээшлэжэ, дунда зэргын хэмжээн 24 түхэриг болохо.

- Республика болбосоруулгын үйлэдбэрийе дэмжэлгын гүрэнэй федеральна программын баталагдахааа урид

энэ проект бээлүүлжэрхибэ, - гэжэ Николай Федоров онсолон тэмдэглээ. - Тиимэһээ мүнгэ һомологшодой болон энэ хэрэгтэ хабаатай бүхы зонй габьяа нилээд ехэ.

Россиин хүдөө ажахын министрэй хэлһээр, Буряадай мяха болбосоруулгын промышленность саашадаа гансашье республикын бэшэ, харин федеральна бюджеттэй һомололгодо хүртэхэ аргатай юм.

- Республикын Правительство болбосоруулгын промышленностин ходо дэмжэдэг, дэмжэхэшье, - гэжэ Буряадай Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Александр Чепик хэлээ. - Манай эндэ үйлэдбэрилэгдэдэг мяханай зүйлнүүд элдэб холисогүй, сэбэр, шанар һайтай. Совет үедэ мантан гүрэниие тэжээдэг байһан республика мүнөөшье бүхы Россиие мя-

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото

ханайнгаа зүйлнүүдээр хангаха шадалтай.

Удаань Россиин хүдөө ажахын министр Улаан-Үдын түшёнко үйлэдбэрилдэг конвейер хүдэлгүүлэхэдэнь, удангүй, 15 минутын үнгэрхэдэ, консервэнүүд бэлэн болоод байгаа.

Эндэ үнгэргэгдэнэ хүдэл-

мэрийн зүблөөн дээрэ хүдөө ажахын болон болбосоруулгын предприятинуудай, эд хэрэглэгшэдэй хамжаанай болон дээдэ нургуулинуудай түлөөлэгшэд Николай Федоровто олон асуудалнуудые табяа.

Татьяна ЖИМБУЕВА.

БУРЯАДА - ЯПОНОЙ ТҮЛӨӨЛЭГШЭ

Японой балетмейстер Морихиро Иватын найруулһан «Дон Кихот» гэжэ зүжэг Буряадай оперо болон баледэй театрта анха түрүүшынхией олоной урда дурадхагдана. Энэ ушараар Хабаровск хотодо Японой генеральна консул Цугуо Такахаси Улаан-Үдэдэ буугаа.

Японой түлөөлэгшэ хамагай түрүүн Буряадай Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Иннокентий Егоровтой уулзажа харилсаа. Тихэдээ экономикын талаар Буряадай болон Японой хоорондо үргэлжэлһэн холбоо харилсаан тухай хөөрлөдөө. Иннокентий Егоровой тэмдэглэхээр, жэл бүри Япон руу Буряадһаа

шулуун нүүрһэн болоод ой модон абаашагдана. Харин тэндэһээ авто-унаа асарагдана. 2013 оной эхин кварталда Буряад Япон хоёрой хоорондо худалдаа наймаанай ашаар эрьелдэнэ мүнгэн урдахы жэлһээ 35 дахин дээшлээ.

Уулзалгын эсэстэ Иннокентий Егоров Цугуо Такахаси Байгалай эрье дээрэ байгуулагдажа захалһан аяншалга-амаралгын проектдэ хабаадалсахыень уряа.

Японой генеральна консул Буряадта хоёрдохи удаагаа ерээ гээд хануулая. Урид 2012 ондо Байгалай экономика форумдо оролсоһон.

Сарюуна ЭРДЫНЕЕВА.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото

Дурасхаалай хүшөө нээгдэбэ

УШХАЙТЫНГАА АЛДАР СУУТА, БЭЛИГТЭЙ ХҮБҮҮДЭЙНГЭЭ, УРДАА ХАРАХА УРАН ГУУРҢАТАНАЙНГАА НЭРЭ МҮНХЭЛӨӨ

Хэбэд номхон Хэжэнгэ нютагаа суурхуулһан алдарт уран зохёолшод, поэдүүд, журналистнууд байһан, уран хурса гуурһата зохёолнуудаараа ууган тоонто Ушхайтаяа бүхы дэлхэйгээр суурхуулһан СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной гэшүүд, Буряад Республикын болон Россиин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэд - республикын арадай уран зохёолшо, радиожурналист, Буряад оронойнгоо Гүрэнэй шангай лауреат, И. Калашниковай литературна конкурсын лауреат, Хүндэлэлэй Тэмдэг ордендо Цырен Раднаевич Галановта, бэлигтэй поэт, “Буряад үнэн” газетэдэ, “Байгал” журналда амжалтатай ажаллаһан журналист, журналистнуудай Я. Гашегай нэрэмжэтэ республиканска конкурсын лауреат, “Хэжэнгэмни” гэхэн һайхан дуугаараа аймагайнгаа гимн байгуулһан габьяатай Георгий Цыренович Дашабыловта зориулагдаһан хамтын хүшөө нээлгын баяр ёһолол июниин 12-то – Россиин үдэр Хэжэнгын аймагай межпоселенческэ түбэй библиотекын дэргэдэ ехэ зохидоор үнгэргэгдэбэ.

Георгий Дашабыловтай зээ хүбүүн Данилын уран гоёор шүлэгиень уншанаһан удаа Хэжэнгын аймагай захиргаанай гулваа Г.З Лхасаранов

үнэн зүрхэнэйнгөө дулаахан үгэнүүдээр нютагаархидаа, хүшөө барилга нээлгэдэ ехэ эдэбхи үүсхэл, мүнгэ зөөри гаргаһан түрэлхидтэнь, хүүгэдтэнь баяр баясхалан хүргөөд, Хэжэнгэдэманай, Ушхайтадамнай бэлигтэй, уран зохёолшо, поэдүүд болохо хүбүүд, басагад урган гарахань болтогой гэхэн үрээл хүргөө. Түрэл гаралдань, үри хүүгэдтэнь бахархал, талархалаа мэдүүлһэн Хэжэнгын аймагай депутатуудай аймагай Сөвөдэй түрүүлэгшэ Б.Н. Шойдоков амаршалжа, Ц.Р. Галановтай “Добын долоон хүбүүд” гэхэн поэмэһээ тэдэ хүбүүдэй образ хүхюүтэйгээр зураглаһан мүннүүдые уншахадань, Добын долоон хүбүүдэй эгээл түрүүшын нэрэ болохо Лоони дурдагдажа, эндэ уригдаһан “Буряад үнэн” Хэблэлэй байшангаймнай “Буряад үнэн” сониной бильдредактор Соёлма Балбаровна Байминовагай мийэрэн шагнажа, баясажа байхыень хараад, омогорхоо һэмди. Юуб гэхэдэ, тус поэмынь герой болоһон эрилтэ ехэтэй эсэгэнь Балбар Батожапов (эсэгыень нютагаархидын ородоор “Лоони” гэжэ нэрлэдэг байгаа бшуу) хадаа хүдөө ажахын ажалда габьяатай, Хэжэнгынгээ аймагта ехэ хүндэтэй хүн байһан байна. Шэнэ хүшөөгэй дэргэдэ улаан гвоздика сэгсүүд табигдаба, хүр жабхаланта хүгжэм доро хүшөө нээгдэбэ. Анханһаа анда нүхэд байһан хоёр алдарт нютагаархидай - уран зохёолшо

Цырен Галановтай, поэт Георгий Дашабыловтай (дурасхаалай самбар шэнгээр зураглагданхай) дүрэ зурагуудай хажуу тээн нээгдэнэ томо номой нэгэ тала дээрэнь Ц.Р. Галановтай бурханай, буянтай нютаг тухайн гүн удхатай мүннүүд, харин нүгөө тээн Г.Ц. Дашабыловтай суута дуунай үгэнүүд болоһон шүлэг - гимнын түрүүшын бадаг дабталгатаа үгтэнхэй байна.

Хэжэнгэ нютагай поселениин Сөвөдэй түрүүлэгшэ, Ушхайтада нилээд амжалтатай хүдэлһэн В.Б. Дугаров үгэ хэлэхэдээ, “табиад, жараад онуудһаа зохёолнуудаа удхатайгаар бэшэжэ, нютагаа үргэһэн суута уран гуурһатанайнгаа хүшөө нээлсэбэди, түрэлхидэйнь түргэн болзор соо хэжэ бүтээһэндэнь баярые тэдэндээ хүргэнэбди” гэжэ нэмэбэ. “Би хонишонби” гэхэн шүлэгиень аргагүй бэрхээр, артист шэнгээр Бато Шойнжонов уншаба, харин “Түрүүшын бороо” гэхэн дууень өөрөө дуунай автор, суута “Үетэн” бүлэги ударидагша, РФ-гэй соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Баир Шойдоков гоёор дуулаба. Уран шүлэгүүдые мүнделүүлдэг, зохёохы ажалыень дэмжэдэг байһан наһанайн хани нүхэр Зинаида Лубсановна Дашабылова, Ц.Р. Галановтай омогорхол болоһон басаганиинь, удхатайгаар үгэ хэлэдэг мэдээдэ врач Светлана Цыреновна Доржиева, жаргалтай ажаһууһан наһанайн нүхэр Галина Цыдыповна, аха

Б.Ц.ДУГАРОВАЙ фото

Галина Цыдыповна, Светлана Цыреновна (басаганиинь)

захатан поэт Г.Г.Чимитовэй хани нүхэр Цэпэл Доржиевна, мэдээжэ уран зохёолшо, Хэжэнгын Үлэйтэ нютаг тоонтотой Цыдып Цырендоржиев, суута поэт, республикынгаа гимн бэшэһэн Д.З. Жалсараевтай хани нүхэр Валентина Зундуевна, зохёохы бэлигтэй журналист, поэт байһан Владимир Лубсановтай хани нүхэр Мария Мархаевна, тус библиотекын директор, республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ А.С. Танхаева, бусад бэлигтэй нютагаархидыемнай һайханаар дурсаа, зохёолнуудтань үндэр сэгнэлтэ үгөө. Энэ баяр ёһололые РФ-гэй соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, республикын Гүрэнэй шангай лауреат Сэсэг Шойдокова хүтэлбэ. Хэжэнгын элитэ зонй дурасхаалай ерээдүйн мемориалай эхи табиһан энэ хүшөөгэй дэргэдэ

үхибүүдын, түрэлхидын алиммай модонуудые (яблонинуудые) нуулгаба, эндэхи хандалинууд дээрэнь һуужа, шүлэгүүдээ, зохёолоо уншаха залуу үетэн ерэхэ байха гэхэн найдал түрүүлһэн баярай үгэнүүд хэлэгдэбэ. Манай эсэгэ Доржо-Палан Дылгырович Дымбрыловтэй сугтаа наадажа өөдөө болоһон, зохёохы ажалараа хожомын харилсаһан уран гуурһата нүхэдэйн, Ушхайтын урдаа хараха суута зохёолшодой алдар нэрэ, ажал хэрэгүүдын Ц.Р. Галановтай дүтын түрэл болодог олзын хэрэг эрхилэгшэд Рампиловтанай бүлын оролдолгоор бүтээгдэнэ энэ хүшөөгөөр мүнхэрүүлэгдэбэ гэшэл даа.

...Газарай уужам дээр Гансахан дайдамни. Хэзээдэш хүлээн абыш, Хэжэнгэмни... Бэлигма ОРБОДОЕВА.

УЛААН-ҮДЭДЭ УРИДШАЛАН МОНГОЛОЙ ПРЕЗИДЕНТЫН ҺУНГАЛТА БОЛОБО

2013 оной июниин 26-да Монгол орондо Президентын Һунгалта болохоор хараалагданхай юм. Энэ гүн удхатай үйл хэрэгтэ дэлхэйн олон орондо ажаһуудаг, ажалладаг, һурадаг энэ гүрэнэй эрхэтэд бэлдэжэ байна.

Улаан-Үдэдэ оршодог Монголой Генеральна Консульствын байшанда (оперно театрай баруун урда) дүтэлхэдэмни, монгол һайхан дуунууд эдэлжэ байгаа нэн... Фойе соонь гүрэнэйн флагуудаар, улаан лентэнүүдээр ехэ зохидоор шэмэглэгдэнхэй, нэгэ таладань Һунгагадай һанал, хүсэлөө шэлэн мэдүүлхэ арга олгодог тусхай хэрэгсэл (урна) табигданхай байба. Столой саана Һунгалтын комиссийн гэшүүд түрүүлэгшэ, Монголой Генеральна консул, господин Цэрэндорж Ганболд, секретарь, генконсулствын атташе, господин Дондив Болд түрүүтэй зон һуугаа, Һунгалтада ерэгшэдые угтажа байгаа нэн. Буряад Республикын ниислэл хотодо Һунгалтаар уридшалан ябуулагдажа байһан ажал, Һунгалтын комиссийн ябуулжа байһан хүдэлмэри тухайгаа господин Д. Болдын дуратайгаар намда хөөрөжэ үгэһэндэнь, тон ехэ баярые хүргэнэбди.

- Мүнөөдэр, июниин 14-дэ, 6 мянган монгол зоной ажаһуудаг хариин 32 орондо

Монголой Президентые уридшалан Һунгаха талаар ажал ябуулагдажа эхилбэ. Улаан-Үдэдэ 38-дахи Һунгалтын комисси байгуулагдажа, энэ комиссийн бүридэлдэ Примориин, Хабаровскийн, Забайкалийн хизаарнууд, Буряад орон ородог байна. Эдэ регионуудта ажаһуудаг, олзын хэрэг эрхилэлгэдэ, худалдаа наймаанай газарта хүдэлдэг, Һуралсалай эмхинүүдтэ Һурадаг манай ороной зон Һунгалтадамнай хабаадаха. Манай Һунгалтын комиссида Улаан-Үдэдэ байһан, ерэнэн 230 монгол зон хабаадана. Мүнөөдэрһөө эхилжэ, гурбан үдэрэй туршада, июниин 16-да (һүүлшын үдэр) Монголой Президентые уридшалан Һунгаха эрхэтэй. Иимэ арга боломжонүүд олон ондоо гүрэнүүдтэ бидэндэ олгогдонхой.

Мүнөөдэр, Һунгалтын түрүүшын үдэр, Һунгалтымнай комиссийн гэшүүд (эндэ дипломадууд оролсоно) үглөөнэй 7 саһаа ажалаа эхилхэдэнь, энэ үедэ 50 гаран хүн үглөөгүүр эртэ ерэд байһан байна. Харин үдэрэй 15 сагта манай ороной зоной 50 процентнь Һунгажа дүүргээд байһаниинь хадаа манай эрхэтэй Һунгалтада эдэбхитэйгэр хабаадажа байһые гэршэлнэ бшуу.

- Улаан-Үдэ ерэнэн танай ороной бүхы зон Консулстводо болоһон Һунгалтада

хабаадаха аргатай гү? Хэд кандидатууд Һунгалтада хабааданаб, ямар партинуудые тэдэнэр түлөөлнэб?

- Зүб даа, бидэ Консулстводоо саг зуурын болзороор, эндэ ерээд, харгыдаа ябажа байһан бүхы монголнуудые Һунгалтадаа хабаадуулнабди. Манда Һунгалтаар һайн дүй дүршэл бии: бидэ хоёр жэлэй урда тээ Монголой гүрэнэй Хуралда Һунгалта үнгэргөө нэмди. Манай Һунгалтын комисси үдэшын 22 саг болотор хүдэлхэ байна. Уридшалан ябуулагдажа байһан Һунгалта тухай бэшэхээ манай түбэй газетэнүүдэй, СМИ-гэй түлөөлэгшэд ерэнхэй, мүн танай Буряадай "Тивиком" телекомпани Һунгалтыемнай буулгаба.

Һунгалтын бюллетеньүүдтэ Президентэ Һунгагдахаар Демократическа партиһаа мүнөө үедэ Президент байһан Ц. Элбэгдорж, Монголой Арадай партиһаа Монголой үндэһэн барилдаагаар чемпион, Ажалай баатар Б. Бат-Эрдэнэ, Монголой Арадай-хубисхалай партиһаа энхэ элүүрые хамгаалгын министр Н. Удвал гэгшэдэй нэрэ, обогүүд, тушаалнууд бэшгэдэнхэй 32 гүрэнүүдтэ уридшалан үнгэргэгдэн Һунгалтын дүнгүүд Түбэй Һунгалтын комиссида дамжуулагдаа юм. Тиин июниин 26-да – гол үдэртэнь эдэ баримтанууд хамтын үрэ дүнгүүд

Интернэтээр фото-зураг абтаба

соо орохо, тоологдохо байха.

- Та юу Һунгалтаһаа хүлээнэбта, Монголой Президент ямар байха ёһотой гэжэ һананабта? Монголой эрхэтэдтэ – Һунгагшадтаа юу хүсэхэ байнабта?

- Өөрынгөө ороной зондо, Монголой эрхэтэдтэ эдэбхитэйгээр Президентые Һунгаха хэрэгтэ хабаадахые, оронойнгоо Конституцийн дүримүүдые хазгайруулангүй хабаадахые хүсэнэб. Президент болохо, таараха ухаатай, сэсэн хүн, ёһотой политик байжа, арад зонойнгоо түлөө бүхы юумэ хэхэ, шадха, арадайнгаа ажабайдалай хэмжээ дээшлүүлхэ гэхэн зоригтой, бэрхэ, шадалтай хүн хэ-

рэгтэй байна. Иимэ хүниие Президентээр Һунгаха ёһотойбди гэжэ һананаб. Юуб гэхэдэ, энэ Һунгалтаһаа гансашье манай ороной арад зоной ерээдүй дулдыдаха бэшэ, мүн манай ороноудай – Монголой болон Россиин, Монголой болон Буряад Республикын харилсаата ажалай ерээдүй дулдыдаха байна бшуу.

Нэмэхэ шэнэ юумэн гэхэдэ, Генеральна консул, господин Ц.Болд, тиихэдэ атташе, господин Д. Болд гэгшэд Монголой Генеральна Консулстводо һаяхан харюусалгата дипломатическа тушаалнуудаа эзэлэ гэжэ тэмдэглээд, шэнэ ажалдань амжалта, һайн һайханиие хүсэе!

Аймагуудай хэблэлэй республиканска фестиваль

ПРИБАЙКАЛИИНХИД ҺАЙХАН БАЙГААЛИТАЙ, АЖАЛША АЛДАРТАЙ

Тээмэндэ Прибайкалийн райондо аймагуудай хэблэлэй республиканска фестиваль эмхидхэгдэжэ, 18 аймагуудай 70 журналист хабааһан байна. Буряад Республикын Толгойлогшын болон Правительствын захиргаан, Прибайкалийн районной захиргаан, тус аймагай "Прибайкалец" гэхэн газетын редакци энэ 3 үдэрэй ехэ удхатай фестиваль баян программатайгаар эмхидхэжэ, тэдэниие РБ-гэй Хүдөө ажахын болон эдэе хоолой министерство дэмжэнэ байна. Ород ёһо гуримаар – хилэ-эмэ даһнатайгаар хүндэмүүшэ зантай прибайкалийнхид журналистнуудые угтажа, Прибайкалийн районной захиргаанай гүлваа С.А. Семенов амаршалгын үгэнүүдые зориулжа, аймагайнгаа газетын ажалда үндэр сэгнэлтэ үгэбэ. Фестивалиин хабаадагшад МФЦ-гэй филиалай мүнөө үеын түхээрэлгэнүүдтэй шэб шэнэхэн байшан соогуур ябажа, тэрэнэй дарга Б-С. В. Гонгаровай хөөрөөһнөө 11 хүн үдэр соогоо 120-150 хүниие хангадаг, 144 олон янзын хүдэлмэри зондо хэдэг, саарһа, документнуудыен бэлдэдэг гэжэ мэдэжэ абабди.

Итанцынхид бидэниие дуу, хатарарааа угтажа абаба, юуб гэхэдэ, "Радуга" ТОС-то гоёор шэмэглэгдэн нааданай талмай зунай үедэ хүдэлхөөр нээгдээд, энэ ушараар ТОС-ойн дарга В.А.Брюханов олоороо сугларһан зониие, илангаяа концертдэ, наадануудта хабааһан хүүгэдые, тэрэ тоодо "Кумушки" гэхэн басагадай ансамблие амаршалжа, харин эндэхи үхибүүдые Веселушка, Хохотушка клоунууд (соёлшод Инна ба Анна Бугреева-

нууд) наадануудта хабаадуулжа байгаа нэн. Олзын хэрэг эрхилэгшэд Н. Колечкин, Н. Баташов, А. Завьялов, Н. Еремеев гэгшэд үхибүүдэй талмай заһабарилжа үрдэе. "Улыбка" тосойхид (С.А. Шалаев) һайн стадионтой, тэндэ үхибүүдые үнинһөө хүдэлдэг физкультурын багша И.Г. Судачков һорино, үбэлдөө конькигаар наадуулна, санаар ябуулна. Харин "Женщины села" ТОС-й дарга Л.Я.Арефьева гэр бүлын ёһо заншал сахина, түймэр саралгые бэе дээрээ даажа абанхай. Тэрэнэй "Золотая рыбка" талмайда ехэшүүл, багашуул дуратайгаар ерэдэг юм. Энэ һурунда 2441 хүн, тэдэнэй 536-ниинь хүүгэд юм. Турунтаево түбынь бусахынгаа урда тээ Засухино нютагай хажуудахи эртэ урда сагай хүнүүдые археологическа малталгада хабаадажа байһан БНЦ-гэй эрдэмтэдые, БГУ-гай оюутэдые хараабди. Мантай аймагай захиргаанай гүлваагай орлогшо С.В. Ситников ябалсаа.

Турунтаевай шэнэ стадиониие мүнөө үеын ногоон искусственна поли,тойроод дүхэрилгэнэн, гүйлдэхэ хара искусственна харгы шэмэглэнэ. Эндэ сээрхэн, спортивна хубсаһатай үхибүүд футбол наадана. Гүйхэдөө бэрхэ спортсмен-илагша, 11-дэхиин Николай Вербицкийтэй, тэрэнэй һоригшо - бэрхэ тренер, дайнай болон ажалай ветеран, 86-тай гэжэ һанахааршые бэшэ, һаһажаал буряад үбгэн И.М. Егоровтой танилсаабди. "Манай эдир футболистнууд-хэжэн-гынхиднай Россиян кубок Сочидо шүүгээ, иимэл гоё стадион тэдэндэ тон хэрэгтэйл нэн даа" гэхэдэмни, "бэрхэнүүд гэшэл даа, иимэ стадионтой заабол болоно ааб даа" гэжэ нютага-архидаймнай амжалта тухай дуулаһан Прибайкалийн айма-

гай захиргаанай гүлваань найдүүлна нэн.

Соёлойнь түбтэ аймагайн бэлигтэй мастернуудай, ажалша алдартай хүнүүдэйн выставкэ дээрэ алтан гараар бүтэһэн үйһэн бэлэгүүдые, амһарта (С.Г. Овсиенкин ИП), бэлдэнэн амттай торт, бусад шанаһан, булаһан халааша, печени ("Смайль" компани), даһналһан, сонгоһон элдэб янзын заһаһа ("Рыбопродукт" ООО), хүрөөдэн гаргаһан пиломатериалуудай хубинуудые (Байкальска ойн модоной компани), нэхэнэн хубсаһа, гарай бэлэгүүдые ("Отрадный сад" түб) хаража баясаабди, гарай бэлэгүүдые, заһаһа худалдан абаабди. Энэ выставкэтэй аймагай захиргаанай гүлваагай экономикоор орлогшо Н.Г. Забелкина танилсуулба.

Энэ соёлойнь түбтэ тус фестиваль нээлгын баяр ёһолол болобо. Аймагуудай болон хотонуудай редакцинуудай ажалай ба түүхын хуудаһануудые харуулаһан, нёдондо Загарайн райондо болоһон иимэл республиканска фестиваль һануулаһан фотослайднууд, видеофильмүүдһээ хэнгүүд, урдань аймагай газетэнүүдтэ хүдэлһэн, мүнөө һаһа бараһан журналистнуудай фото-зурагууд харуулагдаа, ёһологдоо. Буряад Республикын Толгойлогшын Захиргаанай хүтэлбэрлэгшын орлогшо - Мэдээсэлэй-шэнжэлгын комитедэй түрүүлэгшэ И.В. Смоляк СМИ-гэй хүгжэлтын дүнгүүдтэй, 3 үдэрэй баян программатай танилсуулба, бултанда зохёохы амжалта хүсэбэ.

Журналистнуудай мэргэжэл дээшлүүлхэ зорилготой элидхэлнүүдые аймагуудай журналистнууд һонирхон шагнаа, танилсалгын үдэшэнүүдтэ ("Визитная карточка районной

Б-Ц.ДУГАРОВАЙ фото

газеты"), хүдөө ажахын темээр конкурснуудта хабаадаа. СМИ-гэй оршондо хуулинуудта болоһон хубилалтануудтай Буряад Республикада олоһонитэдэ мэдээсэл тараадаг оршондо, хэлхээ холбоондо болон соёлой угай баялиг хамгаалгада хинан шалгалгын Федеральна албанай Территориальна управлениин хүтэлбэрлэгшэ Л.Б. Дамдинова танилсуулаһан байна. "Байкаль", "Байгал" журналуудтай танилсалга "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшангай директор, ахамад редактор В.В. Хартаев үнгэргэбэ.

"Современная модель районной газеты" гэхэн темээр РБ-гэй Толгойлогшын болон Правительствын хэблэлэй албанай ахамад мэргэжэлтэ Т.М. Нагуслаева, "Инноватор" журналай редактор Т.В. Воронина гэгшэд мастер-классай хэшээлнүүдые эмхидхэбэ. БГУ-гай журналистикын болон рекламын кафедрые даагша Н.И. Бадмаева фестивалиин хабаадагшадтай уулзажа, статьяй текст бэшэхэ дүримүүдтэй танилсуулаа. "Визитная карточка" гэхэн конкурсдо "Прибайкалец", "Удинская новь", "Бичурский хлебобороб" гэхэн газетэнүүд илаһан байна. "Как живешь,

родное село?" гэхэн конкурсдо "Удинская новь" - түрүүшын һуури, харин "Хэжэнгын голойхид" хоёрдохи һуури эзэлэ. Тэдэндэ нютагай эмхинүүдэй буйлуулан гаргаһан эдэе, ундатай аргагүй томонууд корзинанууд РБ-гэй Хүдөө ажахын болон эдэе хоолой министрствэһээ дамжуулагдаба.

Республиканска конкурсдо илагшад хэд бэ гэхэдэ, "Развитие АПК" гэхэн темээр Зинаида Жалсанова ("Жизнь Иволги"), "Хозяин земли" - С.Д. Арьяев ("Жизнь Иволги"), "Сельский приоритет" - В.П. Будаев ("Огни Курумкана"), "Мои земляки" - А.А. Трофимова (Загарайн "Вперед") гэгшэд шалгараа. Хүдөө нютагуудаар ябахадамнай, бидэниие аймагуудай газетэнүүдэй редакцинуудай ажалшад - Ярууна, "Хэжэнгын гол", "Удинская новь", "Ажалай Түг", "Саяны", бусад газетын редакторнууд, коллективүүд дулаанаар угтадаг, ходол туһалдаг гэшэ. Уран гуурһата хүхэдтөө ута һаһа, удаан жаргал, удхатай статьянуудые, урматай уулзалгануудые, улад зондоо хүндэтэй ябахыен хүсэнэбди!

Тус хуудаһа Бэлигма ОРБДОЕВА бэлдэбэ.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИИН ТҮСЭБ

2013 оной июнийн 17-21

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ЗҮБЛЭЛЭЙ ЗҮБЛӨӨН

20.06 10.00 Бага танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

17.06 9.00 Бага танхим

III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.С.Скобская)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ гушан дүрбэдэхи сессийн үзэмжэдэ табигдаха асуудалнууд

17.06 14.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

1. "Буряад Республикын Арадай Хуралһаа түлөөлэгшэдые Буряад Республикын олонийтын палатын гэшүүдтэ һунгалта тухай" Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолой түлэб тухай
2. "Буряад Республикада үхибүү үргэжэ абаһан гэр бүлые мүнгэн зөөрөзр хангалга болон социальна дэмжэлгын хэмжээнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулийн 2-дохи статьяда хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
3. "Буряад Республикада гүрэнэй социальна туһаламжа тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
4. "Республикын 2012 оной бюджетэй бэлүүлгэ тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
5. "Буряад Республикада хүдөө ажахын үйлэдбэрийе гүрэнэй талаһаа дэмжэлгэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

17.06 15.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэ яһатанай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, нийтын болон шажан мүргэлэй нэгдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ гушан дүрбэдэхи сессийн үзэмжэдэ табигдаха асуудалнууд

20.06 14.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

1. "Буряад Республикын ажалай ветеранууд тухай" Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай
2. "2011 болон 2012 онуудта Буряад Республикын элүүрье хамгаалгын һалбарие һайжаруулга" программа бэлүүлһэнэй дүнгүүд тухай

17.06 13.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалийн нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхине хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

1. Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ гушан дүрбэдэхи сессийн үзэмжэдэ табигдаха асуудалнууд
2. Буряад Республикын Арадай Хуралай Хүндэлэлэй грамотаар шагнаха тухай

19.06 15.00 Бага танхим

IV. ХҮДЭЛМЭРИИН ЗҮБЛӨӨНҮҮД БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)

Олоной үмэнэ хэлсэлгэнүүдэй зууршалганууд тухай

18, 21.06 10.00 каб.235

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

"Газар тухай" Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай" асуудалаар Арадай Хуралай Зүблэлэй зүблөөндэ бэлдэлгэ тухай (хүдөө ажахын газарнуудай эрьесые гүримшуулгада хабаатай)

18.06 10.00 каб.119

"Хүдөө ажахын газарнуудай эрьесэ тухай" федеральна хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" 272857-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай (хүдөө ажахын газарнуудһаа газарай участок хүлһэлхэ тухай хэлсээнэй болзор тодорүүлха талаар)

18.06 14.00 каб.119

"Хүдөө ажахын газарнуудай эрьесэ тухай" федеральна хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" 267183-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай (хүдөө ажахын газарай участогудые хүлһэлгшэдэй шэнэ болзорой хэлсээ баталха талаар эрхэ бэлүүлгын эрилтэнүүдтэ хабаатай)

20.06 14.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэ яһатанай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, нийтын болон шажан мүргэлэй нэгдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

"Буряад Республикада муниципальна байгууламжануудай нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудта Буряад Республикын гүрэнэй зөөридэ хабаатай дансануудые хадагалха, бүридхэхэ болон хэрэглэхэ талаар гүрэнэй бүрин этигэмжэнүүдые олгохо тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

18.06 10.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

"Үншэн болон гэртэхинэйнгээ харууһагүй үлһэн хүүгэдэй ажа-

байдал зохёолгын асуудалда хабаатай Россиин Федерацийн хуули ёһоной зарим актуудта хубилалтануудые оруулха тухай" федеральна хуулийн түлэбье Россиин Федерацийн Федеральна Сүглаанай Гүрэнэй Дүүмэдэ оруулха тухай Астраханска можын Дүүмын үүсхэл тухай

18.06 11.00 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалийн нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхине хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

"2011-2015 онуудта Буряад Республикын социально-экономическа хүгжэлтын программа тухай" Буряад Республикын Хуулиие 2012 ондо бэлүүлһэн тухай тоосоо баталха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай" асуудалаар парламентска зүбшэн хэлсэлгэдэ бэлдэлгын ябаса тухай

17.06 14.00 каб.211

"Захиргаанай хуули эбдэлгэнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

18.06 10.00 каб.211

"Россиин Федерацида олзын хэрэг эрхилэгшэдэй эрхэнүүдые хамгаалха талаар найдалгата нюрунууд тухай" 2013 оной майн 7-ной 79-ФЗ дугаарай федеральна хуули тухай

19.06 10.00 каб.211

V. ПАРЛАМЕНТСКА ХЭЛСЭЛГЭНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалийн нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхине хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

"2011-2015 онуудта Буряад Республикын социально-экономическа хүгжэлтын программа тухай" Буряад Республикын Хуулиие 2012 ондо бэлүүлһэн тухай тоосоо баталха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

19.06 10.00 Ехэ танхим

VI. ОЛОНОЙ ҮМЭНЭ ХЭЛСЭЛГЭНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)

"Республикын 2012 оной бюджет бэлүүлгэ тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

19.06 14.00 Ехэ танхим

VII. ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЭЭН АБАЛГА

М.М.Гершевич – Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ

19.06 9.00-12.00 каб.118/327

А.Т.Стопичев – Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороонтой түрүүлэгшэ

18.06 14.00-17.00 каб.118/218

В.Р.Булдаев - Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэ яһатанай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, нийтын болон шажан мүргэлэй нэгдэлнүүдэй талаар хороонтой түрүүлэгшэ

20.06 14.00-17.00 каб.118/212

Положение о проведении конкурса

“БУРЯАДАЙ ТҮРҮҮ ХҮНҮҮД” – “ЛУЧШИЕ ЛЮДИ БУРЯТИИ”

I. ОБЩИЕ ПОЛОЖЕНИЯ

1. Организатор конкурса Издательский дом «Буряад үнэн».
2. Цели конкурса:
 - А) выявление и поощрение жителей, а также выходцев из Республики Бурятия, проживающих на территории других субъектов Российской Федерации и в иностранных государствах, внесших существенный вклад в развитие региона, общества, получивших широкое публичное признание, добившихся больших успехов в различных сферах деятельности человека, внесших неоспоримый вклад в повышение значимости нравственных и моральных ценностей в обществе;
 - Б) сохранение и развитие бурятского языка и литературы;
 - В) побуждение к творческой деятельности широкого круга читателей;
 - Г) пропаганда нравственных, патриотических и семейных ценностей.
3. Для целей настоящего Положения используются следующие понятия:
 - Участник конкурса - человек, номинирующийся на победу в одной из номинаций конкурса, о котором написана творческая работа и подана в оргкомитет.
 - Автор - лицо, непосредственно написавшее творческую работу об участнике конкурса.

II. ОРГАНИЗАЦИЯ И ПОРЯДОК

ПРОВЕДЕНИЯ КОНКУРСА

1. Для проведения конкурса создается жюри, состоящее из редакторов и журналистов изданий Издательского дома «Буряад үнэн», и оргкомитет, состоящий из сотрудников Издательского дома «Буряад үнэн».
2. Конкурс проводится по пяти номинациям:
 - «Баатар мэргэн» - мужчина, добившийся заметных успехов в своем роде деятельности, внесший заметный вклад в развитие своей малой родины и общества в целом.
 - «Гуа сэсэн хатан» - женщина, добившаяся заметных успехов в своем роде деятельности, внесшая заметный вклад в развитие своей малой родины и общества в целом.
 - «Сагаан үбгэн» - мужчина старше 50 лет, имеющий большой авторитет в обществе, заслуживший всеобщее признание как общественный деятель, внесший большой вклад в улучшение благополучия родного народа, повышения значимости общечеловеческих ценностей.
 - «Аласай холбоон» - уроженцы Республики Бурятия, проживающие за пределами ее территории, внесшие заметный вклад в поднятие престижа Республики Бурятия на внутригосударственной и международной арене.
 - «Аламжа Мэргэн Арюун Гоохон

хоёр» - мужчина и женщина, находящиеся в браке и являющиеся образцами семейного благополучия, взаимной поддержки и воспитания детей.

3. Конкурс проводится в 2 тура:
 - I тур – с апреля по июнь
 - II тур – с июля по сентябрь.По итогам каждого тура определяются победители в каждой номинации.
4. Победители награждаются дипломами и памятными призами.
5. Авторы лучших творческих работ также награждаются дипломами и призами. Их творческие работы публикуются в сборнике «Лучшие люди Бурятии».
6. Церемония награждения победителей конкурса будет проведена в декабре 2013 года.

III. ПОРЯДОК УЧАСТИЯ В КОНКУРСЕ

1. Выдвижение участников конкурса производится всеми желающими, владеющими бурятским языком.
2. Для участия в конкурсе необходимо направить в адрес оргкомитета:
 - А) заявку на участие, где указываются фамилия, имя, отчество участника конкурса и автора творческой работы, место работы, учебы участника и автора, контактная информация (номера телефонов, адрес электронной почты);

Б) творческую работу об участнике конкурса, рассказывающую непосредственно об участнике и о его достижениях (-ях), благодаря которому (-ым) он может быть признан победителем конкурса;

- В) фотографию участника конкурса размером не менее 6х9, либо в электронном варианте в формате JPEG.

IV. ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ РАБОТ

1. Тексты работ выполняются на бурятском или русском языках и направляются в электронном варианте в формате Документ Word (doc) в адрес редакции газеты «Буряад үнэн».
2. Требования к оформлению работы: объем не более двух машинописных листов, шрифт 14 пт.
3. Обязательно предоставление фотографии участника конкурса.

V. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОБЕДИТЕЛЕЙ И ПОДВЕДЕНИЕ ИТОГОВ КОНКУРСА

1. Подведение итогов конкурса и определение победителей производит жюри.
2. Критериями при определении победителей выступают:
 - А) значимость и уникальность достижений участника, публичное признание среди окружающих.
 - Б) творческий, оригинальный подход к выполнению работы об участнике конкурса, уровень мастерства владения языком.

“Дүхэриг шэрээгэй” хөөрэлдөөн

“ДУУН ХАНХИНАА - МАНАЙ НАЙДАЛ, ДУНДАРШАГҮЙ ЗОНОЙ БАЙДАЛ”

гэжэн огсом дорюун үгэнүүдтэй Баир Батодоржиевай дуун мандаа эзэлүүдгүй ханагдадаг, юуб гэхэд, дуун хадаа бүхы наһанаймнай хани боложо, бага наһанһаамнай эхилээд, үбгэн буурал аба, ханшаг сагаан эжы болоторнай дуун бидэниие дэмжэдэг, баясуулдаг, уяруулдаг, гуниглуулдаг гэшээ, тийн ажабайдалаймнай баяртай, гунигтай үе сагыемнай нэргээдэг байна. Наяхан “Буряад үнэн” Хэблэлэй байшангаймнай редакторай үргэн кабинет соо “Алтаргана” гэжэн Бүгэдэ буряадай уласхоорондын фестивалиин байгуулагдаһаар 20 жэлэй оие үгтуулан: **буряад дуунай мүнөө үеын байдал, Буряад Республикын 90 жэлэй ойтой дашарамдуулан, мэргэжэлтэ болон хайн дуранай композиторнуудай искуссвын шиидхэгдээгүй асуудалнууд** гэжэн темээр “дүхэриг шэрээгэй” хөөрэлдөөн республикын Композиторнуудай холбооной түрүүлэгшэ Л.Н. Санжиевагай хүтэлбэри доро боложо, эндэ сугларагшадай хонирхол татаа.

Буряад дуунууд тухай хөөрэлдөөнэй набагша татаһан монгол поэт, буряадаараа баһа бэшэдэг Хэнтэйн Батхуугай энэ ушараар сугларха, хөөрэлдэхэ гэжэн шалтагаан хадаа тээмэндэ “Аялга хайхан буряад хэлэмни” гэжэн шүлэгөө, бусад зохёолоо дуунууд болгохо, хүгжэм бэшүүлхэ гээд Буряад ороной мэргэжэлтэ композиторнуудтай уулзажа шадаагүй, тэдэнээ олоогүй, тиймэһээ Монголойнгоо суута композитор Шаравта хандажа, суг зохёоһон 3 дуунтаа оперной театр соо республикын арадай артистка Билигма Ринчиновагай авторска концерт дээрэ танилсуулһан, ханхинуулһан, шагнагшадаа баясуулһан байна.

“Дүхэриг шэрээгэй” хөөрэлдөөнэй болохын урда тээ республикымнай Соёлой министрствын искуссвын таһагай начальник Т.Б. Дугарова дуулгахадаа, “мэргэжэлтэ композиторнуудые дэмжэхэ талаар тухай ажал ябуулагдана, тэдэндэ нара бүри стипенди түлэгдэнэ, Соёлой министрствын захилаар хүгжэм бэшэгдэнэ, жэшээн, “Байгал” гэжэн мэргэжэлтэ театрай захилаар композиторнуудта буряад инструментнуудай оркестрээр зорюулагдаһан хүгжэм бэшэгдэж, тэдэнь сооһоонь монгол композитор, театрань хүдэлдэг Галмандах оркестрэй гүйсэдхэхэ хайн, эхэ зохид зохёол бүтэһэн байна. Тийхэдэ композитор бүхэн өөр өөрынөө ажалда амжалттай ажаллана, хүгжэм болон дуунуудаа зохёоно. Харин ВСГАКИ-да болон Искуссвын колледждо хүгжэм зохёохо дуратай зондо тухай факультатив, курсанууд бии, тиймэһээ багшанарай хүсэл оролдолгоор, хургаһаарнь ерээдүйн композиторнууд урган гараха зэргэтэй болоно” гэжэ хөөрөөһөөнь мэдэжэ абаабди.

Энээн тухай мүн лэ Композиторнуудай холбооной түрүүлэгшэ Л.Н. Санжиева хэлээд, бэлигтэй композиторнуудай үсөөрһыень, тийн бултандань стипенди үгтэнэгүй гэжэ мэдүүлээд, “дуу зохёодог, үдэшэнүүдээ үнгэргэдэг бэлиг-

Архадий БАТОМУНЖЕВАЙ фото

тэй, залуу Алагүй Егоров өөрын үндэһэн баазагүй, юуб гэхэдэ, саашаа дээдын хургуулида хурахаа хүсэнгүй, дуушадта фонограмма бэшээд ябана... Минии ханахада, “Жэлэй эрхим дуун” гэжэн конкурсые заншалта болгон, жэл бүри үнгэргэхэдэ дээрэ байгаа. Монгол харилсаата хүхэдэймнай үнгэргэдэг “Алтанхан намар” гэжэн жэлэй түгэсхэлэй конкурс-концертын үедэ гансашье шэнэ дуунууд бэшэ, харин оркестртэй наадаха зохёолнууд жюриин, шагнагшадай хонорто табигдадаг байна. Тийхэдэ “Голос кочевника” гэжэн уласхоорондын фестиваль манай композиторнуудые, тэдэнэй хүгжэм дэмжэнэгүй, үргэнэгүй гэжэ хананаб, гансал харин айлшадай, харагшадай хонирхол татана. Хүүгэдэй “Одон” журналда хэблэгдэһэн үхибүүдэй дуунууд хайшаагдана, зүгөөр дуунуудайнь ноотонуудыень зүбөөр мэргэжэлтэ композитор бэшэжэ, ямар хэмжээндэ гүйсэдхэхэб гэжэ тайлбарилха, тааруулха ёһотой гэжэ ханагдана. Бүхы юмэн бага наһанһаа эхитэй хадань хүүгэдэй саадудта үхибүүдые буряад дуунуудта хургаха ёһотойбди. Хүүгэдэй дуунуудһаа байха, хоторой дуунууд дуталдана. Тийгээдшье композитор бүхэн хүүгэдэй дуунуудые зохёохо аргагүй гэжэ мэдээжэ бшуу. Жэшээн, “Наранай туяа” гэжэн хүүгэдэй республиканска конкурсын үедэ үхибүүд эхэшүүлэй дуунуудые дуулана. Тиймэһээ ерээдүйн композиторые хүмүүжүүлхэ, хургаха гэшээ – манай хамтын гол зорилго болоно” гэжэ тодорхойгоор хөөрөжэ, шиидхэгдээгүй асуудалнууд дээрэ тогтоо.

Композиторнуудай анхаралда конкурсмыни дүнгөөр илаһан хүүгэдэй бэшэһэн шүлэгүүдые дуралдаха аргатайб, наһаар тэдэнэй шүлэгүүдээр ном гаргаха ханаатайб, эдир поэдүүдэй конкурсни заншалта боложо, жэл бүри үнгэргэгдэхэ байна. Тиймэһээ дуу бэшэдэг хүүгэдые эртэһнээ элирүүлжэ, Москва, Санкт-Петербургын, хэрэгтэй наань, Пекин хотонуудай дээдын хургуулинуудта композиторска таһагта хургаха шухала болонхой. Манай орондо зохёохы холбоонууд өөһэд өөһэдыгөө хангана, гүрэнһөө мүнгэ абанагүй, анхандаа дуунай, шүлэгэй, номой түлөө гонорар үгэдэг саг дүүрээ... Тиймэһээ хүсэ шадалаа ниилүүлэн, эдэ зохёохы холбоонуудай хүдэлмэриие хамтаруулан, ажалыень хүтэлбэрилхэ ударидагшатай болохо хэрэгтэй гэжэ ханагдана. Ерээдүйн композиторые шэлэхэ, хургаха гол шухала ажал Буряадай Правительство,

тэрэшэлэн Соёлой министерство тон түргэнөөр бэлүүлхэ зэргэтэй болоно бшуу”, – гэжэ наһааень зобооһон, зүрхыень дайраһан наһамжануудаараа Х. Батхуу хубаалдаба.

“Үнинһөө шэнэ, гүн удхатай буряад дуунуудые хүлээнбди, анхан ямар бэрхэ, зохёохы дүздүүд, нэрлэбэл, Даши Дамбаев ба Базыр Цырендашиев, Гунга Чимитов ба Анатолий Андреев гэгшэд байгаа гэшээб? Мүнөөшье тэдэнэймнай зариманиинь мүхөөгөө үгтөөгүй, шөөл дуунуудаа зохёоһоор. Би өөрөө олон жэлдэ буряад хэлэн дээрэ концертнуудые хүтэлнэб, зарим харагшадай Буряад драмын театр соо оршуулгын наушныгүүдые шэхэндээ хээд шагнажа нуухыень хаража, зүрхэмни хүмэридэг лэ даа... Үнэхөөрөө, буряад хэлээ, буряад дуунуудаа хүүгэдэй саадудта үхибүүдтэ заажа, хургажа, баһааань буряад хэлэтэй болгоёл” гэжэн урятайгаар ВАРК-ын түлөөлэгшэ, найр наада хүтэлэгшэ, РФ-гэй соёлой габыатаа хүдэлмэрилэгшэ Г.Н.Ц. Гунзынов үгэнүүдые хэлэжэ, урданайхидал адляар хүдөө нютагуудаар жюриин гэгшүүдтэй ябажа, дуу, хүгжэм зохёохо бэлигтэй залуушуулые вузуудта композиторска таһагта хургахаар эльгээхы дуралдаба.

ХҮН БОЛОХО БАГАҺАА

Олондо мэдээжэ, Буряад орондо, Монголдо, Хитадта шагнагшадай дура сэдхэл буляжа байһан дуушан Чингис Раднаев удха шанартай хөөрэлдөөндэ орожо, наһаһаанаа хэлэбэ:

“Арба гаран жэлдэ тайзан дээрэ дуунуудаа дуулажа, дуунуудайнгаа удха шанар шагнагшадтаа дамжуулха гэжэ оролдоноб. Һүүлэй үедэ олон зон соёл, түхээрээ, түрэл хэлээрээ хонирхоно, олон буряад дуунууд зохёогдоно эхэртэй... Зүгөөр дуунуудайнь удхые ойлгохоор бэшэ байна. Минии ханахада, жаргал гү, али зоболон гү бэе дээрээ үзэһэн хүн дуу бэшэдэг, үгы гэбэл, бурханһаа үгтэһэн бэлигтэй байхадаа, дуу шүлэгтэйн зохёодог байна. Юуб гэхэдэ, дуунай ая (хүгжэм), үгэнүүдэй удха нягта холбоотой, адли, нэгэ бүхэли боолтой, удхаараа тааралданхай байха зэргэтэй бшуу. “Сагаан нарын”, “Алтарганын” конкурснуудта дуушадай тэмсээн болоно, “би бэлигтэйб”, би хайн хоолойтойб” гэжэ мурысэнэ, энэнь ойлгосотой, энэ эхэ шухала бэшэ гэжэ хананаб. Эдэ конкурсн “Сагаан нара” дүнгөөр ондоо гүрэнүүдэй дуушад илажа гарана, зүб, тэдэнэрһээ хайн жэшээ абаха ёһотойбди, зүгөөр республи-

канска удхатай мурысөөнүүдые үнгэргэжэ, өөһэдынөө бэлигтэй зониие дэмжэхэ, үргэхэ байгаа бэшэ гүбди? Эндэ үшөө ямар арганууд бииб? Жэлэй эхинһээ “Хамаг Монгол” гэжэн проект бэлүүлнэбди, юуб гэхэдэ, бидэ монгол арадтаа нэгэ түүхэтэй, нэгэ соёлтой зон болонобди, нэгэ айлай аха, дүү үхибүүд мэтэ, зүгөөр ондо ондоо заяатай, бэлигтэй, харгы шэглэлтэй байнабди. А.Андреевэй “Эжымни” гэжэн дууе Интернетээр гансата 20 мянган хүн хараа, шагнаа. Һүүлэй үеын “Эжын шанасан сай” гэжэн монгол дуун олондо хайшаагдана... Буряад хэлэ залгада гэртэхиэй харюусалга тон эхэ гэжэ тэмдэглэхэ байнаб. Дуушадые, композиторнуудые, олзын хэрэг эрхилэгшэдые, журналистнуудые, дуу, хүгжэм дэмжэдэг зониие нэгэдүүлһэн жаса нээжэ, залуу уран бэлигтэнээ дэмжэе гэхэ байнаб...”

“Мүнгэнэй хомордоһонһоо, налог татабаринаа боложо, В. Инжикиновэй жаса хаагдаха баатай болоо, тиймэһээ шэнэ жаса тухай бодомжолжо үзэхэ хэрэгтэй” гэжэ Лариса Санжиева харюусаба.

“Бидэ өөһэдөө өөһэдыгөө хангажа, өөрынөө “тогоон” соо бүсалнабди. 60 наһаа хүрэхэ, дуунуудайнгаа суглуулбари арай гэжэ барлан гаргааб, мүнөө дуунуудайнгаа диск гаргажа байнаб” гэжэ хөөрөөһэн Улаан-Үдын “Авиатор” ДК-гай буряад фольклорно ансамблиин хүтэлбэрилэгшэ, дуу, шүлэг зохёодог хайн дуранай композитор Владимир Бухаев хөөрөөд, соёлойнгоо байшангай 50 жэлэй ойдо ансамблиинхидынь шэнэ, гоё костюмуудтай болоо гэжэ баясан мэдүүлээ хэн.

Зохидхон, гүн удхатай дуунуудай үгэнүүдые бэшэдэг бэлигтэй поэдүүд Нина Артугаева-Ленхобоева, Дулгар Доржиева гэгшэд шэнэ дуунуудые мүнэлүүлхэ гэжэ оролдон гэжэ тэмдэглэхэр. “Бишыхан композитор Лудуб Очировтай хамта 20 гаран дуунуудые бэшээбди, Сагаалганай шүлэгөөрнь Сагаан нарын гимн бэшээ” гэжэ Дулгар Ринчиновна омогорхон хэлээ хэн.

“Буряад үнэн” Хэблэлэй байшангай үүсхэлээр, корреспондент Иван Жбановой оролдолгоор “Глобальный ёхор” гэжэн бүхэдэлхэйн флеш-моб үндэр хэмжээндэ үнгэрөө гэжэ Интернетээр хараа ёһотой. Нёдондо бидэ Сагаалганай гимн бэшэхэ тухай соносхоо хэмди. Байгша ондо эдир композитор Лудуб Очиров анхаралаа хандуулжа, Сагаалганай шэнэ дуун-гимнтэй видеоклипээ Москвада РИА-да харуулаа, шагнуулаа хэн. Тээмэн-

дэ “Байгал” театрай шэнэ проектээр (“От монголов до моголов”) хөөрэлдөө хэжэ, хонгоодорнуудай, эхирэд-булгадай дуунууд ороо,огсом, уянгатай, тиймэһээ олонхынь энэдхэг дуунуудые, хатарнуудые хануулна, удхаараа, хүгжэмөөрөө дүтэ байна гэжэ хөөрэлдөө хэмди. Тийгээдшье дуунай моодо хубилна, тиймэһээ буряад дуунуудшье хубилна, ондоо болоно гэжэ мэдээжэ ааб даа, тиймэһээ соёл, искуссвын асуудалнуудаар, буряад хэлээ дэлгэрүүлхэ асуудалнуудаар, таһаа ханаа зобооһон темэнүүдээр бидэ өөһэдынгөө газетэнүүдтэ, журналнуудтаа, сайт дээрээ бэшэжэ байхабди, – гэжэ “Буряад үнэн” Хэблэлэй байшангай директорэй орлогшо, ахамад редакторай орлогшо Александр Махачкеев хэлээд, түгэсхэлдөө уулзалгада ерэгшэдтэ баярые хүргэбэ.

ХЭХЭ АЖАЛ ЕХЭ

“Дүхэриг шэрээгэй” хөөрэлдөөнэй дүнгөөр “Одон” журналдаа Хүүгэдэй дуунуудай конкурс соносхон, Дүримыень үгэжэ, олон композиторнуудые хабаадуулха тухай хэлсэбэ. Тэдэ журналнуудые хүүгэдэй саадудта, эхин классуудтай хургуулинуудта, хүүгэдэй искуссвын хургуулинуудта захилай ёһоор хубарилан бэшүүлхэ шухала гэжэн Хэблэлэй байшангай директор, ахамад редактор Валерий Хартаевай дуралдал мэдэжэ-дэбэ. Зохёохы холбоонуудай хамтын ажалаар хэлсээ-зүбшөөлгэ баталан хэхэ тухай хэлсэгдээ. Жэл бүри “Эрхим дуун” гэжэн республиканска конкурсые олон жанруудаар, нэрлэбэл, хүүгэдэй, хоорнуудай дуунуудаар, симфоническа оркестрнуудэй болон буряад инструментнуудэй оркестрэй гүйсэдхэхэ хүгжэмтэ зохёолнуудаар г.м. мурысөөнүүдые эмхидхэхэ. “Сочи-2014” гэжэн Олимпиадые утгуулан, артистнуудай болон спортсменүүдэй хамтын шоу үнгэргэхэ. Эдир поэдүүдэй болон эдир композиторнуудай республиканска конкурснуудые заншалта болгохо. Композиторнуудай ажал дэмжэхэ Грантын проектээр, дуунуудайнь номуудые хэблэлгэдэ туһалха, искуссвын, соёлой ажалшадые дэмжэһэн олзын хэрэг эрхилэгшэдэй (меценатство) туһалхаа Правительствын хэмжээндэ, харгалзалга доро хүргэхэ асуудалнуудаар Соёлой министрствэдэ хандаха. Ерээдүйн сагта түрэл арадайнгаа хүгжэм, дуунуудые зохёохо аргатай, бэлигтэй композиторнуудые хургаха хэрэгые Правительствын, тэрэ тоодо Соёлой министрствын хиналта доро ябуулха тухай хэлсээ. Удаадахи “дүхэриг шэрээгэй” хөөрэлдөөндэ Соёлой болон Эрдэм хуралсалай министрствэнүүдэй харюусалгата зониие, хүтэлбэрилэгшэдые, хүүгэдэй эмхинуудэй болон хургуулинуудай багшанарые, хүмүүжүүлэгшэдые уриха гэжэ шиидэһэн байна.

Бэлигма ОРБДОЕВА.

ГҮРЭЛЬБЭДЭ СУРХАРБААН ҮНГЭРГЭГДӨӨ

Гүрэльбэ хууринайхид Россиин үдэры сурхарбаанаар тэмдэглээ. Команданууд заншалта ёһоороо үйлсэ үйлсэһөө табигдадаг, мүн тус нютагай захиргаанда оролсодог Поселье хууринай ажаһуугшад хабаадаг юм.

Нээлгын баяр ёһололой үедэ нютагай захиргаанай толгойлогшо Юрий Доржиевай амаршалгын үгэ хэлэһэнэй удаа 6 команда мұрысэжэ эхилээ.

Холимог командануудай волейболоор мұрысөөн олоной һонирхол татаа, - гэжэ Гүрэльбын хургуулийн физкультурын багша Анатолий Шалданов хөөрөө. - Гурбадахи хуури бидэ, багшанар, эзэлээбди. Харин нэгэдэхи хуурийн түлөө Ангарахевай үйлсын ажаһуугшадай команда нютагай захиргаанай командатай нилээд тулалдажа, илалта туялаа.

Аргамжа таталгаар "Байкал" команда шалгараа, багшанар хоёрдохи хуури эзэлээ, хурагшад гурбадахи дүн харуулаа.

Хүнгэн атлетикэ тухай хэлэбэл, 100 метртэ

Гүрэльбын эдир гүйгөөшэд Ирина Игумнова болон Максим Степанов тон хурдан байгаа. 4х100 эстафетэдэ багшанар илаа, удаадахи хууринуудые хурагшад болон нютагай захиргаанайхид эзэлээ.

Ямар сурхарбаан мори урилдаангүйгөөр үнгэрхэб даа. Эндэ табан хүлэг ана-мана урилдажа, Матвеевэй унаһан морин түрүүлээ.

Гиир үргэлгөөр абсолютна чемпион Валентин Савельев болон эдир Ирина Игумнова бултанһаа хүсэтэй байһанаа гэршэлээ. Тиигэжэ Ира тон хурдан байһаһаа гадна эгээл хүсэтэй байшоо. Ногригшод басагые ханажа абаха ёһотой.

Минии хүгшэн эжы Людмила Данзановна Абзаева намда шатар заадаг, - гэжэ 7-дохи клас-сай хурагша Ирина Абзаева хэлээ. - Би гурбадахи хуури эзэлээб. Денис Кузьмин бултаниие шүүгээ, хоёрдохи хуури Баяр Эрдынеев эзэлээ. Би Анатолий Митуповай хүтэлбэри доро һорилго хээд, удаадахи нааданда шүүхээс оролдохоб.

Барилдаанда Ринчин Никифоров тон дүрэтэй гэжэ шалгараа, харин Поселье хууринай Майдари

Гашинов абсолютна чемпион болоо.

Манай тэндэ арадай спортын иимэ һайндэр баһа үнгэргэгдэдэг, - гэжэ Нурманбет Карасартов хэлээ. - Би гуша гаран жэлэй туршада Сибирьтэ ажаһуунаб. Сурхарбаанда ехэ дуратайб. Гүрэльбэдэ хүсэтэй хүбүүд, басагад ургажа ябана даа.

Хур харбалгаар Гүрэльбын хургуулийн түлөөлэгшэ 47 наһатай Дари-Сүрэн Цыремпилов болон захиргаанай хүдэлмэрилэгшэ Валентина Бильдьева гэгшэд илаа.

Зоригто Бильдьева, депутат Сергей Цыремпилов, Жанна Дашиева, Валентина Дугаржапова, шатараар ногригшо Дмитрий Лубсанов, захиргаанай хүдэлмэрилэгшэд, "Майдари" ДНТ-гэй түлөөлэгшэд, 128-дахи маршрудай жолоошод, магазинуудай эзэд эдэбхитэйгээр хабаадаа. Сурхарбааниие эмхидхэнэн хүн гэхэдэ, спортоор инструктор Антон Дармаев болоно.

Валерий БУДАЕВ.

"УРАН ҮГЫН ХҮРДЭ"

Бурядай элитэ буран шүлэгшэ Намжил Нимбуевай түрһөөр 65 жэлэй ойдо зорюулагдаһан «Уран үгын хүрдэ» гэхэн хүшөө Яруунын аймагай хилэ дээрэ «Уянгын сэсэрлигтэ» бодхоогдобо. Эндэһээ эхи татан, сэлгээ найхан Яруунатай танилсалга эхилдэг юм.

«Уянгын сэсэрлиг» анхан байгуулагдаһаар 10 жэл болобо. Жэл бүри эндэ Яруунаһаа урган гараһан уран зохёолшодто зорюулагдаһан шулуугаар хэгдэһэн хүшөө бодхоогдодог юм. Тон лэ таарама газарта, хилэ дээрэ, энэ үнгэтэ талмай дээрэ «Уран үгын хүрдэ» бодхоогдобо гээд тус архитектурна проектын автор, мэдээжэ уран

зураашан Юрий Мандаганов наһамжална.

Энэ үзэсхэлэнтэ газарта иимэ удха шанартай сэсэрлиг байгуулха гэсшэ нютагай зоной сэдхэл мэдэрэл, түрэл дайдадаа энхэргы хандасыень эли гэршэлнэ. Уран үгэтэй зохёолшодойнгоо бэлигыень сэгнэн, ёһотойл хайра хүндээ мэдүүлнэ. Тиимэһээ нютагай хүсэл бодлыень ойлгоһон бидэ, намда туһалһан мастернууд - Олег Сизых, Роман Номоконов бидэ гурбуулаа ехэ оролдободи. Уран үгын хүрдэ соо маани мэгзэм, таринууд оруулагданхай, зургаан хонхонууд аалин намдуу жэнгирнэ...

«Уран үгын хүрдэ» бүтээлгэдэ авторынь Ю.Ю.Мандаганов, Буряад Республикын Арадай Хуралай депутат Ц.Э.Доржиев, «Метрополь» компаниин директор Б.Д.Цыренов, «Барис» бүлгэмэй түрүүлэгшэ, Арадай Хуралай депутат Б.Доржиев болон бусад горитой мүнгэнэй туһаламжа үзүүлээ, манай гэр бүлын зүгһөө баярые хүргэнэбди, - гэжэ Намжил Нимбуевай эгэшэ Любовь Шираповна Нимбуева хэлэнэ.

Энэл үдэр Зүүн Марагтын Улаагта нютагта түрһэн Мархуу Цыдыпович Цыденовтэ зорюулагдаһан шулуугаар хэгдэһэн удаадахи

- юһэдэхи хүшөө бодхоогдоо. Түрэлхидэй оролдолгоор энэ хэрэг бүтээгдэжэ, үетэн нүхэдынь, нютагай зон, олон тоото шабинарын багша-яа, шатар нааданда дуратай ахаяа дулааханаар дурсаа. Бурядай арадай поэт Булат Жанчипов, багшын ажалай ветеран Полина Эрдынеева, Марху Цыдыповичэй аша туһаар ерээдүйнөө мөргөжэл шэлэһэн, мүнөө Үльдэргэ нютагай захиргаанай толгойлогшо Дашицырен Дондоков гэгшэд уран шүлэгшэ тухай дэлгэрэнгээр хөөрөө. Поэдэй 80 жэлэй ойдо зорюулжа, түрэлхидын Светлана Жалсановагай үүсхэлээр 2012 ондо «Шүлэгшим дуһал шэнгэдэг хай...» гэжэ ном Нархатада хэблэн гаргаһан байна. Ном соо ороһон шүлэгүүдыень аша зээнэрын олоной һонорто уншажа, уран үгын һайндэр шэмэглээ.

«Уянгын сэсэрлигтэ» удаань хаяа хадхана хилэ шадархи аймагуудай, Улаан-Үдэ хотын эдиршүүлэй дунда Бурядай зохёолшодой шүлэгүүдые, зохёолнуудые уранаар уншалгын харалга эмхидхэгдээ. Зунай зулгы хаһада ород, буряад хэлэн дээрэ уянгата мүнүүдэй эдэлжэ байхада, сэдхэлдэ баясамаар байгаа. Дүшэ гаран эдиршүүл энэ конкурсдо хабаадаба. Цыдып Цыренжапов, Чимита Хайнзанова, Людмила Макарова, Туяна Цыреторова болон бусад бэлигтэйшүүл

"100 Nikon".

өөһөдын зохёоһон, нютагайнаа шүлэгшэдэй найруулгануудые уранаар уншажа, олониие баясуулаа.

Жэл бүри Ярууна ерэхэдэмни, уран үгын харалгануудта заатагүй олон үхибүүд хабаададаг, хурагша бүхэн һайн бэлэдхэлтэй байдаг, энэ хадаа багшанарай аргагүй ехэ ажал. Гансашье Яруунадаа бэшэ, республикын хэмжээнэй харалгануудта эдэбхитэй хабаадажа, үндэр сэгнэлтэдэ хүртэдэг ярууныхид, - гэжэ Россиин габыята артистка, жүрийн түрүүлэгшэ Д.Б.Сангажапова тэмдэглэнэ. «Уянгын сэсэрлигтэ» долоо модоной зайда Ма-

арагтын Нимбуу Боршогор гэхэн газарта нёдондо жэл Отошо бурханай субарга бодхоогдоһон юм. Июнийн 16-да эндэ олон хүзэгшэдэй урда Ивалгын, Эгэтын дасанай ламанар Отошо бурханай уншалга бүтээгээ. Удаань эрын гурбан нааданда эрхим эрэшүүл хаба шадалаа харуулаа, бэлигтэйшүүл бэлиг талаангаа гэршэлжэ, уран шүлэгүүдые уншаа, аялга дугаа эдэлүүлээ.

Ешигма ЦЫБЕНОВА.

Фото-зурагууд дээрэ: "Уран үгын хүрдэ" гэхэн хүшөө нээлгын үедэ.

ХҮҮГЭДЫЕ ҮРГЭН ЗАМДАНЬ ҮДЭШЭХЭДЭ, АРХИИН ХЭРЭГТЭЙ ЮУМЭН ҮГЫЛ ДАА

Мэдээжэ олониитын ажал ябуулагша, "Нет алкоголизму и наркомании" гэхэн жасын гүйсэдхэхы дарга Эржена Будаева хургуули дүүргэгшэдтэ архигүй үдэшэнүүдые үнгэргэдэг болоё гэжэ нёдондо дурадхана юм.

Байгша оной май нарада Эржена Хышиктеевна энэ дэлхэйһээ халин ошоо... Гэбашье Гүрэнэй Дүүмын депутат Вячеслав Мархаевай наһамжаар, олониитын элүүржүүлгэдэ, архидалга болон хорото бодос хэрэглэлгэ-

тэй тэмсээндэ шэглүүлэгдэһэн үүсхэлнүүдынь, хэрэгүүдынь булта бээлүүлэгдэхэ ёһотой.

Хургуули дүүргэгшэдэй үдэшэнүүдые ресторанууд соо гэртэхин болон хүүгэдэй суг архидалга шэнгээр үнгэргэхээ болиё, хүүгэдэе архигүйгөөр үргэн харгыдань үдэ-шэдэг болоё гэжэ Эржена Будаева уряалдаг нэн. Тиин тэрэ ФСК соо архигүй сайлалгатай, мэдээжэ артистнуудай концерттэй, фейерверктэй, элдэб янзын конкурснуудтай "хургуули дүүргэгшэдэй баал" үнгэргэхэ түсэбтэй байгаа.

А.БАТОМУНЧУЕВАЙ фото

Теэд хэнэйшье мэдэһээр, нёдондо энэ үүсхэлын анхаралгүй үлэшөө - гэртэ-хин үни хада ресторануудта захил хэнхэйбди, мүнгэ тангаяа суглууланхайбди гээд, хуушанайхяараал һайндэрлөө.

Мүнөө жэл хургуули дүүргэгшэд гэртэхинтээ болон багшанартаяа баһал элбэг-дэлбэг столый саана хуухаяа байна... Энэ ушарһаа Гүрэнэй Дүүмын депутат Вячеслав Мархаев багшанарта, гэртэхинэй хороонуудта хандажа, архигүй үдэшэнүүдые үнгэргэхыень уряална.

Александра РОМАНОВА.

Уг үндэһэн

ЭЛИНСЭГЭЙМНАЙ ГАЛ ГУЛАМТАЯА ХАМГААЛЪАНДАЛ, ОРШОН ТОЙРОНОО АРШАЛЖА ЯБАХА ЁНОТОЙБДИ

Мэдээжэ эрдэмтэн-археолог Василий Иванович Ташак шулуун зуун жэлэй хүнэй гал гуламта шэнжэлжэ, гүн ухаанай, шүтээн мүргэлэй утаһан хүн түрэлтэнэй анхан сагһаа ерэнэн гэжэ элирүүлээ.

Мүнөөдэрэй зондо хэдэн зугаад мянган жэлэй саанай хүн түрэлтэнэй байдал ехэ хүрөөтэй, ажамидархын гансал тэмсэл мэтээр ханагадаг. Арһа хэдэрэнхэй зэрлиг хүнүүдэй хабсагайн хабшуулда арьяатадые намнажа оруулаад, агнажа байһые мүнхэрүүлһэн зурагуудые хүн бүхэн хараһан байха ёһотой. Шулуун зуун жэлэй хүн эдэе хоолоо бэдэрхэ гансал зорилготой байһан гэжэ урдандаа эрдэмтэд иладхдаг байһан. Гэбэшье эрдэмтэдэй гүнзэгийгөөр урданай түүхэ шэнжэлжэ бүри хүн түрэлтэн анхан сагһаа өөрын шүтэхэ элдэб мүргэлтэй байһан гэжэ элирээ.

ЭНЭ ДАЙДААР УРДА САГҢАА ХҮН ТАРАҢАН ЮМ

Буряад ороной хизаарта ганса энэ эрдэмтэн, Василий Ташак, шулуун зуун жэл шэнжэлнэ. Подзвонкая, Сухая Падь, Турген, Кудара-сомон, Усть-Кяхта -16-17, Аршан-Хундуй, Били, Ирэн-Хада, Большой Куль, Хэнгэр-тын, Хэнгэрэгтэ гэхэ мэтэ газарнуудаар шэнжэлэлгын ажал ехээр ябуулһан юм. Нүүлшын жэлнүүдэй шэнжэлэлгын ажал эгээн һонирхолтойнь юун бэ гэхэл, Хориин аймагай Алан нютагай хажуугаар оршодог Хэнгэрэгтэ хада дээгүүр шулуун зуун жэлэй хүн зоной байрлаһан

һууринууд олдоо. Тэрэ үе сагай хүнэй байрлаһан һууринууд анхандаа гол уһанай эрьеэр олдодог. Гэбэшье Хориин аймагай газарта олдодогон һууринууд үндэр хадын оройн орьёл хабсагайн хажуугаар оршоно.

- Юундэ хүн хадаар байрлаа хаб гэхэдэ, тэрээгүүр хүйтэн жабарһаа, һалхинһаа гү, али дайсанһаа хоргододог байжа болоо. Урдүүрнь нэмжһиһэн талаар хүрэг адуун, тэрэ үеын элдэб амитад бэлшэдэг байгаа бээ, - гэжэ эрдэмтэн Василий Ташак хөөрэнэ.

Шулуугаар болон яһаар хэгдэһэн зэмсэгүүд тэрээгүүр ехэ олон. Буряад ороной дайдаар шулуун зуун жэлэй һуури байрануудые үзэхэ ажал баһал дууһашагүй. Тиимэһээ энэ зундаа малталгын ба шэнжэлэлгын ажал үргэлжэлхэ.

ГАЛ ГУЛАМТА - БҮХЫ БАЙДАЛАЙ ЭХИН

Хяагтын аймагай Тамир нютагай хажуугаар оршодог Подзвонкая гэжэ газарта урданай гал гуламтануудые эрдэмтэд археологууд олоһон байна. Тэдэ хадаа урданай мүргэлтэй холбоотой, эртын шажанай эхин байжа болоо гэжэ эрдэмтэн Василий Ташак элирүүлээ.

- Малталгын үедэ найман гал гуламта олдоо. Миин бэшэ, харин тусхайта заншалаар хадагалагдаһан. Гал гуламтын унтаржа, хэрэггүй болоходонь, урданай хүн тэрээнээ нүүрһэ шоройһоонь сэбэрлээд, оёортонь малай, арьяатанай яһа, улаан үнгэтэй шулуухануудые хэжэ, дээрэһэнь томо шулуу-

гаар бүглөөд орхиһон байна. Тиигэжэ шулуун зуун жэлэй хүн байра һуурияа нэлгэхэдээ, тэрэнэ миин хаян орхидоггүй, харин тэмдэглээд, гал гуламтаа тусхайта заншалаар хадагалаад, аршалаад ошодог байгаа гэжэ мэдэхээр. Тон гал гуламтаа тахидаг байгаа гэжэ мүнөө хэлхын аргагүй. Гэбэшье тэрээндээ хандахадаа, гансал эдэе ба дулаа абаха гэжэ бэшэ, ямаршьёб гүнзэгийг удха зорилготой хандадаг байгаа гэжэ элирүүлээбди. Минии һанахада, 40-өөд мянган жэлэй саагуур хүн ямар бэ даа нэгэ онсо удхатай шүтэхэ мүргэлэй ойлгосотой болоо. Гал гуламта бүхы байдалайнь эхин гэжэ ойлгожо, унтархадань, тэрээндээ үргэл барижа хадагалдаг гү, али нюудаг байгаа.

Иигэжэ гал гуламтадаа ехэ гамтайгаар хандахын заншал

олон арадуудта мүнөөшье болотор байдаг. Тиимэрхүү заншал буряадуудташье бии.

ҮНГЭРҮН САГАЙ ТҮҮХЭГҮЙ - ЕРЭЭДҮЙН БАЙДАЛ УГЫ

- Үнгэрһэн юмэн үнгэрөө. Хэндэ хэрэгтэйб даа, газараар хэдышье иимэ шулууд хэбтэнэ, - гэжэ хэлэхэ "сэсшүүл" олдодог. Иимэрхүү айлдхалнууд мүнөөдэрэй хүн зоной ухаан бодолой охтор боложо, ерээдүй сагаа анхардаггүй боложо байһые элирүүлнэ. Урданай нангин һургаалнуудые мартаһын хажуугаар гансал абаха эдихын ханаа зорилготой боложо, урдахашье харахаа, хойшоошье эрьежэ бодолгото болохоо болижо байна гэжэ гэршэлнэ.

- Нүүлшын үедэ аяншалгын ажал дэлгэрүүлхэ тухай ехэ хэлсэн гарана. Тээд хайшан гээд манай нютагаар холын аяншалагшад айлшалхаа һанахаб? Юу харахаа ерэхэб? Гайхамшагта удхатай хабсагайн петроглифуудай хажуугаар бэлин хараал уншахаа ерэхэ гү? Мүнөө олон хари гүрэнэй аяншалагшад Монгол гүрэн ошоно. Тэндэхи байгаали, урдын урданай хүһөө шулуун гэхэ мэтэ түүхын гэршэлгэнүүд ехэ һонирхолтой. Харин Буряад орондошье һонин газарнууд олон бии. Тээд тэрэ гайхамшагтай газарнуудаа нютагаархиднай хайрланагүй.

МИИН ШУЛУУНДА НЮУСА ХАДАГАЛААТАЙ БАЙЖА БОЛОХО

Эрдэмтэн хайрсагууд сооһоо шулуунуудые гаргана. Хара-

хадал, миин борохон шулуунууд мэтэ. Иимэ шулуунууд хүл доогуур хаанашье дайралдадаг гээд ханахаар. Тээд Василий Иванович тэрэ шулуунуудые хэдэн талаһаань эрьелдүүлэн, арай обёорхоор хэмхэлһэнэй мүрнүүдые хариуулна. Нэгэ талаһаань эри болгожо шударагдаһан шулуунууд урдын хүнэй хүхэ гү, али жада гэхэ мэтэ хэрэгтэй зэмсэг болоһон байжа болоо. Шулуун зуун жэлэй хүнэй хэрэглэһэн шулууе "нуклеус" гэжэ нэрлэн, Василий Иванович яагаад энээнһээ элдэб зэмсэг гаргадаг байгаа гэжэ ойлгуулна, түүхын һонирхолтой ушарнуудые хөөрэнэ. Хайшан гээд, ямар үедэ хүн нарин гарай бүтээлнүүдые дархалжа захилааб? Уран хайшанай, гоёлто дархалалгын, зураг зураглалгын эхин хэзээ табигдааб? Эрдэмтэнэй һонирхолтой хөөрөөн урдын урда саг руу абаашан, оршон тойроной бүхы юмэн соо гүнзэгийг ехэ удха бии юм гэжэ һануулна. Хүл дорохи миин шулууншье нюуса удхатай байжа болохо. Харин мүнөө болотор ерэнэн түүхын гэршэнүүд, жэшэнь, энэ гал гуламта, хүнэй шүтээн мүргэл урдын урда сагһаа ерэнэн гэжэ ойлгуулхын хажуугаар юрын ажамидаралай хүлгөөн соо бүхы тойроһон юмэн-дэ эгээн наринаар хандажа, хайрлан, аршалан ябахымнай үршөөнэ. Ажабайдалайнгаа эхин - гал гуламтаа элинсэг хулинсагуудай хамгаалһандал, оршон тойроноо аршалжа, гамнажа ябахамнай эгээн шухала.

ЭРЭ ЭХЭНЭР ХОЁР

(Үгүүлэл)

Урдын урда сагта, уһан далайн шалбааг байхада, үндэр уулын болдог байхада, ута мүрэнэй горхолоодууд, эрьсын шулуунай үльтирөөдүүд, хүрһэтэ дайдын хүлгөөтэй байхада, галаб дэлхэйн бии боложо байха үедэ энэ ушар болоо гэхэн гэхэ...

Үндэр тэнгэрийн оройһоо бурхамнай байгуулжа байһан дайдаа гэнтэ хаража, гайхаба гэхэ. Ургамал соо ургамалш бэшэ, амитан соо амитанш бэшэ, хайратайхан гэгшын байгааилин алдуу хии һалхи һэрыуулэн, боро тооһо бурьюулан, урагша хойшоо мэдэрэлгүй яаралтай гээшэнь оромгүй, харайжа, собхоржо ябаа нэн ха. Хоёр хүлтэй, хоёр гартай, толгойтой. Хүсэтэйб гэхэн үшөө. Биб гэхэн үшөө. Бардам гээшэнь бараггүй, огсом гээшэнь олиггүй, үрзэгэр гээшэнь үзэшгүй, хэрзэгэр гээшэнь хэлэшгүй, даб гэхэдээ далишгүй, дүрэгүдэнь дүтэлшгүй, гар хүлынэ эзэгүй - айхаар, жэхи-хээр. Бурхан ехээр гайхажа, хундан духаяа маажаба гэхэ: тогоонойхие ехэдүүлжэ, хундагадаа хон байсар хоһортонь хэнтэрүүл хэнтэрүүлһээр, мангарт диилдэн, иимэ ехэ алдуу эндүү газар дэлхэйдээ табигархео гүб? Хүнэй хүбүүн гээд омог нэрээр нэрлээ гүб? Омогынш омог, барагынш бараг аад, ямар юугээр дуталдаһан барнааг байгаа? Оонин, оонин шэртэһээр, бурхан тааба ха:

хүнэй хүбүүнэй хажуудань ябаха, бэеын сахиха, һулдын үргэхэ, харгынь зарлаха, унабалнь бодхоохо, тороболнь тогтоохо, мууень даража байха, һайень үргэжэ байха, хүлжүү ябабалнь хазаарлажа байха, хабһанайнь саана хабиргай болохо, торхойнь оёорто эзэн болохо, угын залгажа, хүбүүень мансылха, айл уртадань унъя гаргажа, дулаа оруулха, халуун сай аягалжа, эдэе хоол барижа байха, гэрээр дүүрэн һанаатай, гэрэлээр дүүрэн шарайтай эхэнэр хатан дутаад байба...

Хоолойгоо бурхан заһажа, «һайн бэшэ» гэжэ гэмэржэ, дутуу дундыень заһахам гэжэ, тэнгэрийн басагадые бүтээбэ гэлэй. Алдуу хэхээе айжа, анхаралтай байба, айхабтарар оролдобо. Одо мүшэдэй элшые, халуун наранай үриие, газар хүрһэнэй зөөлөнии, һүбэлгэн ухаа, хурса хэлэ, шог ёг, мэхэ гохошые, хүсэ шадалшые, эди шэдишые болон хуу бараниень шэлээд, үгэбэ ха тэрээндээ. Гайтайхан тэрэ бүтээлнине гараһаар лэ галабые гайхуулба. Нюһатые хүн болгожо, нюргатые хүлэг болгобо, үгырһэнии баяжуулжа, үрбэгэрые эрэгжүүлбэ. Үхэлһэние бодхоодог, эрхы дээрээ эмтэй, дохолһониие аргалдаг, долёобор дундаа домтой байба. Алыган дээрээ арбан аб гүйлгэдэг, хурган дээрээ хорин жэб хатаргаадаг, алыганай шэнээн арһаар арбан захатые бүтээжэрхидэг, хурганай шэнээн

торгоор хорин захатые оёжорхидог, дүрбэн тэгшэ бэлиг талаантай, айхабтар бэрхэ, аягүй сэлмэг, хүнэй үри хөөрхэн хүүхэн бии болоһон байба. Тэрэ гэхэнһээ хойшо эхэнэр түрэлтэн галаб дайдаар таража, бүхы юмэнэй эхин – Эхэ гүүлэдэг болоо нэн гэхэ.

Бурхан багшадаа адислуулжа, тэнгэрийн оёдолые дахан, ошото мүшэдэй мөөр мүшхэн, эхэнэр хүн хүрһэтэ газартаа буугаа нэн гэлэй. Дэлхэйн газараар таража, хүнэй хүбүү золгобо. Зэрлигынь дараба, арьяатаниень һорибо, дутуу дундыень тэгшэлбэ. Хуби заяагаа тэрээнтээ холбожо, зол жаргалаа олоходоо, эхэнэр тэнгэридээ хандан, һү сагааяа үргэжэ, баяраа иигэжэ хүргөө нэн гэхэ: « Газарта мүндэлхэдөө, би, эхэнэр хүн, дэншые һаа үнжэгэн зөөлэн, ута үһэтэйш һаа, богони ухаатай, ута хэлэтэйш һаа, бирагүй шадалтай, шуран хүлтэйш һаа, шандаган зүрхэтэй, ахир гээшэм оромгүй, һула гээшэм олиггүй юм нэн. Тээд бурханай ашаар хүнэй хүбүү золгоо нэм, хуби заяагаа ниилүүлээ нэм. Гуламтадаа галтай, галдаа ошотой болоо нэм. Газаагаа сэргэтэй, сэргэдээ уяха хүлэгтэй, хүлэгөө һорихо баатартай, гэртээ эзэнтэй, гасуудһаа хамгаалха түшмэлтэй болоо нэм. Тэрэмни гайтай юм даа, хүнэй хүбүүн, тээд галаб дэлхэй гаталха шадалтай юм даа. Эсэрын хүбүүн эрхэ юм даа, тээд эрхэш хадаа зоригтой

юм даа, эсэгэ ороноо хамгаалдаг юм даа. Тэрэмнай хүсэтэй, хүжүүн шанга шандааһатай юм даа. Харатые хэтэ нэрбэлэн, оёоргүйхэн ухаатай юм, боротые бута бажууһан, уйгаргүйхэн булшантай юм даа...

Бурхан эхэнэрые анхаралтай гэгшээр, шэхэйнгээ шиир болотор шагнан, гайхаба ха ехээр. Гэлигэр духаяа гэлиисэр эльбэжэ, һаарал һаншагаа һарһар гэтэр маажаа нэн гэхэ: « Ямар иимэ, соол уһан дээгүүр үрмэ хөөрүүлһэн, яһагүй хэлэтые бүтээжэрхибэ гээшэбиб... Ямар иимэ, хоһон талаар тарьяа ургуулжа байһан, элэшгүй үргэтые байгуулжархиба гээшэбиб... Энэ шашагые тэсбэритэй даһан хүнэй хүбүүн үнэхөөрөөл шанга байна даа. Эрэ хүнэй доосо эмээлтэй морин багтадаг, аба хүнэй доосо ашаатай тэмээн

багтадаг гэжэ бурядай хэлсэдэ-гынь буруу бэшэ ха даа...» - гэжэ, холһон гаһандаа тамхя шэхэн, һорон - һорон, хамарайнгаа хоёр нүхөөр унъя үүлэ бушхуулан, энебхилэн - энебхилэн һуугаа нэн гэлэй.

Тэрэл гэхэнһээ хойшо хүнэй хүбүүн - эрэ хүн - Эрдэни, Зэндэ-мэни, Булад, Шэрэм, Бата, Баяр, Этигэл, Наран, Золто, Зориг гэжэшые байжа гоё һайханаар нэрлүүлэн, буряад арадай урдаа хараха, түрэл арадаа дээшэнь татаха, эхэ хүнэй энхэрэн шүтэхэ, эхэнэр хүнэй эльгэлэн түшэхэ, амтата эдээнэй эгээн түрүү дээжэдэ хүртөөлтэй, үргөө гэрэй эгээн хүндэтэй хойморто һуудалтай, эхиин эхинэй гол – хүндэ ехэтэ Эсэгэ гүүлэжэ, галаб дэлхэй дээрэ гайхамшагта һуудалаа эзэлээ нэн гэхэ.

Тус хуудаһа
Баира БАЛБУРОВА бэлдэбэ.

Хонгоодорнуудай наадыс угтуулан

УУЛЫН УЛАДАЙ ҺАЙНДЭР

УРАН ДҮШЭ –
ХОНГООДОР УГАЙ
ДАРХАШУУЛ-
БӨӨНЭРЭЙ
МҮРГЭЛЭЙ ГАЗАР

Утаата нутагһаа Сэхир голоор өөдөө үгсэн гарахада, 100-гаад модо зайда оршодог “Уран-Дүшэ” хада бии юм. Энэ нангин газарай хойморто уран бэлиг бэлэглэдэг дээдын түмэр дархашуулай юртэмсэ гэлсэдэг. Энэ руу дээдын ехэ огторгойн дархашуул сугларжа, түмэр дархашуулай дура буляадаг. Энэ хада оршон тойронхи дайдаһаа үндэр газарта байбашье, орой дээрэ хабтагар талмайтай юм. Холоһоо ониин шэртэхэдэ, уран түмэр дархашуулай дүшэ мэтээр харагдадаг. Захааминаймнай хандаргагдаагүй арюухан байгаали ерэнхэн зоной зүрхэ сэдхэл хүдэлгэдэг. Ульгэр домогоор түүрээгдэһэн Уран-Дүшэ хадын гоё һайхан үзэгдэлнүүд илангаяа олоной дура татадаг юм. Ульгэр домог иигэжэ түүрээгдэдэг: “Оронгодой голой нугаһаа сааша, Захааминай аймагай баруун урдахи талада, гурбан дабаанай саана Зэдын голой эхиндэ Монгол орон, Түнхэн, Захаамин гурбанай хилын уулзуур бэлшэр дээрэ Хонгор Уулын зүрхэндэ огторгойн түмэр дархашуулай байрлаһан “Уран Дүшэ” гэжэ нангин хада юм гэлсэдэг”.

Манай үе саг хүрэтэр дамжуулагдаһан домогой хөөрөөгөөр, тэрэ хадын эзэд тэнгэрийн 77 уран дархашуул юм. Тэдэнэр 99 тэнгэрийн аршалалга доро огторгойн үүдэ нэгдэдэг онсо үдэрнүүдтэ энэ газарта буужа, уран түмэр дархашуулай үйлэ хэрэгүүдэй ёһолол үргэл бүтээдэг юм. Тэрэниие энэ хадын ульгэр домогто шүтэнги, түмэр дархашуулай ёһололдо зориулагдаһан эди шэдидэ этигэһэн лэ хүн адаглаха, үзэхэ аргатай.

“Уран Дүшэ” хада гээшэ уула хадата Захааминай нангин шүтөөнэй зүрхэн гэжэ тоологдодог. Урдын урда сагта Зэдэ, Сэхир, Оронгодой гол-

нуудай нуга талаар суута, мэдээжэ бөөнэр уран дархашуул ажаһууһан юм. Хабарай эхилхэдэ, хайлаһан саһан дороһоо ургы сэсэгэй бултайхада, тала дайдын ногооржо эхилхэдэ, хун шубуудай донгодожо захалхада, бүгэдэ нангин хадын хормойдо сугларан, хабарай хаһын ёһолол үргэл бүтээдэг нэн. Намартаа огторгойн үүдэнэй хаагдахын урда тээ намарай ёһолол үнгэргэхэ. Энэ нангин газарта хаа-хаанаһаа гансал эрэшүүл сугларха, харин эхэнэрнүүд эндэ ерэхэ эрхэгүй байгаа. Тиигэжэ түмэр дархашуулай бэлиг нюуса гансал бүһэтэйшүүлдэ угаараа дамжуулагдадаг байгаа. Гэбэшье, зарим угай эхэнэрнүүд ямаршье эрэшүүлһээ дээрээр түмэр дарха хэхэ эди шэдитэй суута дархашуул болобошье, заабол бөө - дархашуулай үг эрэ хүн дамжуулан абадаг байгаа. Шэлэгдэһэн бүһэтэйшүүл огторгойн уран дархашуулдаа бэлэг гуйлга барижа, түмэр дархашуулай эди шэдиин нюусада хүртэхэ аргатай нэн. Түмэр дархашуул гээшэ ганса алта мүнгөөр юумэ дархалха бэшэ, мүн хүн зониие аргалха, элдэб үбшэнһөө хамгаалха, хүнэй ажаһуудалай элдэб асуудалнуудые шиидхэхэ аргатай байгаа бшуу.

АБГЫМНИ
ХӨӨРӨӨН

“Хүхэ Мүнхэ Тэнгэри” гэхэн шажан мүргэлэй эмхиин гэшүүн, бөө - уран дархашан минии абга болохо Александр Николаевич Базаровай хөөрөө дурадханаб:

- Дээдын тэнгэрийн уран дархашуулда үргэлэй ёһолол 20-дохи зуун жэлдэ үнгэргэгдэһэн юм. 1930 ондо Хонгоодор угай заарин – Дансаран-дарханай хүтэлбэри доро һүүлшынхией уран дархашуулые ёһолһон юм. Тиигэһээр, гүрэн дотор хашалта, хохидолто ябуулганууд, пан-монголизм болон тэнгэрийн түшэгтэй тэмсэл эхилһэнэй удаа бөө мүргэлтэнэй дүршэлэй оньһо нюусанууд мартагдаа. Мүнөөл сагта хүн түрэлтэнэй үзэл суртал сүлөөдэ гараһан шалтагһаа элдэб мүргэл шажанай шүтөөн дэлгэрүүлэгдэжэ, зан-

шалта шажан мүргэлэй һэргээгдэжэ, дасан дуган, хүмэнүүд дахинаа баригдажа байха сагта арад зоной нюусаар сахижа аршалжа байһан ёһо заншалнууд абдарһаа эндэ тэндэһээ суглуулагдана. Эдэ бүгэдэ музейн үзэмжэдэ, олоной анхарал, һонирхолдо табигдажа эхилнэ, үндэһөөрөө мартагдажа байһан ёһо заншалнууд һэргээн бодхоогдоно бшуу. 2011 оной намарай эхиндэ шара набшаһанай хаһа соогуур “Хүхэ Мүнхэ Тэнгэри” гэхэн бөө шажанай эмхи Дондог Цыдыповэй хүтэлбэри доро бөө - уран дархашуулай нангин хадын хормойдо сугларжа, бөө мүргэлшэдэй анханай ёһо заншалаар тэнгэрийн уран дархашуулаа ёһолон хүндэлһэн байха юм. Энэ үргэл ёһололдо Хан Хурмста тэнгэрийн хүтэлбэрийн 55 баруун тэнгэринүүд, Атай Улаан Тэнгэрийн хүтэлбэрийн 44 зүүн тэнгэринүүд, хойто зүгэй 13 хаашуул Буха Ноён түрүүтэй, Дамдин Дорлиг Сахюусанай 77 тэнгэрийн уран дархашуул, этигэл болон сэрэгэй хэрэг ба сэрэгшэдые аршалагша Хиһаан Улаан Тэнгэри болон орон дайдын эзэд, хүнэхэ хүлдэ дуудагдаа. Бөө бүхэн өөрынгөө угай хүлдэ - Онгон Тэнгэри дууджа, алтан дэлхэй дээрэ эб найрамдалай түлөө, амгалан байдалай, үбшэн хабшагүй, элүүр байдалай түлөө, һайн ургаса бэлэглэхын тула үргэл мүргэл хэгдээ. Тэнгэрийн уран дархашуулда үргэл мүргэл огторгойн үүдэ нээлгэнэй үедэ хабар эмхидхэгдэхэ”.

НАНГИҢ ШҮТӨӨНЭЙ
ГАЗАРАЙ ЁҢО ГУРИМ
МЭДЭХЭ ШУХАЛА

Жэл ошохо бүри “Уран Дүшэ” хадын эди шэдитэ хада үзэн хараха дуратай аяншалагшад олошорно. Мүн мори унажа, хадын сэбэр агаараар амилха, нангин шүтөөнэй эзэдһээ үршөөл абаха дуратайшуул олон. Тиимэһээ хэр угһаа хойшо угайнгаа шүтэжэ, этигэжэ ябаһан нангин хургаал, ёһолоннуудые мэдэжэ, сахижа ябаха шухала. Илангаяа мүнөө сагта дээдын тэнгэрийн заяашадһаа абарал үршөөлдэ хүртэлгэ ехэ өөрын удхатай бшуу.

Би энэ ажал бэшэхэдэ, ехэ олон юумэ мэдэжэ абабаб. Уран дархашуул - бөөнэр хонгоодор угай байгаа, Уран Дүшэ хадамнай ганса хонгоодорой бэшэ, харин бүхы хүзэгшэдэй шүтөөнэй нангин газар юм. Манай нутагта бөө - уран дархашуулай шарнар абаһан гурбан хүн бии. Тэдэниие нэрлэбэл, минии абга Александр Николаевич Базаров, Юрий Долгоржопович Дымпилов, Анатолий Александрович Цыбиков гэгшэд болоно.

Манай хургуулийн ахалагша классай һурагшад намартаа долоон хонгоой туршада морёор энэ нангин газар руу аяншалдаг заншалтай. Дуулаһан юумээ өөрынгөө нүдөөр үзэжэ, шэнжэлжэ баталбал, ехэ һайн гэжэ һананаб. Минии үетэн нангин шүтөөнэй Уран Дүшэ хадын хормойдо бээе яажа абаад ябахаб, ямар ёһо гурим сахижа, орон дайдаһаа хүндэлжэ ябахаб гэжэ һайса мэдэдэг. Иимэ һайхан орондо мүнделэн түрэжэ, үндын хүмүүжүүлэгдэжэ байһандаа ехэ омогорходогбди.

Анна БАЗАРОВА,
Захааминай аймагай
Утаатын дунда хургуулийн
8-дахи классай һурагша.

Буянтай үйлэ хэрэг

САЯАН УУЛЫН ХОРМОЙДО СОГЧЕН ДАСАН ТОЛОРБО

Түнхэнэй аймагай Аршаан хууринда Дэчен Ражалинг дасанда шэнэ ехэ Согчен дасан баригдаба.

ДАСАН ОЛОНОЙ ХҮСӨӨР БОДХООГДОБО

Шэнэ дасанай арамнай үнгэргэхээс Буддын шажанай Заншалта САНГХ-ын Толгойлогшо Пандидо Хамба лама Дамба Аюшеев түрүүтэй олон ламанар хаа-хаанаһаа залархан байха юм.

Түнхэнэй аймагай хойморто оршодог Аршаан хууринда дасан байгуулхаяа Сультим лама Хамба ламын даабаряар 2000 ондо эльгээгдэнэ юм. 10 гаран жэлэй туршада энэ дуган Аршаан болон тойронхи хуурингуудай хүзэгтэнэй ба амарагшадтай түлөө бурханай ном бүтээжэ байгаа. Сультим ламын хэлэнээр, жэл ошохо тума хүзэгшэд олошорлоод, хуралай үедэ багахан дуган соогоо хүн зон багтахаяа болишоо бшуу. Тиимэһээ эндэ шэнэ дасан бариха тухай ябуулга аяар 7 жэлэй саана үүсхэбэрилэгдээ.

- Энэ дасамнай олоной хүсөөр баригдаба гэшээ. Баян зөөритэй спонсоруудые бэдэрхэ ябуулга хээгүйбди. Ушар юуб гэхэдэ, нэгэ баян хүнэй 1 миллион түхэриг үгэбэл, аяар 10 мянган хүнэй буян абажархиха болоно. Тиимэһээ олон хүн зондо буян тарааха, ажаһуугшадтаа буян хүүлэхэ, үйлэдүүлхэ гэхэн зорилго табигдаа. Буянта хэрэг олоной хүсөөр лэ бүтэхэ ёһотой юм. Дасанайнгаа арамнай үнгэргэхэ сагай дүтэлхэдэ, Хамба ламын зүбшөөлөөр 2-3 хүн горитойхон мүнгэн зөөри үгэнэ байна, - гэжэ Дэчен Рамжалин дасанай шэрээтэ Сультим лама хөөрэнэ.

ДАСАНАЙ БҮТЭЭЛНҮҮД ӨӨНЭДЫН УДХАТАЙ ЮМ

Ёһотойл бурханай орондол жэшэмээр гоё найхан байгаалитай Аршаан хууринай эхин газарта оршодог энэ дасан хабшууханшые наа, аятайхан хууридай. Шэнэ баригдаһан Согчен дасанай нэгэ таладань Сагаан үбгэн бурхан заларна. Тэгэн дундань Лусадай эзэн - Луу, нүгөө таладань - дүрбэн амитад - Түншэ бодхоогдонхой. Хамба лама Дамба Аюшеевэй хэлэнээр, дасанай хорёо соохи бүтээлнүүд ехэ удхатай. Сагаан үбгэн хадаа Сабдаг эзэдтээ мүргэхэ, Луу дүрсэдэ - Лусадтаа сагаан ямаанай хү гү, али улан үнээнэй хү үргэжэ байха, Заан, Бишэн, Туулай, Шубуун гээд дүрбэн амитадта мүргэжэ ябахандаа, эбтэй ээтэй ажаһуухын тэмдэг гэшээ. Гурбан часай туршада ехэ хурал уншагдажа, Согчен дасанай арамнай бүтээгдэбэ. Хамба лама Дамба Аюшеев дасаниие гороолжо, аршандаа, харин бусад ламанар хойноһоонь ябажа, орооһо тарья сасаба. Энэ үйлэ тухай Хамба-лама тайлбарилба:

- Тойроод гороолжо арамнайлахандаа, дүрбэн зүгһөө муу юумэнэй үүдэн хаагдаба гэшээ. Тиихэдээ таанад сай

сэржэм, эдээ хоолойнгоо дэ-эжэ дүрбэн тээшэнэ сасан үргэхэдөө, дүрбэн зүгэй муугай үүдэ хаабалди гэжэ ойлгохо ёһотойт.

АНАВАД НУУРНАА ЕРЭНЭН БУРЯАД

Хамба лама Дамба Аюшеев арад зондоо хандаха үедөө, иимэ домог хөөрөбэ:

- Бурханай табисуураар иимэ найхан орондо ажаһууха аза талаантай Түнхэнэй арад зон Аршаан булагаа хамгаалан, аршалан байха ёһотойт. Энэ найхан эм домто уһанай хүсэндэ амаран эмшэлүүлхээс олон зон танай нютаг ерэнэ. Эршэ хүсэ үгэдэг аршаанта уһанай дундархагүйн тула Аршаан уһааа гамнажа, хамгаалжа байгты. Буддын шажантанай номлолоор, уһанай эзэн Луу юм. Луу гэшээ агууехэ амитан гэшээ. Таанар, хонгоодорнууд, хун-шубуун хүлдэтэйт. Хун шубуун мэтэр сагаан нүрэг зон Анавад нуурнаа ниидэн ерэнэн юм гэжэ домог түүрээдэг. Бидэ тиигэжэ энэ газарта бууһан зомди. Юундэ бидэ уһа уунабибди? Бээмнай 80 хуби уһанһаа бүридэнэ, харин бидэ уһа уужал байдагбди. Ухаан дорохи мэдэрэлээрээ урдахи түрэлэйнгөө орон - Анавад далайнгаа гоё найхан аршаанта уһа бэдэрнэл гэшэбди.

ГОЁ НАЙХАН ДАСАНАА БАЯРТАЙ

Түнхэнэй аймагай хүзэгшэд шэнэ дасангай арамнайда эдэбхитэй хабаадаба. 82 наһатай Хандиров Цырен-Буда Цыбикович бүхэли наһандаа түрэл нютагтаа механизатораар, таряашаанаар ажаллаһан. Амжалта-тай хүдэлһэнэй түлөө СССР гүрэнэй хото городууд болон ВДНХ-гай үзэмжэдэшые ошоһон намтартай юм. Ажалша бэрхэ аха захатан дасанай түүхэ мэдэхэ байгаа.

- Манай энэ Хоймортоннай Хандагайтын дасан гэжэ ехэ дасан байһан юм. 200-гаад ламанар ном бүтээдэг, ехэ хүсэтэй шанга дасан байгаа. Хэдэн олон хубарагуудтай нэн. Тэрэ дасанай рамнай үндэр дээдын лама Агван Доржиев ерэгжэ бүтээһэн түүхэтэй. Теэд Росси гүрэн доторнай дасан дуганаа үгы хэжэ хюдаха сагта эды олон ламанарнай сүлэлгэ, хашалганда ороһон юм. Зарим ламанар Аха руугаа, Монгол руушые гараһан аабза. Гурбан жэлэй саана Хандагайтын дасан нэргээгдэжэ, баригдажа байна. Наядаал арамнайлагдаха ёһотой, - гэжэ Цырен-Буда таабай хөөрөбэ.

Цымжит Лыксыковна Анкашкеева, Аршаан нютагай:

- Ехэ дасамнай найханаар бүтэжэ байна. Хамаг зон амгалан байдалтай. Амар мэндэ байхань болтогой. Баран бидэ, бурханай шабинар хадаа энэ найхан дасандаа ерэгжэ, буянгаа хэжэ байхабди. Сультим шэрээтэмнай ехэ бэрхэ, хүсэ шадал оролдолго гаргажа, энэ ехэ хэрэг ябуулаа. Ехэ баярые хүргэнэб.

Мэри Ильинична Ша-лаева, Хуурай Хобог хууринай:

- Манай Хандагайтын дасанай ехэ лама тэрэ ехэ хамалганай үедэ Монгол руу ошожо, дасан нээгээд, 2-3 хуурин байгуулһан юм гэлсэдэг. Ехэ олон зон, аха дүүнэр сугларһан ха. Тэрэ ламын нэрэ мэдэнгүйб, харин обогын Дербалаев гэжэ нэн хаш. Мүнөө Хандагайтымнай дасан бүтээгдээдүй байна. Олоной ашаар нээгдэнэ бээ. Ехэ найн хэрэг бүтэжэ байна.

Аза Хайдаповна Ивахи-нова:

- Ехэ дэмбэрэлтэ найхан үдэр боложо байна даа. Дасанай барилгада хүн зон ехэ найн ойлгожо хабаадаа. Илангаяа залуушуулнай ехэ бэрхэ ажал хээ. Сультим лама ехэ зүрхэтэй, шадалтай, нэшхэлтэй шэрээтэтэйбди. Бурхандаа мүргэжэ, шүтэжэ, үргэл хэжэ байха ехэ дасантай болоһондоо баяртайбди. Бүхы зомнай гурбан эрдэнэ эдлэжэ, баруун тээһээ Бурхан Баабайн нахуюһан байг, зүүн тээһээ Зонхобо бурханай зула бадаржа байг, орой дээрэнэ Отошо бурханай ошон бадаржа байг, - гэжэ үрээхэ байнаб.

Мэлс Сурзанович Шаг-талаев:

- Энэ мүнөөдэр ехэ буянта хэрэг үйлэдэгдэжэ байна даа. Манай нютагай захиргаанай толгойлогшо Даша Дашиевич ехэ бэрхэ хүн гэшээ. Үдэр хүнигүй ехэ ажал эмхидхээ. Арад зонойнгоо түлөө оролдолго гаргажал байдаг хүн юм.

ДАСАНАЙ ДЭРГЭДЭ СОЦИАЛЬНА ЭДЕЭНЭЙ ГАЗАР НЭЭГДЭБЭ

Согчен дасанай арамнай-лалгын урдахи үдэр, июнийн 15-да, энэ дасанай дэргэдэ социальна столово нээгдэбэ. Сультим шэрээтэ энэ нигүүлэхы хэрэг дасанайнгаа һан дээрэ даажа абаа. Үдэрэй нэгэ удаа халуун эдегээр Аршаан хууринай болон оршон тойронхи нютагуудай хашаланта байдалда ороһон үхибүүдые хангаха юм. Нигүүлэхы хэрэг Сультим лама 1998 онһоо Улаан-Үдэдэ Солнечный микро-районной дасанда ажаллажа байхадаа эрхилһэн юм. Тэрэ эдеэнэй газартань хуули буса ябадал гаргаһан хуулиин наһа гүйсөөгүй эдиршүүлэе хүмүүжүүлэгшэнь асаржа, халуун эдегээр хооллуулдаг нэн. Тэрэ хэрэгээ Сультим шэрээтэ ламбагай дасанайнгаа үргэн томо болоходонь, үргэлжэлүүлхэ болоһондоо урматтай. Энэ нангин хэрэг Аршаан нютагай захиргаанай толгойлогшо Даша Дашиевич ехэ дэмжэжэ, туһалһан байна.

- Эндэмнай олон хүүгэдтэй гэр бүлэнэр, ядаһан тулиһан зон ерэгжэ, дүнгүүлхэ аргатай, - гэжэ Сультим шэрээтэ тэмдэглээ.

Энэ халуун эдегээр зобохон, үлдэһэн хүүгэдые хангалга ямаршые бюджетнэ мүнгөөр номологдохогүй. Дасанда ороһон мүнгэн зөөри

Д.Дашиев, Хамба лама Дамба Аюшеев

Дасанай арамнайн үедэ

Халуун эдегээр хооллуулна

болон Аршаан хууринай үмсын хэрэг эрхилэгшэд, наймаа болон эдээ хоолоор хангагша эмхинүүдтэй хэлсээн баталагдажа байна. Тулиһан ядаһан зондо туһаламжа

хүргэхэ нигүүлэхы хэрэг олон хүн зоной дэмжэлгээр таһалдангүй ябуулагдаха бээ гэжэ найдая.

Цырегма САМПИЛОВА.
Түнхэн-Аршаан-Улаан-Үдэ.

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00	"ДОБРОЕ УТРО"
10.00,	13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05	"КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.35,	14.50 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.45	"ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55	"МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.10	"ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50	"ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" С
ГЕННАДИЕМ МАЛАХОВЫМ (12+)	
15.00	"ДРУГИЕ НОВОСТИ"
15.25	Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ"
16.15	"Я ПОДАЮ НА РАЗВОД" (16+)
17.10	Т/С "ЖЕНСКИЙ ДОКТОР"
18.00	Т/С "ПРОСПЕКТ БРАЗИЛИИ"
19.00	ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИ-
ТРАМИ	
19.50	"ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
20.50	"ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+)
22.00	"ВРЕМЯ"
22.30	Т/С "ЛИСТ ОЖИДАНИЯ"
00.30	"ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ" (16+)
01.00	"ПОЗНЕР" (16+)
02.00	"НОЧНЫЕ НОВОСТИ"
02.25	Х/Ф "ЖЕНЩИНА СВЕРХУ"
04.05	Х/Ф "КАЖЕТСЯ, Я ЛЮБЛЮ
СВОЮ ЖЕНУ"	

«РОССИЯ»

06.00	"УТРО РОССИИ"
06.07,	06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35,
09.07, 09.35	ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00	"1000 МЕЛОЧЕЙ"
10.45	"О САМОМ ГЛАВНОМ"
11.30	"КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ" (12+)
12.00,	15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30,	15.30, 18.15, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯ-
	ТИЯ"
12.50,	15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00	Т/С "ТАИНЫ СЛЕДСТВИЯ"

Вторник, 25

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00	"ДОБРОЕ УТРО"
10.00,	13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05,	05.15 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.35,	14.50 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.45	"ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55	"МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.10	"ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ"
13.50	"ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" С
ГЕННАДИЕМ МАЛАХОВЫМ (12+)	
15.00	"ДРУГИЕ НОВОСТИ"
15.25	Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ"
16.15	"Я ПОДАЮ НА РАЗВОД" (16+)
17.10	Т/С "ЖЕНСКИЙ ДОКТОР"
18.00	Т/С "ПРОСПЕКТ БРАЗИЛИИ"
19.00	ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИ-
ТРАМИ	
19.50	"ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
20.50	"ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+)
22.00	"ВРЕМЯ"
22.30	Т/С "ЛИСТ ОЖИДАНИЯ"
00.30	"ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ" (16+)
01.00	"НА НОЧЬ ГЛЯДЯ" (12+)
02.00	"НОЧНЫЕ НОВОСТИ"
02.20	Х/Ф "ПРОСТО РАЙТ"
04.15	"ЖИЗНЬ КАК КИНО" (12+)

«РОССИЯ»

06.00	"УТРО РОССИИ"
06.07, 09.07, 09.35	06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35; ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00	"ТАЙЗАН"
10.20	"УЛУГУР"
10.45	"О САМОМ ГЛАВНОМ"
11.30	"КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ" (12+)
12.00, 12.30,	15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.50,	15.30, 18.15, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯТИЯ"
12.50,	15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00	Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
14.00	"ДЕЛО Х. СЛЕДСТВИЕ ПРОДОЛЖАЕТСЯ"

Среда, 26

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00	"ДОБРОЕ УТРО"
10.00,	13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05,	05.25 "КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУП-
КА"	
10.35,	14.50 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.45	"ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55	"МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.10	"ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50	"ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" С
ГЕННАДИЕМ МАЛАХОВЫМ (12+)	
15.00	"ДРУГИЕ НОВОСТИ"
15.25	Д/С "ПОНЯТЬ, ПРОСТИТЬ"
16.15	"Я ПОДАЮ НА РАЗВОД" (16+)
17.10	Т/С "ЖЕНСКИЙ ДОКТОР"

ТВ-программа

14.00	"ДЕЛО Х. СЛЕДСТВИЕ ПРОДОЛЖАЕТСЯ" (12+)
16.00	Т/С "ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛАГОРОДНЫХ ДЕВИЦ"
17.00	Т/С "ПОЦЕЛУЙТЕ НЕВЕСТУ!"
18.30	Т/С "КАМЕНСКАЯ-4"
19.30	"ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
21.50	"СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"
22.00	Т/С "ШТРАФБАТ"
02.00	Д/Ф "ОДИН В ПОЛЕ ВОИН. ПОДВИГ 41-ГО"
03.00	ВЕСТИ +

КУЛЬТУРА

08.00	"ЕВРОНЮС"
11.00	"НАБЛЮДАТЕЛЬ"
12.15,	02.40 Т/С "ПЕРРИ МЭЙСОН"
14.00	Д/Ф "АНДРЕИЧ"
14.25,	22.25 Д/С "МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ"
15.15	"ЛИНИЯ ЖИЗНИ"
16.10	Д/С "ПЕШКОМ..."
16.40,	20.30, 00.30 НОВОСТИ КУЛЬТУ-
	РЫ
16.50	Х/Ф "ДЕВУШКА С КОРОБКЕЙ"
18.10	Д/С "ВЛЮБИТЬСЯ В АРКТИКУ"
18.40	"ВЕЛИКИЕ ФОРТЕПИАННЫЕ
	КОНЦЕРТЫ"
19.30	Д/Ф "КОНСТАНТИН ЦИОЛКОВ-
	СКИЙ"
19.40	"ACADEMIA"
20.45	"ГЛАВНАЯ РОЛЬ"
21.05	"САТИ. НЕСКУЧНАЯ КЛАССИ-
	КА..."
21.45	"ОСТРОВА"
23.15	"ТЕМ ВРЕМЕНЕМ"
00.00	Д/С "ЗАПЕЧАТЛЕННОЕ ВРЕМЯ"
00.55	Х/Ф "КАРЛ ВТОРОЙ. ВЛАСТЬ И
	СТРАСТЬ"
01.45	КОНЦЕРТ МАЙЛЗА ДЭВИСА
03.30	И. ШТРАУС. НЕ ТОЛЬКО ВАЛЬСЫ

АРИГ УС

07.00	М/Ф "ПРО ЩЕНОЧКА"
07.30	М/Ф "МАЛЕНЬКАЯ ПРИНЦЕССА"

ЖАЕТСЯ" (12+)	
16.00	Т/С "ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛАГОРОДНЫХ ДЕВИЦ"
17.00	Т/С "ПОЦЕЛУЙТЕ НЕВЕСТУ!"
18.30	Т/С "КАМЕНСКАЯ-4"
19.30	"ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
21.50	"СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!"
22.00	Т/С "ШТРАФБАТ"
01.00	Д/Ф "ТРАГЕДИЯ ГАЛИЦКОЙ РУСИ"
01.55	ВЕСТИ +

КУЛЬТУРА

07.30	"ЕВРОНЬЮС"
11.00	"НАБЛЮДАТЕЛЬ"
12.15,	02.55 Т/С "ПЕРРИ МЭЙСОН"
14.00	"САТИ. НЕСКУЧНАЯ КЛАССИ-
КА.."	
14.40,	22.25 Д/С "МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ"
15.30	"ОСТРОВА"
16.10	"МОЙ ЭРМИТАЖ"
16.40,	20.30, 00.30 НОВОСТИ КУЛЬТУ-
РЫ	
16.50	Х/Ф "МАШЕНЬКА"
18.10	Д/С "ВЛЮБИТЬСЯ В АРКТИКУ"
18.40	"ВЕЛИКИЕ ФОРТЕПИАННЫЕ
КОНЦЕРТЫ"	
19.40	"ACADEMIA"
20.45	"ГЛАВНАЯ РОЛЬ"
21.05	"ВЛАСТЬ ФАКТА"
21.45	"БОЛЬШЕ, ЧЕМ ЛЮБОВЬ"
23.15	"ИГРА В БИСЕР" С ИГОРЕМ ВОЛ-
ГИНЫМ	
00.00	Д/С "ЗАПЕЧАТЛЕННОЕ ВРЕМЯ"
00.55	Х/Ф "КАРЛ ВТОРОЙ. ВЛАСТЬ И
СТРАСТЬ"	
01.45	Д/С "ИСКУССТВО ГЕРМАНИИ"
02.40	Э. ГРИГ. СИУИТА ДЛЯ ОРКЕСТРА
из МУЗЫКИ К ДРАМЕ ИБСЕНА "ПЕР ГЮНТ"	
03.45	Д/Ф "ДЭВИД ЛИВИНГСТОН"

АРИГ УС

07.00, 23.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+). ПОГОДА

08.20	"ДАЧНЫЕ ИСТОРИИ" (6+)
08.45	"УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ".
"НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ".	
(16+)	
09.00	М/С "ПЛАНЕТА ШИНА"
09.25	М/С "КУНГ-ФУ ПАНДА": "УДИВИТЕЛЬНЫЕ ЛЕГЕНДЫ"
10.00	Т/С "ИНТЕРНЫ"
11.00	Х/Ф "НА КРЮЧКЕ"
13.00,	18.00 Т/С "РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ"
14.00	"ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС". "МИРОВЫЕ НОВОСТИ" (16+)
14.30	"БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ" (16+)
15.30	"ДОМ-2. LIVE" (16+)
17.00,	20.00 Т/С "УНИВЕР. НОВАЯ ОБЩАГА"
17.30,	20.30 Т/С "САШАТАНЯ"
19.00	"УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ".
"НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ".	
(16+). ПОГОДА	
19.20	"СПОРТ-ЭКСПРЕСС" (12+)
19.30	"ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС" (16+)
21.00	Х/Ф "ЛЮБОВЬ В БОЛЬШОМ ГОРОДЕ"
23.00,	00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС"
(16+). ПОГОДА	
23.30	"ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
01.00	Х/Ф "НОВЫЙ СВЕТ"

ТИВИКОМ

06.30	"ДОМАШНИЙ ЗООПАРК" (0+).
ЗУРХАЙ	
07.00,	09.00 "В ТЕМЕ" (16 +)
07.25	"ВЫЖИТЬ В МЕГАПОЛИСЕ" (16+).
ЗУРХАЙ	
07.50,	22.55 "АБИТУРИЕНТ" (12+)
08.00	Т/С "СПАЛЬНЫЙ РАЙОН"
09.25	"КАРТИНА НЕДЕЛИ" (16+)
09.35	"СТИЛИСТИКА" (12+)
10.00	"Ф. КИРКОРОВ. КОРОЛЬ-ОДИ-
НОЧКА" (16+).	ЗУРХАЙ
11.00,	12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00,
17.00, 19.30, 21.30, 23.00,	01.30 НОВОСТИ
ДНЯ (16+)	
11.05	Д/Ф "ДОКАЗАТЕЛЬСТВО ВИНЫ:
ЗАМУРОВАНАЯ"	

07.30	"ГРОМОКОШКИ" (6+). ПОГОДА
08.00	Т/С "СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ"
08.30,	14.00, 19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКС- ПРЕСС" (16+)
09.00,	19.00 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУК- ЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕ- НИЙ" (16+). ПОГОДА
09.15	М/Ф
09.25	М/С "КУНГ-ФУ ПАНДА": "УДИВИ- ТЕЛЬНЫЕ ЛЕГЕНДЫ"
10.00	Т/С "ИНТЕРНЫ"
11.00	Х/Ф "ЛЮБОВЬ В БОЛЬШОМ ГО- РОДЕ"
13.00,	18.00 Т/С "РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ"
14.20	"СПОРТ-ЭКСПРЕСС" (12+)
14.30	"БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ" (16+)
15.30	"ДОМ-2. LIVE" (16+)
17.00,	20.00 Т/С "УНИВЕР. НОВАЯ ОБ- ЩАГА"
17.30,	20.30 Т/С "САШАТАНЯ"
19.15	"ТОЧКА ЗРЕНИЯ" (16+)
21.00	Х/Ф "ЛЮБОВЬ В БОЛЬШОМ ГО- РОДЕ-2"
23.30	"ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
01.00	Х/Ф "ДЕРЖИ РИТМ"

ТИВИКОМ

06.30,	09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00,
15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00	НОВОСТИ ДНЯ (16+)
07.00	"В ТЕМЕ" (16+)
07.25	"ВЫЖИТЬ В МЕГАПОЛИСЕ" (16+). ЗУРХАЙ
07.50,	22.55 "АБИТУРИЕНТ" (12+)
08.00,	01.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+). ЗУРХАЙ
08.35	"ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ" (16+)
09.00	"В ТЕМЕ" (16+), ЗУРХАЙ
10.05	Д/Ф "МУЖСКИЕ ИСТОРИИ. ВИРТУАЛЬНАЯ ЛЮБОВЬ"
11.05	Т/С "ХОЛОСТЯК ГАРИ"
11.30,	21.00 Д/Ф "5 ИСТОРИЙ"
12.05	Т/С "АДЪЮТАНТЫ ЛЮБВИ"
13.05	Х/Ф "РЕВОЛЬВЕР"
15.05	Х/Ф "СЛЕДСТВИЕ ВЕДУТ ЗНАТОКИ"

12.05	Т/С "АДЪЮТАНТЫ ЛЮБВИ"	
13.05	Х/Ф "МЕЧТАТЕЛЬ"	
15.05	Х/Ф "СЛЕДСТВИЕ ВЕДУТ ЗНАТОКИ"	
16.50	М/Ф	
17.05	"ШКОЛЬНОЕ ТВ" (6+)	
17.30	"ТУМАТА" (12+), ЗУРХАЙ	
18.00	Т/С "ЗАЧАРОВАННЫЕ" (12+)	
19.00, ЗУРХАЙ	23.30 "ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ" (16+).	
20.05	Т/С "ВЫСШАЯ МЕРА"	
21.00	Д/Ф "5 ИСТОРИЙ"	
22.00	Т/С "ТАЙНЫ РАЗУМА"	
00.00	"ТОП-МОДЕЛЬ	ПО-
АМЕРИКАНСКИ" (16+), ЗУРХАЙ		
02.00	"НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКО-	
МЭ" (16+)		

СТС «БАЙКАЛ»

16.30,	18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50,
01.30, 01.50	МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ
(0+)	
06.00	М/С "ВЕЛИКИЙ ЧЕЛОВЕК-ПАУК"
07.00	М/С "СУПЕРГЕРОЙСКИЙ О
РЯД" (6+)	
07.30	М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА
ВОЛШЕБНИЦ"	
08.00	ЭКСТРИМ-ШОППИНГ ШОУ "КО-
	РОЛЕВА ШОППИНГА" (16+)
08.30,	09.30, 23.20, 01.00 Т/С "6 КА-
ДРОВ"	
09.00,	13.30, 19.30, 00.00 "МЕСТНОЕ
ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)	
10.00,	18.00, 18.30, 19.00 Т/С "ВОРОНИ-
НЫ"	
11.00,	15.45 Т/С "ДАЕШЬ, МОЛОДЕЖЬ!"
12.00,	16.40 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬ-
МЕНЕЙ"	
14.00	Х/Ф "ИСХОДНЫЙ КОД"
20.00	Т/С "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ"
21.00	Т/С "СВЕТОФОР"
21.30	Х/Ф "МОШЕННИКИ"
00.30	"ЛЮДИ-ХЭ" (16+), ВЕДУЩИЙ -
АЛЕКСАНДР РЕВВА	
01.45	ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

16.50	М/Ф	
17.05	"ВАШЕ ПРАВО" (16+)	
17.20	"ГЕОФАКТОР" (16+)	
17.35	"ДОМАШНИЙ ЗООПАРК" (0+).	
ЗУРХАЙ		
18.05	Т/С "ЗАЧАРОВАННЫЕ" (12+)	
19.00	"ЕВРОМАКС. ОКНО В В ЕВРОПУ" (16+)	
20.05	Т/С "ВЫСШАЯ МЕРА"	
22.00	Т/С "ТАЙНЫ РАЗУМА"	
23.30	"ТОП-МОДЕЛЬ	ПО-
АМЕРИКАНСКИ" (16+).	ЗУРХАЙ	
01.30	"НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКО-МЕ" (16+)	

СТС «БАЙКАЛ»

07.00,	09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55,
21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50	МЕТЕ-
ОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)	
06.00	М/С "ВЕЛИКИЙ ЧЕЛОВЕК-ПАУК"
07.00	М/С "МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ" (6+)
07.30	М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ"
08.00	ЭКСТРИМ-ШОПИНГ ШОУ "КО-
РОЛЕВА ШОПИНГ" (16+)	
08.30,	21.00 Т/С "СВЕТОФОР"
09.00,	13.30, 19.30, 00.00 "МЕСТНОЕ
ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)	
09.30	Т/С "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ"
10.00,	18.00, 18.30, 19.00 Т/С "ВОРОНИ-
НЫ"	
12.00,	16.45 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬ-
МЕНЕЙ"	
13.20,	23.20 Т/С "6 КАДРОВ"
14.00	Х/Ф "МОШЕННИКИ"
15.50	Т/С "ДАЕШЬ, МОЛОДЕЖЬ!"
20.00	Т/С "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ" (16+)
21.30	Х/Ф "ЖИРДЯЯ"
00.30	"ЛЮДИ-ХЭ" (16+). ВЕДУЩИЙ -
АЛЕКСАНДР РЕВВА	
01.00	Х/Ф "ШОПОГОЛИК"
03.00	ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

HTB

21.50	"СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫ-
ШИ!"	
22.00	Т/С "ШТРАФБАТ"
00.05	Х/Ф "БРАТ"
02.05	ВЕСТИ +
КУЛЬТУРА	
07.30	"ЕВРОНЬЮС"
11.00	"НАБЛЮДАТЕЛЬ"
12.15,	02.55 Т/С "ПЕРРИ МЭЙСОН"
14.00	"ВЛАСТЬ ФАКТА"
14.40,	22.25 Д/С "МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ"
15.30	"БОЛЬШЕ, ЧЕМ ЛЮБОВЬ"
16.10	"КРАСУЙСЯ, ГРАД ПЕТРОВ!"
16.40,	20.30, 00.30 НОВОСТИ КУЛЬТУ-
Ры	
16.50	Х/Ф "ОДНАЖДЫ НОЧЬЮ"

HTB

07.00	"НТВ УТРОМ"
09.10	Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
11.00,	14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
11.20	"ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ. ОБЗОР ЗА НЕДЕЛЮ" (16+)
11.50	"ДО СУДА" (16+)
12.55	"СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
14.25	"СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
15.35	Т/С "УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНАРЕЙ" (16+)
16.30,	19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"
17.25	"ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА" (16+)
18.40	"ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ" (16+)
20.30	Т/С "КОДЕКС ЧЕСТИ-6"
22.25	Т/С "МЕНТОВСКИЕ ВОЙНЫ"
00.15	"СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
00.35	"ЧП. РАССЛЕДОВАНИЕ" (16+)
01.00	Т/С "СТЕРВЫ"
02.45	Д/Ф "ВОЙНА ПРОТИВ СВОИХ. ДЕНИКИН. КАПТЕЛЬ. БОНЧ-БРУЕВИЧ"
03.45	Т/С "БРАЧНЫЙ КОНТРАКТ"
06.00	Т/С "МОСКВА. ТРИ ВОКЗАЛА"

5 КАНАЛ

07.00, "СЕИЧАС"	11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00
07.10	Д/Ф "КРАСНЫЙ ВЕК"
08.00	"УТРО НА 5" (6+)
10.45, 11.30, РУБЕЖ"	19.00 "МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ" 12.45, 13.30 Х/Ф "ДНЕПРОВСКИЙ
14.30, ВЕРВОЛЬФА"	15.30, 17.00, 18.00 Т/С "ОХОТА НА
20.00, 21.30, 00.10	20.30, 21.00 Т/С "ДЕТЕКТИВЫ" 22.15, 23.25 Т/С "СЛЕД"
01.15	"МОМЕНТ ИСТИНЫ" (16+)
ТАЖ (16+)	"ПРАВДА ЖИЗНИ". СПЕЦРЕПОР-
01.45	Х/Ф "БОЛЬШАЯ ПЕРЕМЕНА"

07.00	"НТВ УТРОМ"
09.10	Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
11.00,	14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
11.20	"ЧИСТОСЕРДЕЧНОЕ ПРИЗНА-
НИЕ" (16+)	
11.50	"ДО СУДА" (16+)
12.55	"СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
14.25	"СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧА-
	ТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
15.35	Т/С "УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНА-
РЕЙ" (16+)	
16.30,	19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ
	ПРОИСШЕСТВИЕ"
17.25	"ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА"
(16+)	
18.40	"ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С
	ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ" (16+)
20.30	Т/С "КОДЕКС ЧЕСТИ-6"
22.25	Т/С "МЕНТОВСКИЕ ВОЙНЫ"
00.15	"СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
00.35	Т/С "СТЕРВЫ"
02.30	"ГЛАВНАЯ ДОРОГА" (16+)
03.00	"ЧУДО ТЕХНИКИ" (12+)
03.35	"ДИКИЙ МИР" (0+)
04.05	Т/С "БРАЧНЫЙ КОНТРАКТ"
06.00	Т/С "МОСКВА. ТРИ ВОКЗАЛА"

5 КАНАЛ

07.00, "СЕЙЧАС"	11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00
07.10	Д/Ф "КРАСНЫЙ ВЕК"
08.00	"УТРО НА 5" (6+)
10.45, СТВИЯ"	16.00, 19.00 "МЕСТО ПРОИСШЕ-
11.30, КИН"	13.30 Х/Ф "СОЛДАТ ИВАН БРОВ-
14.00	Х/Ф "ИВАН БРОВКИН НА ЦЕЛИ-
НЕ"	
17.00	"ОТКРЫТАЯ ТУСЬДА"
18.00,	18.30, 05.40, 06.15 Д/С "ВНЕ ЗА-
КОНА. РЕАЛЬНЫЕ РАССЛЕДОВАНИЯ"	
20.00,	20.30, 21.00 Т/С "ДЕТЕКТИВЫ"
21.30,	22.15, 23.25 Т/С "СЛЕД"
00.10	Х/Ф "СТАТСКИЙ СОВЕТНИК"
03.00, РЕВЬЯХ"	04.20 Х/Ф "ПАРАШЮТЫ НА ДЕ-

18.10	Д/С "ВЛЮБИТЬСЯ В АРКТИКУ"
18.40	"ВЕЛИКИЕ ФОРТЕПИАННЫЕ
	КОНЦЕРТЫ"
19.40	"ACADEMIA"
20.45	"ГЛАВНАЯ РОЛЬ"
21.05	"АБСОЛЮТНЫЙ СЛУХ"
21.45	Д/Ф "ЖЕНЩИНА, КОТОРАЯ
	УМЕЕТ ЛЮБИТЬ. НИНА ДОРОШИНА"
23.10	ЭНЦИКЛОПЕДИЯ
23.15	"МАГИЯ КИНО"
00.00	Д/С "ЗАПЕЧАТЛЕННОЕ ВРЕМЯ"
00.55	Х/Ф "КАРЛ ВТОРОЙ. ВЛАСТЬ И
	СТРАСТЬ"
01.45	Д/С "ИСКУССТВО ГЕРМАНИИ"
02.40	ФОРТЕПИАННЫЕ МИНИАТЮРЫ
	С. РАХМАНИНОВА
03.45	Д/Ф "ДАНТЕ АЛИГЬЕРИ"

БУУРАЛ АБГАЙН АЛТАН ЁУРГААЛНУУД

Багшын ажалай ветеран Цымжид Доржиевна "Ёһо заншал" хуудаһанда айлшан боложо, Буряад арадаймнай элинсэгүүдэй сахижа ябаһан ёһо заншалай нургаалнуудтай хубаалдана.

Буряад зоной амаржа, сэнгэжэ, найрлажа байха үдэрнүүдэнь тоотой байһан. Шэрүүхэн нүүдэл байдалтай буряад арад ажалаа хэжэл, ажа-мидаржа ябаал аабза. Гэхэтэй хамта буряад арадай залуушуул хүнийн наадануудыг эмхидхэдэг байгаа. Тээд алишье яһатанай залуушуул үүрэй сайтар наадажал, сэнгэжэл ябаа гүб даа. Минии балшар наһанда залуушуул сугларжа, элдэб наада түүдэг табижа наададаг хэн. Харин минии нагаса эжын хөөрөөгөөр, Агын буряадудта ёохор хатар Октябриин хубисхалай хүүлээр бии болоһон юм. Энээн тухай тодорхойгоор урдын багша Лодон Линховоин "Агын буряадудтай урданай ёһо заншалнууд" гэжэ тэмдэглэлнүүд соогоо бэшэһэн байдаг. Саг алмаһалжа, баһа хүнэй намда дамжуулһан мэдээсэлнүүдэе бурруу, харюу болгоһууб гэжэ һэжэглэн, тэрэ тэмдэглэлнүүдэе доро үгэнэб. Энэ бэшэгдэһэн ёһо заншал минии нагаса эжын хөөрөөтэй адлишаг.

БУРЯАД ЗАЛУУШУУЛАЙ ХҮНИЙН НААДАНУУД

15-16 наһанһаа эхилээд, 26-27 хүрэтэр залуушуул хүнийн нааданда суглардаг хэн. Гушаадтай болоһон хүн наһатай гэжэ тоологдожо, иимэ нааданда ябадаггүй бэлэй. Мүн гэр бүлэ болоһон залуушуулышье хүнийн нааданда хабаадалсаһаа болидог байгаа. Бээер томо 13-14 наһатай үхибүүд хүнийн нааданда һэмээхэн ерэдэг байгаал ха.

Агын талынгаа уужам дайдаар ардаг мориёо хатаруулжа, амараг нүхэрөө, морин эрдэниез магтаһан дуу дуулаһаар, бүрэнхы боложо байхада, нааданай эмхидхэгдэһэн газар тээшэ һубарилдадаг хэн. Айлай эзэн эхэнэр заабол сай ехээр шанаад, хүн зониие хүлээдэг байгаа. Ерэһэн лэ

хүндэ, үхибүүдышье байг, сай аягалдаг хэн.

Бэһэлиг нюулга, нэрьелгэ, тэргэ гү, али түүдэг тойролгон гэхэ мэтэ хүнийн нааданууд байһан юм.

БЭНЭЛИГ НЮУЛГАН

Хоёр бүлэг боложо хубаарха. Нэгэ хүн бэһэлиг нюуха гэжэ табигдаха. Тэрэ хүн нааданда сугларагдай али нэгэнэйн бэһэлиг абаад, нэгэ бүлэгтэ ошохо. Тэдэнь альгаяа хонхойлгожо тодоод байха. Тиихэдэнь альган сонь гараа хээд лэ, үнгэржэ ябатараа, хэнэйб даа альган соо бэһэлигтэ орхижорхихо. Тэрэ бүлэг зон альгаяа адхаад, булта хууха ёһотой. Тиихэдэнь нүгөө бүлэгын хэнэй гар соо бэһэлиг үлөөб гэжэ тааха ёһотой. Тэрэнь бэһэлиг эрилгэ гэжэ нэрлэдэг. Хэнһээшье эрихэ мүрөө оложо ядабалнь, бэһэлигтэ тала:

Алтанхан бэһэлигтэ эриитэ, Альган манай шалашаба.

Мүнгэнхэн бэһэлигтэ эриитэ, Мүрнүүд манай шалашаба,

гэжэ дууладаг байгаа. Хэрбээ бэһэлиг нюугдаһан хүниие элирүүлээ һаа, тэрэнь бэһэлигтэ гаргажа үгөөд, дуу дуулаха ёһотой хэн. Бэһэлиг нюулгаһан хүниие оложо шадангүй, алдажа эрээ һаа, тэрэ бүлэг булта дуу дуулаха гэхэн гуримтай хэн. Тиигэжэ бүхэли хүниндөө дуу андалдажа, дуунай мүрөсөө хэжэ, хүхилдэжэ, залуушуул сагаа үнгэргэдэг байгаа бшуу.

ТЭРГЭ, ТҮҮДЭГ ТОЙРОЛГО

Зунай саг һаань - тэргэ, үбэлэй сагта түүдэг тойрожо наададаг байгаа. Гэрһээ тээ холошог тэргэ абаашаад, үбэл һаань, түлээ абаашаад, түүдэг табяад, хэды-хэдыгээрээ зэргэлжэ, тэбэрлэдэн зэлэ татаад, нэгэ зэлэнь нүгөөдынгөө хойноһоо һубарилдан ябажа, бултаараа дуулалдадаг байгаа. Тиимэ дуун гэхэ юмэгүй, һанаандаа ороһон лэ дуунуудаа дууладаг байгаа. Нэгэ үень нэгэ дуу, нүгөө нүгөөдүүлэнь тад ондоо дуулажа ябаха. Тиигэжэ ябатараа, бултааран ээрэмшээжэ дуулалдаха. Ээ-

рэмшээхэ гэшэнь нэгэ хүлөө үргөөд, нүгөө хүл дээрээ хүрэхэ. Нэгэ ёһондоо энэ наадан хатаршуу байһан гэхэ.

Ябажашье, ээрэмшээжэшье эсэхэдээ, нэгэ тээ байгаад гү, али хуугаад дуулалдадаг байгаа. Хажуу тээһээ харахада, ехэшье һонин наадан бэшэ шэнги аад, залуушуул ехэ сэдхэлээ сэнгээдэг, ханадаг хэн лэ.

НЭРЬЕЛГЭ

Наадагшад хоёр бүлэг боложо хубаараад, хүн бүхэн хоёр хажуудаа ябаһан хүнүүдэй ара нюргаарнь гараа харбайгаад, бултааран үлхэлдэдэг хэн. Тиигээд хоёр тээшээ найган ябажа, бадаг бадагаар ээлжэлэн дуу дууладаг хэн.

Залуушуулай бүхы наадан заабол дуу дууладаг гуримтай байгаа. Тиигэжэ залуушуул элдэб дуунуудай үгэнүүдэе сээжэлдээд, дууша хүнүүдтэ аянгыень заалгадаг хэн. Мориёо унаад, ямар нэгэ хэрэгээр иишэ тишээ гансаараа ошоходоо, дуу дуулажа, саг үнгэргэдэг байгаа. Иигэжэ ябахадаа, дуушье зохёодог зон байгаа ха.

АГЫН БУРЯАДАЙ ЁОХОР ХАТАР

1917 онһоо эхилээд, Агын буряадудта шэнэ ондоо нааданууд бии болоо хэн. Тэдэнэй тоодо ёохор наадан. Энээнһээ урда тээ Агын буряадуд ёохор гэжэ шэхэндээшье дуулаагүй ябаа бшуу. 1917 оной зун Ага тосхондо бүхы буряадай багшанарай курса нээгдэжэ, Байгал далайн хойто бэеын аймагуудһаа ерэһэн багшанар ёохордожо наададаг байгаа. Агын залуушуул ёохортонь оролсон наадалсадаг байгаа. 1917 оной намар Агын дунда нургуулида багшалһаа Елена Николаевна Трубочеева гэжэ залуухан басагахан Боохонһоо ерээд, нэгэ жэл байха зуураа нургуулийн шабиңартаа ёохор наада заажа үгэһэн байна. Удаань 1918 ондо Антонина Павловна Чайванова гэжэ нэгэ залуу багша ерэжэ, хэдэн жэлдэ хүдэлхэ зуураа залуушуулые ёохордожо наададаг болгоо бэлэй.

Тиигэһээр суглараад, юрэ дуулалдахадаа, ехэ һонигүй байна гэлсээд, ёохор наадаяа элдэб дүрэ һанажа, хатар мэтэ болгожо эхилээ. Хоёр бүлэг болоод, дуулажа ябаад, нүгөө бүлэг руу ябаха, нүгөөдэнь гэдэргээ сүхарин, баһал дабшажа, һүүлдэнь урдаһаань туласа ошохо. Тиигэжэ ёохорлон наадахадаа, морин нүхэр тухай шэнэ шэнэ бадагуудые зохёон дуулалсадаг байгаа. Тиигэжэ энэл үйлэ Агын буряадудтай ёохор хатарай шэнжэ янза болоһон юм. Мүнөө сагта Агын буряадудтай ёохор хатар ехэ хүгжэнхэй. Ондоо нютаг аймагуудай ёохор нааданай илгарал шэнжэлэн, өөрынгөө онсо маягтай болгон хатардаг болонхой. Агын буряадуд ёохор наада мэдэдэггүй байгаа гэжэ мэдээсэл олон зон буруушааха магад. Гэбэшье тон урдын зоной уг дамжуулжа хэлэһэн юмэ сэнтэйтэ тооложо, ондоо аймагуудай буряадудайнгаа ёһо заншал нэбтэрүүлэн абажа, өөһэдын болгон хүгжөөлгэ бүгэдэ буряадай эбтэй эетэй нэгэдэмэл харилсаа гэршэлнэ.

Буряадтамнай заншалта болоһон "хүнийн ёохор" гэхэн фестиваль июлийн 13-14-дэ Набережна үйлсын түб стадиондо үнгэргэгдэнэ.

Цырегма САМПИЛОВА.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото

ДЭЛХЭЙН БҮХЫ ҺАЙХАНДА МҮРГЭЛ ХЭГДЭБЭ

Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ Матвей Гершевич Эрхүү можын хүтэлбэрилэгшэдтэй

Саха-Яхадай түлөөлэгшэд

Ёрдын хатар

Модо таталга

Үнгэрһэн амаралтын үдэр-нүүдтэ Эрхүүгэй можын Ойхоной аймагта дүрбэдэхиеэ уласхоорондын Ёрдын наадан үргэн дэлсэтэйгээр эмхидхэгдэбэ. Буряад болон Саха-Яхад Республикануудай ба Эрхүүгэй можын Правительстванууд тус наады дэмжэжэ, үндэр хэмжэ-эндэ үнгэргэнэ гэшэ.

ЗУУН ЖЭЛЭЙ САМАРЯАН СООҢОО

Ёрдын наадан хадаа үндэһөөрөө мянган жэлэй саанаһаа эхиеэ абана. Үшөө 17-18-дахи зуун жэлнүүдтэ Анга мурэнэй Байгал руу шудхан орохо газарта Ёрдын наадан болодог бэлэй. Тус наадан өөрынгөө нэрэ Ерд хадын нэрэнээ абана гээд хэлэхэ шухала. Энэ нангин газар тухай олон тоото хөөрөөнүүд бии гэшэ. Хэзээб даа Анга мурэнэй баруун эрьедэ угаа баян хүн ажамидардаг байгаа. Нааданай болохо үедэ тэрэ тоолошогүй олон хонидойнгоо хурьгануудай арһаар бүхы хадые хушажа, саб сагаан үнгэтэй болгожо баярладаг бэлэй. Мүн тиихэдэ хада дээрэ ганса ахалагша бөө гараха эрхэтэй байгаа.

Эдэ нааданууд тухай Буряадай мэдээжэ М.Н. Хангалов аяар 1908 ондо хүдэрийн буряадуудһаа бэшэжэ абанан байна. "Байгалай баруун бээдэ, Яланцавска мэдэлдэ 25 сажень үндэртэй Ехэ болон Бага Ерд хаданууд оролсоно. Буряадууд "зэгэтэ аба" гэхэн агналгын удаа эндэ сугларжа, хатарай наада эмхидхэгшэ нэн. 700 гаран алхам болохо хадаяа тойрон, хэдэн үдэр соо хатарай һайндэр наярдаг бэлэй. Энэ нааданай үедэ залуу хүбүүд сээр, ухаатай басагадтай танилсажа, удаань гэр бүлэ болодог байгаа", - гээд сууга эрдэмтэнэй дневник соо бэшээтэй нэн.

Эгээл тэрэниие шэнжэлжэ, мүн бусад түүхын баримтануудта хандажа, мүнөө үеын түүхэшэд, эрдэмтэд Ёрдын наада 2000 ондо нэргээһэн байна. Түүхын эрдэмэй доктор, профессор Д.С.Дугаровай аша габьяагаар наадан шэнээр үнгэргэгдэжэ эхилээ гээд хэлэхэ шухала. Энэ нааданууд 2000, 2005 ба 2011 ондо болоһон байна.

ЁНО ЗАНШАЛАА НЭРГЭЭЛГЫН ҺАЙНДЭР

Дүрбэдэхиеэ эмхидхэгдэһэн найр наадан-да Буряадай делегацие Ойхонһоо уг гарбалтай Буряад Республикын Правительствын нэгдэхэ орлогшо Иннокентий Егоров, мүн эндэһээ үндыжэ гараһан Физическэ культура болон спортын талаар республиканска хорооной хүтэлбэрилэгшэ Владислав Бумбошкин болон Буряад Республикын Арадай Хуралай түрүүлэгшэ Матвей Гершевич гэгшэд хүтэлбэрилөө.

Тус наадан хадаа бөө шажантанай заншалта мүргэлһөө эхилээ. «Дэлхэй дайдын мүргэлдэ» 100 гаран бөө хабаадажа, сэнхир номин огторгойһоо болон нангин газарһаа дэлхэйн бүхы һайн һайханиие дүрбэн часай хугасаа соо мүргэл хээ.

Найр нааданай эхиндэ бороо шангадажа, аалидажа байгаа. Хэды тиигэбэшье Ердын нааданай нээлгын баяр ёһолол эхилхэ сагтаа эхилээ.

- Мүнөө орожо байһан бороо аршаан маан-да дээрэ дуһажа байна гэжэ һананаб. Үшөө тиихэдэ Ерд хадымнай оройдо бүргэд шубуун ниидэжэ ерэн һуушбал даа. Эдэ хоёр ушарнууд онсо удхатай. Юуб гэхэдэ, манай угсатанай саашадаа хүгжэжэ, урагһаа дабажа байһые гэршэлнэ гэшэ. Манай арад ёһо заншалаа мартангүй ябаһаниие энэ найр наадан харуулна, - гээд Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ Матвей Гершевич амаршалгын үгэнүүд соогоо тэмдэглэбэ.

- Жэлһээ жэлдэ минии түрэнһэн нютагта боложо байһан Ердын наадан хүгжэжэ, үндэр хэмжээндэ эмхидхэгдэнэ. Найр наадан Байгалай дэргэдэ аяншалга бүри эршэмтэйгээр хүгжэлгэдэ аргагүй нүлөө үзүүлхэ ёһотой. Бидэ, Байгалай зүүн талада, "Байгалай гавань" аяншалгын рекреационно зоно бодхо-

Буряад Республикын Правительствын 1-дэхи орлогшо И.Егоров

ожо байнабди. Харин эндэ, Ойхондо, тиимэ юумэ баряа һаамнай, манай Байгал далайн эрье бүхы дэлхэйн аяншалгын түб болошохо аргатай, - гээд Буряад Республикын Правительствын нэгдэхэ орлогшо Иннокентий Егоров баярай үгэнүүд соогоо онсолбо.

Эрхүү можын губернатор Сергей Ерошенко Иннокентий Егоровой хэлэһые дэмжэһэнэ мэдүүлнэ. "Ойхоной аймагай дэбисхэр дээрэ ЮНЕСКО-гэй туһаламжаар этнокультурна түб бодхоохо тухай хэлсэн гараад байна. Дэлхэй дээрэхэ бүхы гүрэнүүд байгааһаа наринаар хамгаалжа, аяншалгы мартангүй, ажалаа бүтээжэ байдаг. Харин манай ёһо заншалаа нэргээжэ, олон тоото айлшадта харуулжа байхадаа, өөһэдөөшье урайнай саһаа дамжуулагдаһан ёһо гуримаа, байра байдалаа алдахагүйбди. Энээндэ бүхыгөөрөө манай Правительство туһалжа байха", - гээд Эрхүүгэй можын губернатор Сергей Ерошенко мэдүүлбэ.

Россиин Федерацийн Президентын дэргэдхи арад яһатанай хоорондохы харилсаанай Совет дээрэ ерэхэ намар "Ёрдын наадан" тухай тусхай проект танилсуулагдаха. Харин мүнөөнэй Ердын наадан Россиин Федерацийн үндэһэ яһатанай наадануудай федерацийн тусхай түсэбтэ оруулагдаа гээд хэлэхэ хэрэгтэй. Энэ талаар ехэ ажал ябуулагдажа байһые дээрэ хэлэгдэһэн ажал хэрэгүүд гэршэлнэ.

Мүн тиихэдэ аяншалгын федеральна хорооной гулваа Дмитрий Амуңц, Саха-Яхад Республикын соелой министр Андрей Борисов, Саха-Яхад Республикын спортын министрэй нэгдэхэ орлогшо, боксоор Олимпиин наадануудай шангай һуури эзэлэгшэ Георгий Баллашкин болон бусад айлшад найр нааданда хабаадалсаа, баярай һайхан үгэнүүды хэлээ.

Июниин 14-16 үдэрнүүдтэ болоһон найр нааданда 900 гаран хүн хабаадаа, тиихэдэ 3 мянга гаран хүн зон Ерд хадын хормойдо ерэжэ, найр наадые хараа гэшэ.

Энэ жэл нааданай программа баян байгаа. "Ёрдын нааданай дангина", "Дүхэриглэн хатарай мурьсөөн", "Дэлхэйн голой Баатарнуудай нааданууд", эрдэмэй-практическа конференци, хони хайшалалгын мурьсөөн олоной анхрал татаа. Мүн тиихэдэ нааданай эсэстэ булта сугларагшад ёхор наадандаа дүхэриглэн, Ерд хадаяа бүһэлөө.

Аюна Монтоева

Татьяна Сантуева

Дондоб Тубчинов

БАРХАН УУЛЫН БАСАГАН – ЁРДЫН НААДАНАЙ ДАНГИНА

Нэргээгдэнээр эгээл сэбэр дангинанарай мурьсөөн гурбадахия болоно гэшэ. 2005 ондо Саха-Яхад Республикын басаган шал-гараа бэлэй. Харин 2011 ондо манай Буряад нутагай Аюна Бубеева гол Гран- при шанда хүртөө нэн.

Урда жэлнүүдтэл адли мүнөөнэй конкур-сдо Эрхүүгэй можын аймагуудай, Буряад болон Саха-Яхад Республикунуудай зурган дангина басагад хабаадалсаа. Гуримай ёһоор тэдэ дүрбэн шата дабаха даабаритай байгаа. Уран гоёр өөрынгөө гурбан хэлэн дээрэ танилсуулха, хонгёо найхан хоолой-гоо, уян нугархай бээ харуулха гэнэн шатанууд олондо найшаагдаа. Мүн тиихэдэ арадай түхэлтэй үдэшин плати харуулган бултаниие баясуулаа.

Түнхэнэй аймагай Аршаанай лицей-интернат нургуулиин шаби Татьяна Сантуева хоёрдохи шатын дипломоор шагнагдаа. Харин Хурамхаанай 1-дэхи нургуули дүүргэшэ Аюна Монтоева гол Гран- при шанда хүртөө.

- Урданаймнай ёһо заншал нэргээгдэжэ, хүгжэлтын шэнэ замда гарахада, ехэ найшаалтай байна. Тиимэһээ би эндэ мурьсэхэдөө, баһа урданайнгаа ёһо гурим нажаажэ, өөдөн үргэжэ байһандаа баяртайб. Тус хэмжээ ябуулгада ехэ бэлдхэл хээб. Ёрд хада тухай олон тоото домогуудые уншааб, эндэхи ёһотой танилсааб. Үшөө тиихэдэ урда наадануудай видеофильмнүүдые харааб. Хэды тиигэ-бэшье нэгэ бага айлта байгаа, - гээд Ёрдын нааданай Дангина Аюна Монтоева хөөрэнэ.

БУРЯАДАЙ ТАМИРШАД ШАЛГАРАА

Спортын программада хонирхолтой зүйлнүүд оролсоо. Буряадай бүхэ барилдан, нур харбалга, яхад арадай модо буялал-далга (перетягивание палки), шулуу зөөлгэ (переноска камня), яхадай хүрэлгэ (прыжки якутские) олоной дура буляагаа. Харин буряад үүлтэрэй моридой урилдаан, буряад шатар харалгын программада оруулагдаа.

"Дэлхэйн голой Баатарнуудай нааданууд"- найндэрэй гол шухала мурьсөөн боложо үгөө. Эндэ хабаадаһан тамиршад Ёрд хадаа тойроод гүйлдөө, барилдаа, нур номшоор харбаа, шулуу шэдээ, модо буляалдаа.

Бүхы эдэ шатануудые эрхимээр гаталһан Баргажанай аймагнаа уг гарбалтай Дондоб Тубчинов түрүүлээ. Саха-Яхад Республикын Артем Варданян хоёрдохи нуури эзэлээ. Буряадай үшөө нэгэ түлөөлэгшэ Солбон Чойдопов гурбадахы шангай нуурида гараа.

Буряад бүхэ барилдаанда эдиршүүлэй дунда Буянта Банзарацэев Амгалан Цыремпилов хоёр хоёрдохи нууринуудые эзэлээ.

Эрэшүүлэй дунда 70 килограмм хүрэтэр

шэгнүүртэ бүхы шангай нууринуудта Буряад Республикын тамиршад гараа. Эдэ хэд бэ гэбэл, Чингис Дондоков, Дондоб Тубчинов, Константин Цыренов гэгшэд болоно. 82 килограмм хүрэтэр шэгнүүртэ Хурамхаанай аймагай Артём Раднаев нэгэдэхи нуури абаа. 82 килограммнаа үлүү шэгнүүртэ нүүлшын финальна уулзалгада Батор Цыренов Цыремпил Моисеевтэй тэмсэжэ, нюргыень шоройдуулжа шадда.

Нааданай абарга бүхын нэрэ зэргэдэ Артём Раднаев хүртөө. Тэрэ финалда Батор Цыреновтэй уулзаһан байна.

Нур харбалгада Эрхүүгэй можын Даниил Бузинаев түрүүлһэн байна. Буряадай мэргэшүүл Батожаргал Батоев болон Арсений Хамагаев хоёр шангай нууринуудта гараа.

Шатарай мурьсөөндэ 11 хүн сооһоо Эрхүүгэй можын Андрей Хантуев 9 очко абаад, нэгэдэхи шанда хүртөө. Эндэ манай Алдар Харахинов хоёрдохи нуурида гараа. Усть-Ордагай Елена Оршанова гурбадахы нуури эзэлээ.

Мүн Буряадай тамиршад яхад арадай спортын зүйлнүүдтэ шалгараа. Яхадай хүрэлгэдэ Евгений Астраханцев эдиршүүлэй дунда түрүүлжэ гараа. Харин эрэшүүлэй дунда Николай Чанцев хоёрдохи шан абаа. Тиихэдэ Артемий Степанов модо буляалдалгада нэгэдэхи нуури, шулуу зөөлгэдэ гурбадахы нуури эзэлээ.

Иигэжэ тамиршад зол жаргалтай, аза талаантай байһанаа гэршэлээ.

НАЙР НААДАН НАЙХАН ДАА. ТЕЭД...

Мүнөө жэлэй Ёрдын наадан хонирхолтойгоор, үргэн дэлисэтэйгээр болобошье, өөрын дутуу дундануудтай байгаа.

Ёрд хадые дүхэриглэн ёхор хатар тухай хэлэхэ шухала. Аяар гурбан дүхэриг болоошье наа, нэгэнииншье хадаяа бүхэлөөгүй. Эндэ булта нэгэ дүхэригтэ ороо наа, бүхэлхэ аргатай байгаа.

Урда сагта ёхорто хабаадалсахаяа Ёрдын хормойдо сугларһан хүн зон булта хабаадахаяа шамдадаг нэн. Харин мүнөө ёхорой үедэ худалдаа наймаа үргэлжэлһөөр, олондо хамаагүй байшоо.

Урайни сагта Ёрд хада дээрэ ганса бөө гараха эрхэтэй байгаа. Харин мүнөө булта, эрэшье, эмэшье хүнүүд хадын орой дээрэ гаража, ханаһан ханаашьегүй юмээ хэнэ.

Хадын хормойдо наранда шарагдажа хэбтэһэн эхэнэрнүүдые дайралдаа.

Үшөө тиихэдэ найр нааданай эхиндэ, эсстэ хада дээрэнээ пиротехническэ фейерверк табигдаа.

Иигэжэ эндэхи нангин газарай, Ёрд хадын эзэнүүдые сүхалдуулжа байгаа наа, ямаршье муу ушар тохёолдохо аргатай. Энээн тухай булта ханаад үзэе.

Борис БАЛДАНОВ.

Авторай фото-зурагууд.

Барилдаанай үедэ

Артем Раднаев

Түрэл нургуулимнай хэтын хэтэдэ мүнхэ

ТҮНХЭНЭЙ АЙМАГАЙ ШУЛУУТЫН
НУРГУУЛИЙН 90 ЖЭЛЭЙ ОЙН БАЯР

Үнгэрхэн 2012 ондо Түнхэнэй аймагай Шулуутын нургуули 90 жэлэйнгээ ойн баярыг тэмдэглэбэ.

1922 ондо Түнхэнэй аймагай Шулуута нутагта баяр баясхалантай жэл болоо юм. Эндэ түрүүшынхид эхин классуудай нургуули нээгдэж, үхибүүд өөһэднхөө нутагта эрдэм номдо нураха аргатай болобо. «Эгээл түрүүшын шабинар нургуулингаа богонго алхажа гараһан тухайгаа мартангүйгөөр һанан, дурдан ябадаг һэн», - гэжэ нутагай наһатайшуул дурсана. Модон ханатай, түлэдэг пезшэн-тэй нургуули бодхоогдоходоо, Эрхүү мүрэнэй нэгэ халаагай Сэмэрхэй голтой зүүн эрьсын үндэр томо шэнэһэд мододой хажууда тогтоһон юм. «А» үзэг хүүгэдтэ заахаа, нургахаа ерэнэн багшада: Бахабаев Малас Борхонович ба Марина Игнатьевна 1950-яад онуудаар хүдэлһэн, эдэнэй ябаһанай хойно Билдушкинова Софья Семёновна ба Хазагаева Клавдия Николаевна гэгшэд ерээ. Саашадаа 1954 онһоо Ханхараева Ольга Маласовна, Шахмалова Анна Будаевна, Мархеева Мария Петровна хүдэлөө. 1958 ондо Улаан-Үдын багшанарай училищи дүүргэжэ, Алексеева Вера Дархановна ажаллахаа ерээ. Энэ үе сагта нургуулийн сээр сарюуни Танхаева Еши нарин гарта абажа, наһанайнгаа амаралтада гарахадаа, Халудорова Дынсема болон Шахмалова Манхан Сундыевна гэгшэдтэ урлалгаа дамжуулһан гээшэ. Эдэ багшанарай нургаал доро эгээл түрүүшын нутагай бэлиг талаантай зон гараа гэхэдэ, алдуу болохогүй.

1965 онһоо эхилээд, хүрхүүд зон Зүүн бии гэнэн олтирогһоо баруун ерьедээ нүүжэ эхилбэ. 1961 ондо Сэмэрхэй голтой баруун талада туфоблогор шэнэ нургуули барижа оробо. Тоорын дунда нургуулийн эрхилэгшэ Тармаев Николай Бажеевич болон багшанар Малакшанов Данзан Дагбаевич, Шагдуров Намсарай Сыренович, Балданов Карл Данзанович гэгшэдтэ ударидалга доро барилга баригдаа. Шэнэ байшанин барихадаа, ехэ классай шабинар болон Шулуутын, Тоорын нургуулинуудай багшанар ажаллаа юм. 1962 ондо шэнэ байшан нээгдэжэ, хуушан нургуулиһаа эд бараагаа зөөжэ, нурагшад, багшанар гоё найхан стул, партануудай хүншүү үзэбэ. Элдэб сагуудта Доржиева Мария Петровна, Шахмалова Цыпилма Санжеевна, Шагланова Валентина Шириповна, Халудорова Нима Шириповна гэгшэн багшанар хүдэлжэ, өөһэднхөө дүй дүршэлые хурсадхаһан юм. Жэл бүри нутагта үхибүүд олоор түрэжэ, нургуулийн партануудта 100 гаран шабинар үзэдэг байһан шахуу, саашаа ошохо тума нурагшад үсөөржэ эхилээ. 1965 ондо Шулуутын нургуули Тоорын сомоной дэргэдэ оробо. 1973 онһоо бэлдэлгын класс тайлдажа, 6 наһатай хүүгэд ном үзэхэ эрхэтэй болоһон гээшэ. 80-яад онуудта 30-40 нурагшадтай боложо, үсөөн нурагшадтай бага нургуули гэнэн нэрэдэ хүртэжэ, Халудорова Вера Дархановнагай хүтэлбэри доро ажалаа үргэлжэлүүлбэ. Вера Дархановна 10-аад гаран жэл соо эрхилэгшээр ябахадаа, 3 классай нэгэ хахад халаанда хүдэлжэ, тэрэнһээ гадна үбэлжөөнэйнгөө түлээ, хэшээлнүүдтэ бэлэдхэл хэжэ үрдидэг, аймагайнгаа эхин классуудай багшанарай зүблөө үнгэрэгшэ сагтай ябаһан багша.

1986 ондо хүүгэдтэ сээрлиг тайлдаба. Энэ үедэ Шагдуров Намсарай Сыренович эрхилэгшэ боложо, нургуули-садта ехэ ажал ябуулаа юм. 1987 ондо зайн галай түлилгэ оруулжа, сээрлигэйнгээ эд зөөригэ найжаруулба. Танхаева Сэсэг Мак-

симовна, Шобоева Ирина Ман-
заракшеевна, Антагарова
Санжидма Золтоевна

багшанар, хүүгэдтэ сээрлигтэ түрүүшын хүмүүжүүлэгшэ Халудорова Эльвира Санжеевна, Холхоева Марина Владимировна, үхибүүдтэ абадаг эхэнэр - Цыденова Туяна Сандыновна, Жамбалова Дулма Янжибаевна - повар, Ябжанова Дарима Араднаевна - зайн галай харуулшан, Холбоева Лиза Якимовна - ажахын таһагыг даагша гэгшэд нургуули-саад гэнэн нэрэ зэргэтэй болоһон нургуулидаа оролдотой ажаллаа. 1990 онһоо 1998 он болотор Елизавета Санжеевна Кириллова Тоорын хүүгэдтэ сээрлигтэ даагшар хүдэлөө. Тэрэнэй хүдэлжэ байха үедэ Ангмаева Виктория Будаевна, Тумурова Анжела Петровна, Ябжанова Лариса Гавриловна, Янданова Туяна Аюшеевна, Доржиева Светлана Валентиновна, Борхонова Клавдия Дамбиевна, Халудорова Элеонора Галсановна, Ябжанова Валентина Жаповна, Ябжанова Виктория Владимировна хүдэлбэд. Тэрэнэй удаа 1997 ондо багшаар ерэнэн Янданова Туяна Пурбеевна эрхилэгшээр томилогдобо. Туяна Пурбеевнагай ударидалга доро нургуулида шэнэ залуу мэргэжэлтэд Сэсэг Дашиевна, Ирина Владимировна, Туяна Валерьевна, Ябжанова Ольга Цырендоржиевна, Танхаева Мэдэгма Сыреновна, Шобоева Майя Максимовна, Халудоров Баир Андре-

МАНАЙ НУРГУУЛИ

Уһа мүрэнүүд урдаһан зандаа,
Уурхайнууд сооһоо шубууд
ниидэһэн хэбээрээ,

Уужам найхан нутагайм

Ууган нургуули тогтоһон зандаал!

Сагай суурян соо

Сагаан шарайгаа алдаагүйш.

Юртэмсын юрьэн соо

Юрэнхы даабарья мартаагүйш.

Шиний үндэр үрхөөр

Шэһэрэнги абян дуулданал,

Шиний үндэр сонхонууд сооһоо

Шуур дуутай үхибүүд харагданал.

Хонхын абян хонхонһоор,

Холын замда шиний дальбараанууд

Хүбхэлзэн, шамайгаа дурдан,

Хүбөө түбээр таранал.

Наранай элшэ доро гэрэлтэжэ,

Наруулида байһан

манай нургуули

Найдалтай захяа барин,

Номнолыеш үргэн

ерэн байнал

дальбараануудшни.

евич, Жигжитова Светлана
Сергеевна, Шобоева Авра-
ра Лопсоновна, Ардуева
Лариса Ринчиновна, Ха-
лудорова Соёлма До-
ржиевна, Шобоева

Чимидма Гунгаевна,

Халудорова Сарюна Андреевна,

Соктоева Диана

Валерьевна, Бор-

хонов Александр

Васильевич гэг-

шэдэй коллек-

тив шэнэ суура-

гаар нэбшээлбэ.

2008 ондо эдэ

хоол шанаха

байра барижа,

нургуулийн ша-

бинар, сээрли-

гэй хүүгэд зохид,

таатай байшан

соо амтатай хоол

бариха, халуун

сайгаа ууха арга-

тай болобо. Туяна

Пурбеевнагай декрет-

нэ амаралтада гараха

үедэнь, Абгалдаев Павел

Кузьмич 1999-2000 онуу-

даар хүдэлжэ, түрүүшынхид

хүүгэдтэ зунай амаралтын ла-

герь нэбтэрүүлжэ нээһэн юм. 2004-

2005 оноор Ябжанова Ольга Цырен-

доржиевна дүршэлөө хурсадхажа,

нургуулийнгаа эрхилэгшээр ябаба.

2009 ондо Туяна Пурбеевна Тоорын

дунда нургуулийн директор боложо,

ажалаа үргэн дэлсэтэй болгохоо

ошоо. Нүүлээрнь 2 жэлэй туршада

Танхаева Мэдэгма Сыреновна, са-

ашань Шобоева Майя Максимовна

гэгшэд хүтэлжэ ябабад. 2009 онһоо

хойшо хүүгэд англи хэлэ үзэхэ баатай

боложо, Бакланова Наталья Кирилов-

на, Халудорова Жаргалма Руслановна

хоёр заажэ эхилбэд. 2012 онһоо Халу-

дорова Аврора Андреевна директорэ-

эр ерэжэ, нургуулийнгаа нэрэ солые

дээшэнэ үргэхээ оролдожо ябана.

нургуулийн богонье алхажэ, үргэн харгы замда гаража, үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэжэ, нутагаа, түрэл нургуулиа суурхуулһан зон гэхэдэ: Янданов Ринчин Сундеевич, Янданов Владимир Сундеевич, Халудоров Дагба Шойдорович – Улаан Тугай орден, Халудоров Александр Дармаевич – Улаан Одной орден, Шобоев Сергей Александрович – Россиин Федерацийн болон Кавказда алба хаалгын үнэмшэлгэнүүд, Хойто Кавказда дайшалхы габьяагай түлөө, милицийн отличник, Шойбонов Жаргал Лопсонович – Шэн зоригой орден, "Эсэгэ оронойнгоо урда аша габьяатай байһанай түлөө" орден, "Дайшалхы габьяагай түлөө" медаль, Молоцов Андрей Борисович – Шэн зоригой орден, Янданов Содном Сундеевич – Буряда АССР-эй габьяата механизатор, Ябжанов Цырен-Доржо Арьяевич – дайнай ветеран, хүдөө ажахын олонийтын ажал ябуулагша, нутагай түрүүшын фермер, Шагланов Гатып Шоймполович – "Уһанай аюулда орогшодые абарһанай түлөө" медаль, Ябжанов Цырен Хандаевич, Халудоров Андрей Арданович – Буряад Республикын хүдөө ажахын габьяата ажалша, олонийтын ажал ябуулагша, Ябжанов Галсан Хандаевич – Буряда АССР-эй мал ажалай габьяата ажалшан, Борхонов Гомбо Осорович – авиацийн габьяата ажалшан, Янданов Александр Гомбоевич – түүхын эрдэмэй кандидат, Халудорова Ешин-Хорло Ринчиновна – бэе эмшэлэлгын эрдэмэй кандидат, Халудорова Татьяна Гатыповна – Россиин Федерацийн дээдэ нурулсалай хүндэтэ эрхэтэн, Ангмаева Диана Александровна – Россиин Федерацийн гэгээрэлэй эрхим ажалшан, Буряад Республикын габьяата багша, Шаргаева Роза Будаевна, Халудорова Аврора Андреевна – Россиин Федерацийн юрэнхы нурулсалай хүндэтэ эрхэтэн. Шойбонова Нина Раднаевна – Россиин Федерацийн болон Буряад Республикын Хүндэтэ ухуаанай министр- ствин Хүндэтэ ухуаанай грамота, Халудоров Доржо Содбоевич, Танхаева Агафья Санжеевна – Буряад Республикын соёл болбосоролой габьяата ажалшад, Холбоева Туяна Ринчиновна – Буряад Республикын габьяата артист, Ябжанова Мария Лопсоновна – Совет эд хэрэглэгшэдтэ кооперативай эрхим ажалша, Буряад Республикын габьяата экономист, Халудорова Ешин Дамбиевна – эд хэрэглэгшэдтэ кооперативай эрхим ажалша, Янданова Хорло Ринчиновна – Буряад Республикын габьяата эмшэн, Янданов Леонид Петрович – аймагай захиргаанай депутат, олонийтын ажал ябуулагша, Ябжанов Баир Сыренович – Тоорын муниципальна байгуулгын гулваа, Шагланов Зоригто Сергеевич – Түнхэнэй аймагай «Мүнхэ нарьдаг» гэнэн Уран зохёолшодой холбоной гэшүүн, Улаан-Үд хотын Железнодорожно районной Хүндэтэ ухуаанай грамотаар шагнагданхай.

Мүнөө сагта нургуули-саадта 12 хүн ажаллана, тэрэн сооһоонь 2 хүмүүжүүлэгшэд бага сагай бүлэгтэ ба юрын хүүгэдтэ бүлэгтэ үхибүүдтэ хүмүүжүүлнэ, 1 хүүгэдтэ абадаг ажалшан, 1 повар, 2 харуулшан, 1 зайн галай харуулшан, 1 ажахын таһагыг даагша, 4 багшанар, 30-аад нурагшадтэ эрдэм ном заажэ, муу һайниие илгажа, нутагайнгаа хүүгэдтэ ухаан бодолтой болгожо байна. Түрэл найхан нургуулимнай хэтын хэтэдэ мүнхэ дорюун ябажа, хии мориинийн дээгүүр ниидэжэ ябахыень үнэн зүрхэнһөө хүсэнэбди.

Элшэтэмэ Оюун.

АРИГ УС	
07.00,	23.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-ПРЕСС" (16+). ПОГОДА
07.30	"ГРОМОКОШКИ" (6+). ПОГОДА
08.00	Т/С "СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ"
08.30,	14.00, 19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-ПРЕСС" (16+)
09.00,	19.00 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУК-ЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕ-НИЙ" (16+). ПОГОДА
09.15	М/Ф
09.25	М/С "КУНГ-ФУ ПАНДА": "УДИВИ-ТЕЛЬНЫЕ ЛЕГЕНДЫ"
10.00	Т/С "ИНТЕРНЫ"
11.00	Х/Ф "ЛЮБОВЬ В БОЛЬШОМ ГО-РОДЕ -2"
13.00,	18.00 Т/С "РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ"
14.30	"БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ" (16+)
15.30	"ДОМ-2. LIVE" (16+)
17.00,	20.00 Т/С "УНИВЕР. НОВАЯ ОБ-ЩАГА"
17.30,	20.30 Т/С "САШАТАНЯ"
19.15	"АФИША" (16+)
21.00	Х/Ф "МИСС КОНГЕНИАЛЬ-НОСТЬ"
23.30	"ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
01.00	Х/Ф "ГОРДОСТЬ И СЛАВА"

ТИВИКОМ	
06.30,	09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 НОВО-СТИ ДНЯ (16+)
07.00	"В ТЕМЕ" (16+)
07.25	"ВЫЖИТЬ В МЕГАПОЛИСЕ" (16+). ЗУРХАЙ
07.50,	22.55 "АБИТУРИЕНТ" (12+)
08.00,	01.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+). ЗУР-ХАЙ
08.30	"ЕВРОМАКС. ОКНО В В ЕВРОПУ" (16+)
09.00	"В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
10.05	Д/Ф "Б.БРОНДУКОВ. ПЕРВЫЙ ПОСЛЕ ЧАПЛИНА"
11.05	Т/С "ХОЛОСТЯК ГАРИ"
11.30	Д/Ф "5 ИСТОРИЙ"
12.05	Т/С "АДЪЮТАНТЫ ЛЮБВИ"
13.05	Х/Ф "БАШМАЧНИК"
15.05	Х/Ф "СЛЕДСТВИЕ ВЕДУТ ЗНАТО-КИ"
16.40	М/Ф
17.05	Д/Ф "ДВА МИРОНОВА"
18.05	Т/С "ЗАЧАРОВАННЫЕ" (12+)
19.00	"УУЛЗАЛГА" (6+). ЗУРХАЙ
20.05	Т/С "ВЫСШАЯ МЕРА"

21.00	"ПЯТЬ ИСТОРИЙ" (16+). ЗУРХАЙ
22.00	Т/С "ТАЙНЫ РАЗУМА"
23.30	"ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАН-СКИ" (16+). ЗУРХАЙ
01.30	"НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКО-МЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»	
07.00,	09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 М/С "МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ"
07.00	М/С "МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ" (6+)
07.30	М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ"
08.00	ЭКСТРИМ-ШОППИНГ ШОУ "КО-РОЛЕВА ШОПИНГА" (16+)
08.30,	21.00 Т/С "СВЕТОФОР"
09.00,	13.30, 19.30, 00.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.30	Т/С "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ"
10.00,	18.00, 18.30, 19.00 Т/С "ВОРОНИ-НЫ"
12.00	ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ"
13.15,	14.00, 23.40 Т/С "6 КАДРОВ"
14.10	Х/Ф "ЖИРДЯИ"
16.00	Т/С "ДАЕШЬ, МОЛОДЕЖЬ!"
17.00	ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕ-

НЕЙ". "ВЯЛЫЕ ПАРУСА"	22.25
20.00	Т/С "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ" (16+)
21.30	Х/Ф "ПРИТВОРИСЬ МОЕЙ ЖЕ-НОЙ"
00.30	"ЛЮДИ-ХЭ" (16+). ВЕДУЩИЙ - АЛЕКСАНДР РЕВВА
01.00	Х/Ф "ПОВАР, ВОР, ЕГО ЖЕНА И ЕЕ ЛЮБОВНИК"
03.25	ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ	
07.00	"НТВ УТРОМ"
09.10	Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
11.00,	14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
11.20	"ПЕРВАЯ КРОВЬ" (16+)
11.50	"ДО СУДА" (16+)
12.55	"СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
14.25	"СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧА-ТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
15.35	Т/С "УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНА-РЕЙ" (16+)
16.30,	19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"
17.25	"ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА" (16+)
18.40	"ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ" (16+)
20.30	Т/С "КОДЕКС ЧЕСТИ-6"

Т/С "МЕНТОВСКИЕ ВОИНЫ"	07.00,
"СЕГОДНЯ. ИТОГИ"	00.15
Т/С "СТЕРВЫ"	00.35
"КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС" (0+)	02.25
"ДИКИЙ МИР" (0+)	03.30
Т/С "БРАЧНЫЙ КОНТРАКТ"	04.00
Т/С "МОСКВА. ТРИ ВОКЗАЛА"	06.00

5 КАНАЛ	
11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00	"СЕЙЧАС"
07.10	Д/Ф "КРАСНЫЙ ВЕК"
08.00	"УТРО НА 5" (6+)
10.45,	16.00, 19.00 "МЕСТО ПРОИСШЕ-СТВИЯ"
11.30,	05.10 Х/Ф "ПРАВО НА ВЫСТРЕЛ"
13.30,	14.45 Х/Ф "ПАРАШЮТЫ НА ДЕ-РЕВЬЯХ"
17.00	"ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ"
18.00,	18.30 Д/С "ВНЕ ЗАКОНА. РЕАЛЬ-НЫЕ РАССЛЕДОВАНИЯ"
20.00,	20.30, 21.00 Т/С "ДЕТЕКТИВЫ"
21.30,	22.15, 23.25 Т/С "СЛЕД"
00.10	Х/Ф "НЕ МОГУ СКАЗАТЬ ПРО-ЩАЙ"
02.00 Х/Ф	"АМЕРИКАНСКИЙ ДЕДУШКА"
03.35	Х/Ф "ЛЮДИ В ОКЕАНЕ"

Четверг, 27

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00	"ДОБРОЕ УТРО"
10.00,	13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05	"КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.35,	14.50 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.45	"ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55	"МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.10	"ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50	"ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" С ГЕННАДИЕМ МАЛАХОВЫМ (12+)
15.00	"ДРУГИЕ НОВОСТИ"
15.25	Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ"
16.15	"Я ПОДАЮ НА РАЗВОД" (16+)
17.10	Т/С "ЖЕНСКИЙ ДОКТОР"
18.00	Т/С "ПРОСПЕКТ БРАЗИЛИИ"
19.00	ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИ-ТРАМИ
19.50	"ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!" (16+)
20.50	"ПУСТЬ ГОВОРЯТ" (16+)
22.00	"ВРЕМЯ"
22.30	Т/С "ЛИСТ ОЖИДАНИЯ"
00.30	"ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ" (16+)
01.00	"ПОЛИТИКА" (18+)
02.00	"НОЧНЫЕ НОВОСТИ"
02.25	Х/Ф "ЯРОСТЬ"
04.50	Д/Ф "ТАТЬЯНА ВАСИЛЬЕВА. "Я УМЕЮ ДЕРЖАТЬ УДАР"

14.00	"ДЕЛО Х. СЛЕДСТВИЕ ПРОДОЛ-ЖАЕТСЯ" (12+)
16.00	Т/С "ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛА-ГОРОДНЫХ ДЕВИЦ"
17.00	Т/С "ПОЦЕЛУЙТЕ НЕВЕСТУ!"
18.30	Т/С "КАМЕНСКАЯ-4"
19.30	"ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
21.50	"СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫ-ШИ!"
22.00	Т/С "ШТРАФАБАТ"
00.05	Х/Ф "БРАТ-2"
02.45	ВЕСТИ +

КУЛЬТУРА	
07.30	"ЕВРОНЬЮС"
11.00	"НАБЛЮДАТЕЛЬ"
12.15,	02.55 Т/С "ПЕРРИ МЭЙСОН"
13.10	Д/Ф "ВСЕ РАВНО ЕГО НЕ БРОШУ. АГНИЯ БАРТО"
13.50	"ВАЖНЫЕ ВЕЩИ"
14.00	"АБСОЛЮТНЫЙ СЛУХ"
14.40,	22.25 Д/С "МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ"
15.30	Д/Ф "ЖЕНЩИНА, КОТОРАЯ УМЕЕТ ЛЮБИТЬ. НИНА ДОРОШИНА"
16.10	"ПИСЬМА ИЗ ПРОВИНЦИИ"
16.40,	20.30, 00.30 НОВОСТИ КУЛЬТУ-РЫ
16.50	Х/Ф "УТРЕННИЕ ПОЕЗДА"
18.20	Д/С "ВЛЮБИТЬСЯ В АРКТИКУ"
18.50	"ВЕЛИКИЕ ФОРТЕПИАННЫЕ КОНЦЕРТЫ"
19.40	"АСАДЕМИА"
20.45	"ГЛАВНАЯ РОЛЬ"
21.05	"ЧЕРНЫЕ ДЫРЫ. БЕЛЫЕ ПЯТНА"
21.45	Д/Ф "ВИГАН. БАРОККО ЗЕМЛЕ-Трясений и перламутровые окна"
22.00	"ГЕНИИ И ЗЛОДЕИ"
23.15	"КУЛЬТУРНАЯ РЕВОЛЮЦИЯ"
00.00	Д/С "ЗАПЕЧАТЛЕННОЕ ВРЕМЯ"
00.55	Х/Ф "КАРЛ ВТОРОЙ. ВЛАСТЬ И СТРАСТЬ"
01.45	Д/С "ИСКУССТВО ГЕРМАНИИ"
02.40	Р. ШЕДРИН. СЮИТА ИЗ ОПЕРЫ "НЕ ТОЛЬКО ЛЮБОВЬ"
03.45	Д/Ф "ШАРЛЬ ПЕРРО"

АРИГ УС

07.00,	23.00, 00.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-ПРЕСС" (16+). ПОГОДА
07.30	"ГРОМОКОШКИ" (6+). ПОГОДА
08.00	Т/С "СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ"
08.30,	14.00, 19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-ПРЕСС" (16+)
09.00,	19.00 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУК-ЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕ-НИЙ" (16+). ПОГОДА
09.15	М/Ф
09.25	М/С "КУНГ-ФУ ПАНДА": "УДИВИ-ТЕЛЬНЫЕ ЛЕГЕНДЫ"
10.00	Т/С "ИНТЕРНЫ"
11.00	Х/Ф "МИСС КОНГЕНИАЛЬ-НОСТЬ"
13.00,	18.00 Т/С "РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ"
14.15	"АФИША" (16+)
14.30	"БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ" (16+)
15.30	"ДОМ-2. LIVE" (16+)
17.00,	20.00 Т/С "УНИВЕР. НОВАЯ ОБ-ЩАГА"
17.30,	20.30 Т/С "САШАТАНЯ"
19.15	"ТОЧКА ЗРЕНИЯ" (16+)
21.00	Х/Ф "МИСС КОНГЕНИАЛЬ-НОСТЬ-2"
23.30	"ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ" (16+)
01.00	Х/Ф "ВАМПИРАНУТЫЕ"

ТИВИКОМ	
06.30,	09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 НОВО-СТИ ДНЯ (16+)
07.00	"В ТЕМЕ" (16+)
07.25	"ВЫЖИТЬ В МЕГАПОЛИСЕ" (16+). ЗУРХАЙ
07.50,	22.55 "АБИТУРИЕНТ" (12+)
08.00,	01.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+). ЗУР-ХАЙ
08.35	"УУЛЗАЛГА" (6+). ЗУРХАЙ
09.00	"В ТЕМЕ" (16+). ЗУРХАЙ
10.05	Д/Ф "МИХАИЛ БУЛГАКОВ. ПРО-КЛЯТИЕ МАСТЕРА"
11.05	Т/С "ХОЛОСТЯК ГАРИ"
11.30	Д/Ф "5 ИСТОРИЙ"
12.05	Т/С "АДЪЮТАНТЫ ЛЮБВИ"

13.05	Х/Ф "ДОЛГОТА" 1 С.
15.05	Х/Ф "СЛЕДСТВИЕ ВЕДУТ ЗНАТО-КИ"
17.05	Д/Ф "А. ДЕДЮШКО. ПРЕВЫШЕ-НИЕ СКОРОСТИ"
18.05	Т/С "ЗАЧАРОВАННЫЕ" (12+)
19.00	"РАДАР-СПОРТ" (6+). ЗУРХАЙ
20.05	Т/С "ВЫСШАЯ МЕРА"
21.00	"ПЯТЬ ИСТОРИЙ" (16+). ЗУРХАЙ
22.00	Т/С "ТАЙНЫ РАЗУМА"
23.30	"ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАН-СКИ" (16+). ЗУРХАЙ
01.30	"НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКО-МЕ" (16+)

СТС «БАЙКАЛ»	
07.00,	09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕ-ОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00	М/С "ВЕЛИКИЙ ЧЕЛОВЕК-ПАУК"
07.00	М/С "МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ" (6+)
07.30	М/С "КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ"
08.00	ЭКСТРИМ-ШОППИНГ ШОУ "КО-РОЛЕВА ШОПИНГА" (16+)
08.30,	21.00 Т/С "СВЕТОФОР"
09.00,	13.30, 19.30, 00.00 "МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ" (0+)
09.30,	20.00 Т/С "ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ" (16+)
10.00,	18.00, 18.30, 19.00 Т/С "ВОРОНИ-НЫ"
12.00,	17.00 ШОУ "УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬ-МЕНЕЙ". "ВЯЛЫЕ ПАРУСА"
13.00,	16.10 Т/С "ДАЕШЬ, МОЛОДЕЖЬ!"
14.00	Х/Ф "ПРИТВОРИСЬ МОЕЙ ЖЕ-НОЙ"
21.30	Х/Ф "РЕАЛЬНЫЕ КАБАНЫ"
23.20	Т/С "6 КАДРОВ"
00.30	"ЛЮДИ-ХЭ" (16+). ВЕДУЩИЙ - АЛЕКСАНДР РЕВВА
01.00	Х/Ф "ПУЛБОЙ. СПАСАЙСЯ КТО МОЖЕТ"
02.40	Х/Ф "ШКОЛА ВОРОВ. ЧАСТЬ ВТОРАЯ"
04.30	ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00	"НТВ УТРОМ"
09.10	Т/С "ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА"
11.00,	14.00, 17.00, 20.00 "СЕГОДНЯ"
11.20	"МЕДИЦИНСКИЕ ТАЙНЫ" (16+)
11.50	"ДО СУДА" (16+)
12.55	"СУД ПРИСЯЖНЫХ" (16+)
14.25	"СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧА-ТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ" (16+)
15.35	Т/С "УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНА-РЕЙ" (16+)
16.30,	19.30 "ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ"
17.25	"ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА" (16+)
18.40	"ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ" С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ" (16+)
20.30	Т/С "КОДЕКС ЧЕСТИ-6"
22.25	Т/С "МЕНТОВСКИЕ ВОИНЫ"
00.15	"СЕГОДНЯ. ИТОГИ"
00.35	Т/С "СТЕРВЫ"
02.30	"ДАЧНЫЙ ОТВЕТ" (0+)
03.30	"ДИКИЙ МИР" (0+)
04.00	Т/С "БРАЧНЫЙ КОНТРАКТ"
06.00	Т/С "МОСКВА. ТРИ ВОКЗАЛА"

5 КАНАЛ	
11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00	"СЕЙЧАС"
07.10	Д/Ф "КРАСНЫЙ ВЕК"
08.00	"УТРО НА 5" (6+)
10.45,	16.00, 19.00 "МЕСТО ПРОИСШЕ-СТВИЯ"
11.30	Х/Ф "ЛЮДИ В ОКЕАНЕ"
13.30	Х/Ф "СТАТСКИЙ СОВЕТНИК"
17.00	"ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ"
18.00,	18.30 Д/С "ВНЕ ЗАКОНА. РЕАЛЬ-НЫЕ РАССЛЕДОВАНИЯ"
20.00,	20.30, 21.00 Т/С "ДЕТЕКТИВЫ"
21.30,	22.15, 23.25 Т/С "СЛЕД"
00.10	Х/Ф "ПРИНЦЕССА НА БОБАХ"
02.30 Х/Ф	"НЕ МОГУ СКАЗАТЬ ПРОЩАЙ"
04.20 Х/Ф	"АМЕРИКАНСКИЙ ДЕДУШКА"
05.50	Д/Ф "ВГИК. ВОЛШЕБНЫЙ МИР КИНО"

Пятница, 28

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00	"ДОБРОЕ УТРО"
10.00,	13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05	"КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА"
10.35,	14.50 "ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ"
10.45	"ЖИТЬ ЗДОРОВО!" (12+)
11.55	"МОДНЫЙ ПРИГОВОР"
13.10	"ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!"
13.50	"ДОБРОГО ЗДОРОВЬЦА!" С ГЕННАДИЕМ МАЛАХОВЫМ (12+)
15.00	"ДРУГИЕ НОВОСТИ"
15.25	Д/С "ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ"
16.15	"Я ПОДАЮ НА РАЗВОД" (16+)
17.10	Т/С "ЖЕНСКИЙ ДОКТОР"
18.00	Т/С "ПРОСПЕКТ БРАЗИЛИИ"
19.00	ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИ-ТРАМИ
19.50	"ЧЕЛОВЕК И ЗАКОН"
20.50	"ПОЛЕ ЧУДЕС"
22.00	"ВРЕМЯ"
22.30	"ОДИН В ОДИН!" НА БИС!
01.30	Х/Ф "КИЛЛЕРЫ"
03.20	Х/Ф "СТРАХ ВЫСОТЫ"
05.10	Х/Ф "МСТИТЕЛИ"

«РОССИЯ»	
06.00	"УТРО РОССИИ"
06.07,	06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35,
09.07, 09.35	ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00	"ТОЛИ"
10.20	"САГАЙ СУУРЯАН"
10.45	"О САМОМ ГЛАВНОМ"
11.30	"КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ" (12+)
12.00,	15.00, 18.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30,	15.30, 18.15, 20.40 "ВЕСТИ-БУРЯ-ТИЯ"

12.50,	15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00	Т/С "ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ"
14.00	"ДЕЛО Х. СЛЕДСТВИЕ ПРОДОЛ-ЖАЕТСЯ" (12+)
16.00	Т/С "ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛА-ГОРОДНЫХ ДЕВИЦ"
17.00	Т/С "ПОЦЕЛУЙТЕ НЕВЕСТУ!"
18.30	Т/С "КАМЕНСКАЯ-4"
19.30	"ПРЯМОЙ ЭФИР" (12+)
21.50	"СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫ-ШИ!"
22.00	ФЕСТИВАЛЬ "ЮРМАЛА" (12+)
23.55	Х/Ф "КАРУСЕЛЬ"
01.55	Х/Ф "ЛАБИРИНТ ФАВНА"

КУЛЬТУРА	
07.30	"ЕВРОНЬЮС"
11.00,	16.40, 20.30, 00.30 НОВОСТИ
КУЛЬТУРЫ	Х/Ф "ДУБРОВСКИЙ"
11.20	Д/Ф "БААЛЬБЕК. СТОЛПЫ ЮПИ-ТЕРА"
12.45	02.55 Д/Ф "ДОМ"
13.05,	22.45 Д/С "МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ"
14.00	"ЧЕРНЫЕ ДЫРЫ. БЕЛЫЕ ПЯТНА"
14.40,	"ГЕНИИ И ЗЛОДЕИ"
15.30	"ВАЖНЫЕ ВЕЩИ"
15.55	"ЛИЧНОЕ ВРЕМЯ". НАТАЛИЯ БЕ-ЛОХВОСТИКОВА
16.10	Х/Ф "ДОЛГАЯ СЧАСТЛИВАЯ ЖИЗНЬ"
18.10	Д/Ф "ТРИ ТАЙНЫ АДВОКАТА ПЛЕВАКО"
18.35	"ИТАЛЬЯНСКАЯ НОЧЬ". ФЕСТИ-ВАЛЬ ВАЛЬДБИУНЕ
19.35	Д/Ф "РЕЖИССЕР АЛЕКСАНДР ДУНАЕВ. НАД ПРЕДЛАГАЕМЫМИ ОБСТО-ЯТЕЛЬСТВАМИ СОВЕТСКОГО ТЕАТРА"
20.45	"СМЕХОНОСТАЛБГИЯ"
21.15	Х/Ф "ОПАСНЫЙ ВОЗРАСТ"
23.35	"ЛИНИЯ ЖИЗНИ"
00.55	"КУЛЫТ КИНО" С КИРИЛЛОМ РАЗЛОГОВЫМ

02.40	Д/Ф "ВИГАН. БАРОККО ЗЕМЛЕ-Трясений и перламутровые окна"
03.50	Д/Ф "ТИХО БРАГЕ"

АРИГ УС	
07.00,	23.00, 01.00 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-ПРЕСС" (16+). ПОГОДА
07.35	"ГРОМОКОШКИ" (6+). ПОГОДА
08.00	Т/С "СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ"
08.30,	14.00, 19.30 "ВОСТОЧНЫЙ ЭКС-ПРЕСС" (16+)
09.00,	19.00 "УЛАН-УДЭ: ИНСТРУК-ЦИЯ". "НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕ-НИЙ" (16+). ПОГОДА
09.15	М/Ф
09.25	М/С "КУНГ-ФУ ПАНДА": "УДИВИ-ТЕЛЬНЫЕ ЛЕГЕНДЫ"
10.00	Т/С "ИНТЕРНЫ"
11.00	Х/Ф "МИСС КОНГЕНИАЛЬ-НОСТЬ-2"

Үнэгэрлэн зүүн жэлэй агшан зүүр

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

Гомбожаб Цыбиков — шэнжэлэгшэ-аяншалагша, этнограф, зүүн зүгы (Түбэд, Монгол оронууды) болон буддын шажан шэнжэлэгшэ, хаанта Россиин, СССР болон МНР-эй гүрэнэй ажал ябуулагша, оршуулагша, хэдэн дээдэ нургуулинуудай профессор.

Һаса хотые болон Түбэдые тон түрүүн фото-зурагууд дээрэ мүнхэлһэн фотограф, мүн тиихэдэ 1899-1902 онуудта Түбэдөөр аяншалһан тухайгаа бэшэһэн хүн гэжэ бүхы дэлхэйгээр суурхаа (номын дэлхэйн хэдэн хэлэнүүдтэ оршуулагданхай).

Гомбожаб Цыбиков 1873 оной апрелин 20-до Агын тойрогой Урда-Ага нутагта түрэнһэн намтартай. Гарбалаараа тэрэ хори буряадай хүбдүүд угай болоно.

Овше Мучкинович Норзунов (1874-?) — Түбэдые шэнжэлэгшэ. Тэрэ 1901 ондо Гомбожаб Цыбиковэй удаа һаса хотын фото-зурагууды буулгаһан габыятай.

Санкт-Петербургын дээдэ нургуули һая дүүргэһэн залуу шэнжэлэгшэ Гомбожаб Цыбиков 1899 оной ноябрь нарада Үргөөһөө (мүнөөнэй Улаан-Баатар) һаса ошоо. Буряад хүн хадаа Цыбиков мүргэлшэ ламын орхимжо үмдөөд, Монголһоо ошоһон тэмээн хамбытай суг аяншалгада гараһан юм. Энэнь эрдэмтэнэй зорилгоёо бэлүүлхэдэнь, аргагүй туһалаа. Ородой географическа бүлгэмэй хүтэлбэри аяншалагшы "Пипон" ("Pipon") гэхэн француз фирмын "Self-Worker" гэхэн гар фотоаппарадаар болон бусадшые шухала хэрэгсэлнүүдээр хангаа. Тиин Цыбиков 1900 оной августын эхиндэ һаса хүрэжэ, уданшыегүй "хорюултай" Түбэдэй ниислэл хотые нюусаар буулгажа эхилээ юм.

Түбэдые харуулһан эдэ фото-зурагууды XX зуун жэлэй эхиндэ Ородой хоёр аяншалагшад буулгаа юм. Тэрэ үедэ тэндэ зураг буулгаха гээшэ хорюултай һэн, баригдаһан хүн сааза-луулагдадаг байгаа. Зүгөөр буряад Гомбожаб Цыбиков болон хальмаг Овше Норзунов гэгшэд хэдэн зураг буулгажа шадаа. 1905 ондо эдэ фото-зурагууд тиихэдэ үгытэй, мүнгэ тангагүй ушарһаа хаагдахаяа байһан, мэдээжэ бэшэ эрдэмэй сэтгүүлэй хуудануудта толилогдоо. Тиин тус фото-репортаж энэ хэблэлдэ олоной һонирхол, анхарал татажа, тэрэниие хандаралһаа абархаһаа гадна харгыень үргэдхэжэ үгөө юм. Юун гэжэ нэрэтэй сэтгүүл байгаа гэжэ һананат? Одоол мүнөө дэлхэйн тон сууга "National Geographic" сэтгүүл болоно.

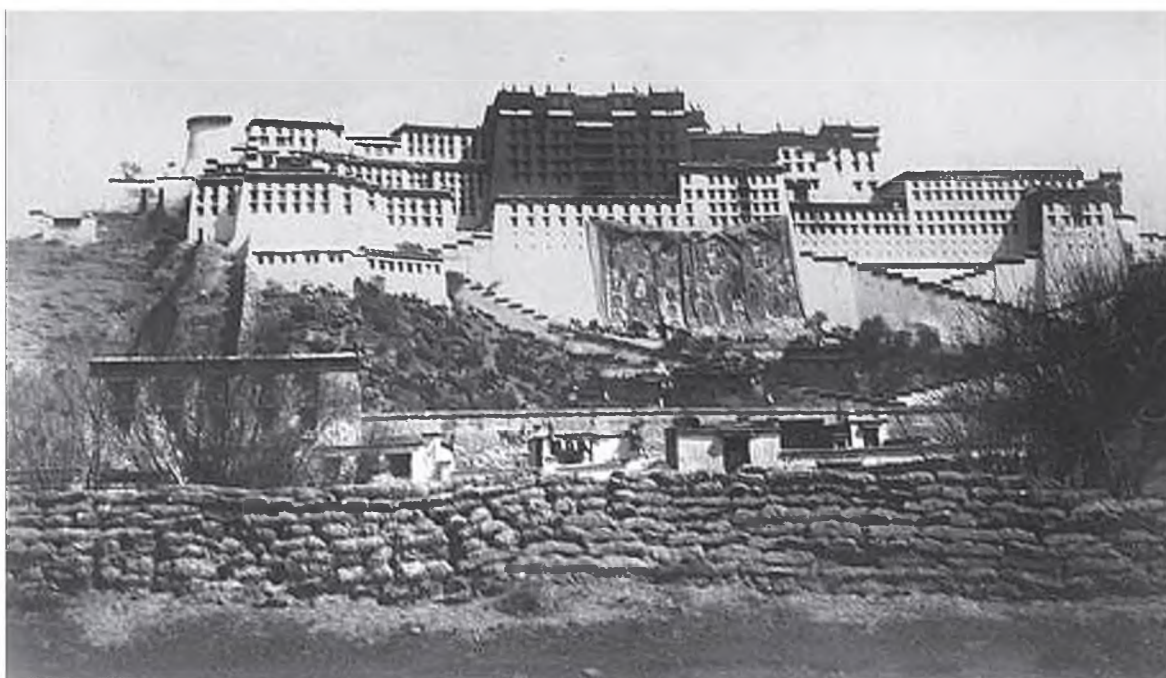

Фото-зураг буулгаха гээшэ ехэ хүндэшые, аюултайшые байгаа. Хүн зонһоо ходо хоргодожо, фотоаппарадаа нюужа ябаха хэрэгтэй: Түбэдтэ "Буддын шажантандашые багахан хара хайрсаг соо хүнүүдэй дүрэнүүдые хаагаад, Баруун тээшэнь абаашаха хорюултай байгаа". Норзунов илангаяа Непал Энэдхэг хоёрой хилэ гаталхадаа, нэргылэмжын хэмжээнүүдые бүри наринаар сахяа юм: "Фото-зураг буулгадаг пластинкануудые багахан хайрсаг соо хээд, тэрэнээ бүдөөр гадарлажа, хубсаһан дорохи бэхэдээ оһороор бүхөөр торгоогооб. Бусад фото-зурагуудаа шараһан талхатай амһарта соо нюугааб. Харин ород паспорта гуталайнгаа дүрэнхэ доро хээб". Тиигэжэ Норзунов Англиин тамуужанай нягта нарин ноёдые мэхэлжэ шадаа.

Цыбиков замайнгаа тэмдэглэлнүүд соо баһал иимэ аргаар фотоаппарадаа хоргодуулдаг байһан тухайгаа хөөрөө. Нэжэг түрүүлхэгүйн тула фотоаппарадаа гансашые түбэдүүдхээ бэшэ, харин буряадуудһаа, һасада ажаһуудаг монголнуудһаа, үнгэрхэдөө бүри Норзуновһаа нюудаг байгаа.

Үнэхөөрөөшые, Цыбиков Норзунов хоёр ехэл аюултай хэрэг бэлүүлээ. "Эльбэ гаргаһанай" — "хүнүүдые хара хайрсаг соо оруулһанай" түлөө эдэ хоёр ами наһантаяа хахасаха байгаа бшуу.

"Мүнөөдэр би Чжан-Цзя дасан буулгахын тула час шахуу хоргодожо һуугааб, - гэжэ Цыбиков замай тэмдэглэлнүүд соогоо бэшэһэн байдаг. - Минии һууһан һубагта хирэ-хирэ болоод лэ, хүнүүд уһанда ерэжэ халаха юм бэшэ, зариманиинь эндэ ноһо угаана. Тиимэхээ би нэгэл фото-зураг хэжэ шадааб".

Буряад арадай уг изагуурай түүхэ

СЭЛЭНГЫН МОНГОЛ-
БУРЯАДУУДАЙ ТҮҮХЭ

Ород гүрэнэй эрхэтэд, Зүүн Сибирьтэ хуугша үнэн этигэлтэ албата хасагууд, нүүдэл монгол-буряадууд, ой тайгаар зөөжэ ябадаг хамнигад ба бусад түрэлтэн, бөө мүргэлтэн, бурханай шажантан урда сагһаа уг изагуур үндэһые домоглоһон түүхын бэшэмэл зохёолгүй юм. Тэдэндэ үеһөө үедэ хэлсэдэг аман зохёол, домогууд элбэг бэлэй.

Монголой Чингис хаанай албата ойрад-буряадһаа гарбалтай Асуйхан гэжэ нэрэтэй удаганай Байгал далайн эрьеэр ябатар, далайн эрьедэ хүхэ буха хүлээжэ, хурхиржэ байба. Эндэ имэ байха ёһогүй гэжэ удаган гайхаба. Магад, бурхан тэнгэрийн заяагаар эрэгүй хадамни энээнине намда эльгэ-эбэ гү гэжэ бодобо. Нүхэргүй байһан хадаа бодожо үзөөд, тэрэнтэй нэгдэхэ ханаа гаргаад, ниилэнэн байна. Удангүй удаган хээлитэй боложо, хоёр хүбүү түрээбэ. Ехыень Буряадай, багыень Хоридой гэжэ нэрлэбэ.

Нэгэтэ Буряадай хадын оройн жодоо модон соо нэгэ басагантай уулзаба, тиигээд тэрээнээр намга хэбэ. Хоёр хүбүүтэй болобод. Ахыень Эхирэд, дүүень Булагад гэжэ нэрлэбэд.

Эхирэд найман хүбүүтэй бэлэй. Тэдэ-нэйн үг үндэнэд Байгалай тэрэ бээдэ Эрхүү мужада Верхоленск, Балаганск, Ида мэтэ нютагуудта хуудаг нэн. Байгалай энэ бээдэ Забайкальска областда олон үндэнэ яһатан ажаһуудаг бэлэй. Эндэ Булагадай үринэр Монголһоо оро-жо ерэнэн уг обогтонтой холисолдожо, хамтаржа хуужа байһан түүхэтэй. Бу-лагад зургаан хүбүүтэй нэн. Тэдэнһээ гараһан уг үринэрэйн олонхи Байгалай тэрэ бээдэ Балаганск, Хүти, Ольхон, Доодо-Үдэ гэхэ мэтэ нютагуудта хуудаг харанууд, ашагабад, бэшэшье олон таһаг зонтой хамта хуудаг нэн.

Эхирэдэй найман хүбүүдэй, Булага-дай зургаан хүбүүдэй үринэр Буха ноён абатайбди, Будан хатан эжытэйбди гэжэ хэлсэдэг бэлэй. Хаан уулын жо-доо модон соохи Залман ноёндон хии са-гаан улаагша үнээнэй һу сасан, үргэл хэжэ мүргэдэг заншалтай нэн. Энэ заншалын мүнөө болотор Байгалай энэ талын зарим худары буряадуудта үлэнхэй.

Байгал далайн дундахи Ойхон (Оль-хон) аралда Хоридойн ябажа ябатар, огторгойһоо гурбан хун шубууд халин буужа, далайн захата гурбан баса-гад болон хубилжа, үзэсхэлэн һайхан хубсаһа шэмэгээ тайлан орхижо, да-лайда орожо, шунган сэнгэжэ эхилбэ. Хоридой гайхахын ехээр гайхаба. Тэрэ басагадай нэгэнэйн хубсаһа шэмэ-гыё абан нюужа, тэндэ ойро хоргодон хууба. Басагад эрьежэ ерээбэ. Тиигээд хоёрын хубсаһа шэмэгээ үмдэн, хун бо-лоод дэгдэжэ, огторгойдо халин ошобо. Нэгэ басаганиинь Хоридойдо хубсаһа шэмэгээ абтаад, нүсэгээр үлэшбэ. Хоридой Асуйхан удаган эхэдээ заль-барба. Маша хүйтэн һалхин үлэшбэ. Басаган дааража, аргагүй болоходоо, Хоридойн эбэртэ орожо баригдашаба. Тэндэнэ эхилэн, эрэ эмэ болобо. Арбан нэгэн хүбүүдые түрээбэ. Тэрэ арбан нэ-гэн хүбүүдһээ дэлгэрһэн уг үндэнэтэн одоо арбан нэгэн эсэгын хори буряаду-уд болоно гэшэ.

Буряадуудай нэгэ зариманиинь Росси ба Дундада Улас (Хитад) хоёрой хоо-рондо хилэ табиha үедэ (XVIII зуунай эхээр) хилин саана барга, монгол гэхэ мэтэ арадуудай дунда үлэшһэн юм. Тэ-дэнэй дунда манай хори буряадуудай арба нэгэн эсэгын түрэл таһардаһанууд олон нэн.

Хоридойн бүлэ анхан Ольхон арал-да нютаглажа байгаа. Тэндэ байхадаа, Хоридой үбгэрбэ, һамганшье хүгшэрбэ.

Нэгэтэ һамганиинь үбгэндөө хандан, иигэжэ хэлэбэ: "Би хүгшэн болобод. Арба нэгэн эрые түрөөб. Одоо үри бөөһээ хаана ошохо нэнбиб. Эртымни хубсаһа, гоёлто шэмэгыё намда буса-ажа үгыш. Үхэхын урда үмдэжэ, нэгэ бага сэнгэһүүл даа". Үбгэн зубшөөржэ, хубсаһа шэмэгынь гаргажа үгэбэ. Хүгшэн хубсаһа шэмэгээ абаад, гэртэ оробо. Тэрэ эртынгээ хубсаһа үмдөөд орхиходоо, хун шубуун болошобо. Үрхөөр дэгдэн ниидэжэ гараха сагтань үбгэн хара гараараа һабардаад, бари-жа шадабагүй. Тэрэ эхэнэр хун боложо, огторгой өөдэ дэгдэжэ гараһаар, мүнөө болотор бусажа ерээгүй юм. Гэлсэдэг. Хори зон хун шубуун үгтайбди, хуһа модон сэргэтэйбди гэдэг заншалтай. Тиимэ тула эртэ сагһаа эхилэн, хун шү-буудай ерэхэ, бусаха үедэ хүнэй архи сасадаг заншалтай байгаа.

Хоридой, Эхирэд, Булагад - гурбан эсэгын үринэр Байгалые тойрожо, хада уулаар, ой тайгаар, тала дайдаар, уһа мүрэнүүдые зубшан нютагладаг бэ-лэй. Ан гүрөөл агнажа, загаһа барижа амидардаг, бээ тэжээдэг бэлэй. Эртэ сагта тэдэндэ бурханай ном байгаагүй, хубарагууд байгаагүй, сааза хуули үгы нэн. Уула хадаа, ой тайгада, үһанай дэргэдэ бөө удаганад мүргэжэ, шүтэжэ ябадаг зон байһан гэшэ.

Христосын 1200 ондо Байгалай урда-хи ба хойнохи нютагуудта киргиз-хакас үлс өөрын хаантай нютаглажа хуһан гэдэг. Англи ба Франциин зуу гаран эл-шэнэр Россигаар дамжан, Байгалай тэрэ эрьедэ байһан Холоошондо ерэжэ, он-госо хэжэ, Байгалые мүнөөнэй Посоль-ско монастырь һууряар гаталһан гэдэг. Тиигээд тэдэнэр Ара Ильмен үгсэжэ, Сарилаг дабажа, Үдэнгэ уруудан бууга-ад, Ара Муртые дабажа, Үбэр Муртөөр Тамчида хуһан киргиз хаанай нютаг-та ерээбэ. Тэндэ нэгэ хэды соо амараад, 1310 ондо урагшаа мордожо, Бээжэн хотодо хүрээжэ ерээбэ. Тэрэ үедэ Бээжэн-дэ Чингисэй угай Хайсан Хүлэг хаан шэ-рээдэ хуужа байһан. Тэрэнэй мэдэлдэ Монгол, Түбэд, Хитад, дэлхэй дээрэхи олохон гүрэнүүд байһан юм. Чингис ха-анай уг үргэлжэлүүлгэшэ Тогоон Түмэр хаан Монгол Юань гүрэнэй һүүлшын хаан байһан. 1368 ондо гэхэ гү, али эрэ шара бичэн жэлдэ тус хаан засаг түрээ алдажа, Хитадһаа намнуулһан юм. Тэрэ үе сагһаа эхилжэ, Монголой хүсэн буу-ража, алдаршаһан богдо Чингис эзэнэй хуряжа хамтаруулһан олон тоото орон түрэнүүд бутаржа эхилбэ. Росси, Бухара (Сартуул), Туркестан, тэрэ мэтэ орон-уд Монголой мэдэлһээ хойно хойноһоо гаража, өөр өөрын эзэлһэн газартаа гүрэн түрээ нэргээн бодхообо. Үймөөн һандараан, алалсаан боло-

ходо, албата зон аша олзотой, амгалан хууха аргагүйдөөд, Байгалые тойрон байгша газарнуудта халха бэдэрэн оро-жо ерэнэн байдаг. Тэдэнэй дунда мон-гол, солон, солонгууд, манжа түрэлтэй элдэб зон бии нэн. Тэдэнэр эндэхи зонтой ниилэн хууба. Зариманиинь баруулжа, хойшоо нүүжэ, Байгалһаа урдан гарадаг Анггар мүрэнэй, Байга-лай баруун урда үндэр уулаһаа эхитэй Енисей, Иртыш мүрэнүүдэй, Байгалай зүүн-хойнохи хубшһөө урдадаг Ленэ мүрэнэй эрьээр, мульһэн далайн эрьээр хуудаг болобо. Тэндэ яхад, соед, само-ед, сагаан торгууд, татар, зүйл бүрийн нэрэтэй яһатан нютаглажа байгаа.

Монгол дээрмэшэд киргизүүдтэ довтолжо, амар байлгахаяа болибо. Тиимэһээ тэдэнэр нютагаа орхижо, сүлөө газар бэдэрэн, нүүжэ эхилбэ. Ти-игэжэ тэдэнэр мүнөөнэй Киргиз нютагта ерээбэ. Зариманиинь Баруун Сибирьтэ, Омско ба Семипалатинска областну-удта, Ураалай шэлэ багта, Ази, Европо түбинүүдэй уулзалга дээрэ нютагжаба. Оренбурга мужадашые киргизүүд бии болобо. Ехэ бага хоёр аймаг киргизүүд һая болотор өөрын хаантай байһан гэ-дэг. Мүнөө киргизүүд бүгдөөрөө Оро-сын албатанар юм. Олонхын маго-метан, үсөөхэниинь христос шажанда оробошье, урданай шүтэлгээ – бөө мүргэлөө хаяагүй зандаа.

Хитадай хойно, зүүн ехэ далай ша-дар хуугша манжа угсаатан үсөөхэнье һаа, Тайцун нэрэтэ өөрын ноёнтон болобо, хүсэтэй сэрэг хуряжа байгуулба. 1627 ондо манжанар Хитадта довто-лон орожо, Сохор Лочи нэрэтэ хааниие үлдэжэ, эрэ эмые, эд зөөриие хаман абажа, Хитадые эзэлэн абаһан байна. Тэрэ үедэ Түбэд улс өөрын хаантай бо-лобо. Хүсэ шадалаар һула Түбэд ороной зониие тэрэ үедэ туркнууд, персинууд, олеодууд, монголшууд довтолжо, ам-галан байлгаагүй дээрэнһээ Банчин-эр-дэни Лубсан-Чойжамсо, табадахи Да-лай лама Агван Лубсан-Жамсо гэгшэд Сэцэн-соржо ламада Илгагсун-хутухта гэжэ соло үгөөд, бэлэг сэлэгтэйгээр, бэшэг захяатайгаар Манжын тайцун ноёндон элшэ болгон ябуулба. Тэрэ хадаа Манжа ороной Мүкден хотодо 1637 ондо хүрээжэ ерээбэ. Тайцун баяр ёһололой оршон байдалда тахилай ордондо элшэ ламые хүлээн абажа, Жанжаа хутухта гэжэ нэрэ зэргэ олгон алдаршуулба. Тиигээд Тайцун хадаа Ванчин-эрдэнидэ, Далай ламада бэлэг үргэн хүргэн, ламын шажаниие үндэр хүндэлдэг байһанаа мэдүүлбэ. Иигэжэ түбэд тангад дүрбэн аймагай Манжын мэдэлдэ орохын эхи табигдаһан юм. Манжа зон бөө мүргэлтэй нэн. Одоо хаан, түшмэлнүүд ламын шажанда

шүтэхэ, һүзэглэхэ эрмэлзэл гаргаба. Эртэ сагай бөө мүргэлөө орхингүй, хуушан журамаа эбдэнгүй, шэнэ шажа-ниие дэлгэрүүлдэг, сүмэ хийдые бай-гуулдаг, лама хубарагуудые тэдхээдэг, дэмжэдэг болобо. Энэ болбол ламын шажанда ороһон арадуудые Манжын мэдэлдэ оруулха нэгэ шухала арга бай-гаа.

Монголой Тогоон Түмэр хаанай уг залгамжалагша Бата-Мүнхэ Даян хаан хэсэг бүлэг боложо таһарһан, бутарһан, монгол обогүүдые хамтаруулан нэ-гэдхэжэ, Монгол гүрэниие нэргээжэ, хаан шэрээе эзэлбэ. Тэрэ арбан хоёр хүбүүтэй нэн. Тус бүридэнь айма-гыё үгэжэ, хаанай нэрэ зэргэ олгоод хуулгаба. Харин Бата-Мүнхын нүгшһэн үдаа тэрэнэй үринэр эбгүй болоод, хо-орондоо тэмсэжэ оробо. Ехэ хаанай шэрээ буляалдаһанһаа эбээ таһаржа, хүсэтэйн хүсэгүйгөө дээрмэдэжэ, доб-толжо эхилбэ. Саг самууржа, сарнин бутаржа байха үедэ Чахар Монголой Лэгдэн-хутухта ехэ хаанай шэрээндэ хууба. Харин 1635 ондо манжанар сэ-рэгээр ерэжэ, хутухта хааниие үлдэжэ, эрэ, эмые, ури хүүгэдые абажа, албата болгоһон байна. Манжанар хадаа Чахар Монголой сунид, түмээд, ордос, жару-уд, жилайд гэхэ мэтэ аймаг хушуудые эзэлһэн юм.

Энэ үедэ Халха-Монголдо Засагта хаан, Түшээтэ хаан, Сэцэн хаан, Сайн-ноен хаан захиржа байгаа. Манжаһаа холо байһан Баруун Монголой өөлэд Цэ-рэн-Дондог, зунгар Цэван-Рабдан, баһа торгуудай Аюка хаан манжын мэдэлдэ ороогүй, өөр өөрын газарта хуужа бай-гаа юм. 1660-аад оноор Сэцэн хаанай дүү Галдан өөлэд Цэрэн-Дондогтой эбээ таһарба. Тэрэ үедэ Галдан Бошог-то хаан гэжэ нэрлэгдэдэг болоод бай-гаа. Тэдэ хоёр ноёдой хоорондо тэмсэл байлдаан эхилһэн юм. Галдан-Бошогто Цэрэн-Дондогтоо дирилэжэ, нютаг, алба-та зониие хуряан абаба. Удаань Гал-дан-Бошогто Халхын гурбан хаануудта довтолжо, тэнсэлгүй ехэ үймөө, алал-саа гаргаба. Аргаа буурахадаа, Халхын Засагта, Түшээтэ, Сайн-ноён хаадууд богдо Жэвзэн-Дамба-хутухтые залажа, Мүкден ба Бээжэн ошожо, Энхэ Амгалан хаанай түрэ эзэлжэ байха үедэ Манжын албатад болобо. Тиигээд манжа-хитад сэрэг ерэжэ, Галданы сэрэгтэй дай-лалдажа, Галданиие Алагуула, Алтан-тэбшэ гэжэ нэрэтэй газар руу үлдэбэ. Галдан-Бошогтын зөөри зошо абтаа, сэрэгынь олоноор хюдагдаа. Энэ хадаа 1670-аад ондо болоһон бэлэй.

Тэрэ үймөө буһалгаае Бошогтын буһалгаан, Сайн хаанай самаргаан гэжэ түүхэдэ нэрлэһэн байдаг. Бо-шогтын буһалгаанһаа, Сайн хаанай самаргаанһаа бүри урда монголшуудай дунда болоһон өөр зуурын эбдэрэлһээ боложо, Илиин хара торгууд гэгдэдэг томо бүлэг монголшууд Ижил (Волга) мүрэн тээшэ зөөһөн байха юм. Тэдэ-нэр Каспиин далай (монголоор: Тэнгис нуур) хүрэтэр нютаглажа хуудаг боло-бо. Манухтохой гэжэ нютагта хааниие һунгажа, 1630 гаран ондо Ород гүрэнэй хаан Алексей Михайловичтай танилса-ба, харин тэрэ дороо торгуудууд Оро-дой албатанар болоогүй юм.

1680 гаран ондо Петр 1 үедэ торгу-удай (хальмагай) Аюка хаан тэрэ эзэн хаантай танилсаба. Швеци, Турцитай Петр I дайралдахада, ород сэрэгтэй хамта арба мянган хальмаг морин сэрэг ябалсаа. Петр эзэн Аюкада булган до-тортой алтаар гоёһон баархад дэгэл, алтан бэһэ, элдэб унгын бэлэгүүдые ба-риба.

**Дамби-Жалсан
ЛОМБО-ЦЭРЭНОВ.**

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

Замай тэмдэглэл

ЗАХА ХОЛЫН САХА-ЯХАД НЮТАГ

Хүнэй наһан соо холо, ойрын нютаг нугаар ябаха хэрэг гараад лэ байдаг. Бишье ехэл һонирхоомор заха холын Саха-Яхад Республика ябаһан хүмби. Үни болошоо, тэрэ сагта ВСГИК-тэ багшалжа ябааб. Манай институт хадаа Саха-Яхад Республиктай холбоо барисаатай байгаа. Тиимэһээ эрдэм-шэн-жэлэлгын талаар Саха-Яхадтай культпросветучилищида туһаламжа үгэдэг, тэндэхи училищи дүүргэгшэд манай институт ерэжэ, мэргэжэлээ дээшлүүлжэ, хүсэд дүүрэн дээдэ эрдэмтэй болоод, нютагаа бусадаг байһан. Мүнөөшье энэ холбоо барисан улам эршэтэйгээр ябуулагдажа байдаг гээд дуулахадаа баясадаг хүмби.

Хореографическа таһагай нэгэ группын кураторар хүдэлжэ ябахадамни, Якутск хотын мэр ябаһанаа наһа бараһан хүнэй Эля басаган һурадаг һэн. Һүүлдэнь ябаһаар, эжытэйн танилсаа һэмби. Һүүлдэ дуулахадамни, Эля нүхэртээ холын хойто зүгтэ хүдэлдэг байгаа.

Заочно отделенидэ Иван Уваровский һураад, институт найн дүүргөөд, нютагаа бусажа, КПУ-да багшалаа. Намайе түрэ хуримдаа уряа һэн. Магад, мартажа болоо гээд, хонходоо һэн. Намай урин дулаанда ошохо хүн аад, минии мууда энэ хэрэг бүтөөгүй. Телеграммаар амаршалаа даа.

1975 ондо гэшэ һэн ха. Тэрэ үедэ «Знание» бүлгэмэй шугамаар Республиканска научно-методическа таһагай түрүүлэгшэнэрэй Всероссийска семинар Ульяновск хотодо үнгэрһэн байгаа. Тэндэ ябаха үедөө Якутска АССР-эй НИИ-гэй директор, филологин эрдэмэй доктор, профессор, наһатай боложо ябаһан саха-яхад эрдэмтэ эхэнэртэй танилсаа һэмби. Нэрэ обогын Прокопьева гэшэ һэн гү? Амаржа байхадаа, Волго ехэ мүрэн дээгүүр теплоходоор үгсөө, уруудаа бэлэйбди. Үхэл урин налархай, зоной бэрхэ эмхидхэгшэ эхэнэр ябаа һэн. Бидэниие бултыемнай суглуулаа, хүндэлөө, нютаг тухайгаа хөөрөжэ үгөө. Бидэ олонхимнай юрын лэ багшанар ябаа ха юмбибди.

1980 оной үбэлэй янгинама хүйтэнэй үедэ уряалай ерэхэдэ, И.Д.Шепелева бидэ хоёрые ябуулһан байгаа. Тиигээд лэ Улан-Удэ-Чита-Чульман-Якутск маршрудаар ниидэбэбди. Үдэшэ орой аэропортоо такси абажа, “Лена” гостиница ерэхэдэмнай, бидэ хоёрые хүлээн абаба, халуун, зохид сай уужа, вафли, печени (бүгэдэ Ленинградһаа асарһан хоол) эдижэ дулаасаабди. Гостиница соо дулаан, номер соошье бүри дулаахан. Сонхонь гурбан дабхар раматай, батарейнуудын газар ду-

лаасуулагдадаг байба. Ноябриин 30-най үглөөгүүр шэнэ баригдажа, һаял ашаглалда ороһон зүгөөргүй мантан томо Соёлой байшан ошобобди. Соёлой министрэй нэгэдэхи дарга И.Д.Шепелева конференци нээжэ, пленарна заседани эхилээ һэн. Саха-Яхад Республикын ССУЗ-иин ажал тухай Шепелева һонин элидхэл хээ. Удаань намда үгэ үгэжэ, би “Формирование активной жизненной позиции – основное направление воспитательной работы в ССУЗ” гэнэн темээр элидхэл хэбэб. Үглөөдэринь, декабриин 1-дэ, секцинүүдээр хүмүүжүүлгэ-болбосоролой ажал 2-3 үдэр ябажа эхилээ. Клас-

сай хүтэлбэрилэгшэнэрэй секцидэ «Психолого-педагогический аспект общественной активности как средство самовоспитания студентов» гэнэн нэрэтэй доклад хээд, асуудалнуудта харюусааб, зүбшөөлдэ хабаадалсааб.

Хэдэн үдэр соо научно-практическа конференци үнгэрөө. Удаахи үдэрнүүдтэ училищи ошообди, хэшээлнүүдтэ һуугаабди. Зүбшөөл, тогтоол абаа һэн бээ. Эндэ училищи яһала һонин һуралсалай онол аргууды хэрэглэдэг байһандань баясахаар байгаа. Студент-нэрэй общежити ошожо хараба, үзэбэбди. Уужам таһалгануудтай, сэбэр, һаруул даа.

БАЙРА БАЙДАЛЫН ЯҺАЛА ҺАЙН

Нэгэ үдэр Республиканска национальна, хотын библиотекэнүүдээр ябажа, ажал хүдэлмэритэйн танилсаабди. Олонхи библиотекарьнууд манай институтай библиотечнэ факультет дүүргэһэн ха. Ябаһан, хүрэнэн лэ газартаманай сайлуулдаг байгаа. Эдэ хоёр дааража ябана ёһотой гээд бодоо байха.

Республиканска краеведческэ музей ошожо, бүхэли үдэр эндэ үнгэргэбэбди. Ярославский гэдэг хүнэй эндэ ссылхэдэ байһан тухай мэдэсэ абаабди. Ехэл зохидоор, тааруугаар материалнууд – экспонатууд та-бигданхай. Музей соо дулаахан, сэбэр, һаруул, тоһо

торхог үгы даа.

Нэгэ үдэшэ оройн хоолдо дарга Шепелева бидэ хоёрые гэртээ урижа, хүлээн абаа. Гэрэй эзэн хадаа суута уран зурааша, олон тоото шагнал, алдар солодо хүртэһэн байба. Хөөрэлдэбэ, хооллобобди. Яхад зоной мяхан хоолойн тон хүндэтэйн - залуухан унаганай мяхан юм гээд ойлгуулба. Элдэб зүйлэй заһаһанай эдээн элбэг даа.

Хөөрэлдөөнэй дундуур гэрэй эзэн хэлэбэ: “Бидэ, яхад хадаа Байгал далайн эрьээр ажаһуужа байхадамнай, буряад-монголнууд энэ холо ябуулһан юм”. Тиигээд: “Энэмнай түүхэ, домог ёһотой гээд зүб ойлгоно бээт”, - гэжэ хэлэхэ юм.

Буряадһаа ерэнэн айлашад гээд, хотодо ажаһуудаг нэгэ буряад яһанай гэр бүлэ уриһан байгаа. Теэд тэдэ хоёр нэгэшье үгэ буряадаар мэдэхгүй зон байшаба. И.Д.Шепелева хэдэн дуунуудые гоё һайханаар дуулажа, гэрэй эзэдые ехээр баясуулаа.

Бэлэг сэлэгтэй, хүхюу баяртай байраа бусаа һэмди. Намда бэлэг болгон, түсгаар гоё коробкотой, зүгөөргүй хүндэ хэмжүүрэй яхад арадай эпос “Олонхо” барюулаа. Текстнүүдын хоёр хэлэн дээрэ бэшээтэй. Үшөө хажуугаарнь пластинканыуд байгаа. Энэ үнэтэй сэнтэй бэлэгээ П.Балданжаповай кабинет-библиотекедэ хадагалаанда тушааһан хүмби (БНЦ, ОППВ).

Саха-Яхад Республика тухай яһала юу-хээ ойлгожо, мэдэсэтэй боложо ерээб даа. Газаа хүйтэн гэшэнь аргагүй. Үбэлэй сагта рынок хүдэлдэггүй юм байна. Эдээ хоолой магазинда ороходо, бүхы юумэн талонно системэтэй байгаа. Гайхаабди. Манай эндэ иимэ шэнэ “маягай” наймаан үшөө эхилээдүй байгаа ха юм. Ехэнхи хоолой зүйлнүүд Ленинград хотһоо асардаг байһан. Зунай дулаанай үедэ Хойто далайгаар асардаг байгаа.

Ехэл һайхашаамаар хараһан юумэн гэхэдэ, аргагүй гоё, хэдэн дабхартай Ленскэ пароходство гэдэгэй гэр хаража баясаабди даа. Гэрнүүд бултадаа шахуу газар дээгүүр (на сваях) баригданхай. Гэр доогуур үхибүүдэй шаргаар наадахыень хаража гайхаабди.

Гудамжаар ябаһан хүнүүд хасар, хамараа хушаад, бүтүүлээд ябаха юм. Хоёр нүдэд харагдаха. Бэе бээ харалсажа ябаад, нюурай сайгаад байхадань, гараа зангаад харуулха юм. Юумэ түрхинэ гү? 2-3 дабхар бээлэй баринхай ябаха юм.

Арбаад хоног ажалаараа ябаад, бүрин бүтэн, энхэ элүүрнүүд Буряад нютагаа бусаа һэмди.

Хэды дахин саха-яхад зоноор уулзаһан, нютагаарнь ябаһан хүмби. Үнэхөөрөөл хоёр хүн холо алтан тоонтотойшье наа, ажал замдаа золголсодог юм байна.

Дулма ДАРИЖАПОВА.

Совет үеын сатира

НЭРЭЕЭ НЭЛГЭНЭН
НЭТЭРҮҮ НИМА

- Энэ Данзанай Нимамнай колхоздоо хүдэлхээс ерээ ха юм. Одоол эхэ эсэгээс үргэхэ, тэжээхэ сагынь тудад, болоо бээ, хэды болотор зайха зураха, тарган мориной ташаан дээгүүр, табагтай мяханай уурал дээгүүр, налиха, найрлаха юм бэ? - гэжэ хүгшөөргэшэг болоһон эмгэн үбгэжөөлдөө хөөрэнэ.

- Ха, - гэжэ мийнэд гээд, үбгэжөөлын аршуулаа гаргажа, тамхи татахынгаа тэндэ, - яажаш бай. Ямпил Данзанай Нима "зүрхөө барижа" колхоздо хүдэлхэ гэжэ этигэнэгүйб. Энэни нэгэ газарта шэнгэжэ тогтоод, хүдэлхэ хүн бэшэл. Нэгэ гэдэл хүнгэн ажал бэдэржэ, нютаггүй шураганаха, үгы гэдэл, «гэнэн загалан, гэдхэн тибхэн» хаана бийб гэжэ иишээ эрьелдэд гэхэ байха...

Олье үзэһэн эдэ хоёр үндэр наһатан хэршье удаан арсалдаха, булялдаха юм нэн бээ, зүгөөр үбгэжөөлэй үгээс хүсэд дүүргээгүй байтар, үүдэн түрд гэжэ нээгдээд, газараа олон зон һубарилдаһаар орожо ерээб. Тэдэнэй дунда нютагай үбгэд, түрүүлэгшэ, тон һонирхолтой хүнийн, Данзанов Нима бии байба.

...Эмгэн ажы улаан шарахан сайгаа һамаржа оробо, үбгэжөөлын ханза сооһоо домбо гаргаба. Домботой «духарья» табюулһан айлшад дуугай һууба гэжэ дуулдаагүй ёһотой. Ута гэгшын хөөрэлдөөн захалба. Тэрэнэй эсэстэ:

- Одоол битнай тэнэхэ зайгуултараа болижо, колхозоо шанга шадалтай болгохын түлөө таанартаяа хамта тэмсэхэм, - гэжэ Нима түдхажархина. Тэрэ өөрөөшье мэдэнгүй «галда тоһо адхажархин байба». Тиимэһээ домбо шабхажа, хонгор зөөлэн болоһон түрүүлэгшэ түрүүтэй эндэ сугларһан нютагайхидын Нимын үгэнүүдтэ нэгшэнэндээ, тэрэнээ таалажа, тэбэрижэ оробо...

...«Набшалан шарлаба юм байна. Намарын болоо гэшээ ха» гэ-

дэгтэл, энэ үдэрһөө хойшо гурбан һара мэдэгдэнгүй үнгэржэ, удангүй хүйтэрөөд, үбэлэй тэмдэг үзэгдэбэ. Гэбэшье Данзанай Нима аса барижа, үбһэ ашаба, мэшээг үргэжэ, тарьяа зөөбэ гэжэ үнгэрһэн энэ саг соо нэгшье хүнэй шэхэндэ дуулдаагүй. Харин дуушэ үглөөнэй боро хараанаар:

- Дуулим даа дободош, Хүйтэн даа хүбөөдэш... гэжэ дуулаһан боро даагатай хүнэй түлөөнэй харгыгаар ябахань хаа-яа харагдадаг нэн.

...Нэгтэ албан хэрэгээр гүрэнэй банкын кассада ээлжээ хүлээжэ байбабди. Яаралтай байһан аад, тэндэ байгшадые гуйжа, тон түрүүн мүнгэ абаха болоод, зогсожо байтарнай, кассир эхэнэр онгоошхоёо нээжэ бултайгаад:

- Базаров Петр... - гэжэ, дуудажархиба. Харан гэнэемнай Данзанов Нима хамсыгаа шамаһаар, кассада хүрээжэ ерээд, колхоздо һая зөөжэ ерэнэн хүн нэгэ үнээ абаа. Гэр барюулаа, гэртээ хоёр хүдэлмэришэ хүн г.м.удхатай аржагар тамгатай, гоё гэгшээр гар табюулһан саарһа үнэмшэлгэ гаргажа, кассир эхэнэртэ хаяжархёод, 11.500 түхэриг хармаангалаад гарашаба.

- ...Арба нэгэ мянга табан зуун түхэриг!

"Ай, хүйхэр, Ямпил Данзанай Нима гэдэг яагаад Базаров Петр боложо, яһан ехэ мүнгэ яажа абаба хаб", - гэжэ һанабабди. Теэд яаралтай хэрэгээр яһан аад, энээн тухай һайса бодохо, шүүхэсье сүлөөмнай болобогүй. Магад, буруушье танижа болоо бээбди гэлсэн, удангүй энээн тухай мартажархёо бэлэйбди. Зүгөөр хожомын колхозой правлениин заседани дээрэ байлсаха хэрэг гаража, мүнөөхи Базаров Петрын нэрье дахад дуулабабди.

... Колхозой правлениин заседани эхилшэнхэй. Хүн зон олон. Түрүүлэгшэ хүнэр С. Цыденжапов шиидхэхэ асуу-

далнуудаа соносоһоо. Тиин шухала асуудалаа суглаанай шиидхэтэр һүни оройшье болошоо. Хүн зон эсэнхэ-эл хаш. Гэбэшье түрүүлэгшэ хүнэр Цыденжапов: - һүүлшын асуудал! Колхознигуудай мэдүүлгэнүүдые хаража үзэе, - гэжэ гуйба. Энэ мүн лэ шухала асуудал бшуу. Хойшолуулжа болохогүй гэжэ зосоо ороно. Түрүүлэгшэ мэдүүлгэнүүдые уншажал оробо. «Байдалынь мэдэнэбди. Гуйлтынь хангаха! Хана-аха...» - гэжэ, сугларагшад гараа үргэжэл байна. Гэнтэ: «Колхозник Базаров Петрын гуйлта. Бээм муудаа. Ар-галамжын газарта ябахам. Нэгэ хашарагыемни гунан үхэр болгон андалдажа үгыт. Мүнгэндэ хэрэгтэй болооб гэжэ уншаһанайнгаа һүүлдэ бил һанахадаа, гуйлтынь хангажа, хашарагынь андалдаха гэхэ байнаб», - гэжэ, түрүүлэгшэ үгээ дүүргэбэ. Сугларагшад гансата абяагүй болошоно. һүүлээрнь һабир шэбэр гэлдэн, бэе бэһээ юушьеб асууна хэбэртэй. Тэгэндэшгүүр һуужа байһан нэгэ наһатайшаг хүн бодоод:

- Нүхэр түрүүлэгшэ Базаров Петр гэжэ колхознигы бидэ танинагуйлди. Тиимэ нэрэ обогтой хэн юумнай бии юм нэн бэ? - гэжэрхибэ. Зоншье шэмээгүй болон, шэхээ табишаба. Түрүүлэгшэ бага маргад гэнэнэй һүүлдэ, ехэ шархаангяар:

- Базаров Петр гэшэтнай Данзанов Нима ха юм. Манай колхозой модоной харуулан, лесник... Танихагүй зон гүт? - гэхэдэнь, зоншье шарья табилашаба. Зариманин хүхэ модон болотороо эльгэ хаталдажа, «Яһан убайгүй юм, юу хэнэндээ бээн муудаа юм», - гэлдэнэ. Нүгөөдүүлэнь «түрүүлэгшэ мэдээ ёһотой, гуйлтынь хангай» гэлдэнэ. һүүлэй һүүлдэ «түрүүлэгшэ мэдээ» гэлдэн, олонхиин дуугаар Базаров Петрын гуйлта хангаха гээд шиидхэжэрхибэ.

Харин нэрээ нэлгэжэ, Базаров Петр болоһон Нима Данзановнай

олдоһониинь хаанабши гээд, гунан сарые колхозой хүрэгһөө шэлэжэ хүтэлөөд, сообо хүхэ һуйбадаал, город ороо нэн. Уданшьегүй Нима Данзановнай гунан сараа мүнгэн болгожо хармаангаланхай, гашуун пивэ, гадартай мяха урдаа табижархёод, шэлтэй харые сэлсэгшүүлэн, "бэеын-гээ муу заһажа байгаа бэлэй".

- Шэнэ колхозник Базаров Петрын-най барюулһан гэрын хаана байнаб, - гэжэ түрүүлэгшэ С. Цыденжаповһаа асуугты. Саарһа данса дээрэн ар-жытар тамгаа даража, гоё гэгшээр моторлобошье, ой соо ургажа, шуужа байһан шэнэнэн, наһан тээшэ хургаараа зааһаа бэшэ, Базаров Петрын барюулһан гэр гэжэ тобойһон юумые түрүүлэгшэ Цыденжапов харуулхагүй. Мүн Базаров Петрын абаһан үнээн гэжэ дүрбэн хүлтэй малые молотовойхидын хараагүй юм.

Хуули буса хуурмаг аргаар гүрэнэй кассаһаа абаһан 11.500 түхэригөө Базаров Петр болоһон Данзанов Ниманай үрижэ, суурян болгоһоор, гуйжа абаһан гунан сараа эдижэ дууһаһаар үнинэй.

- Мүнөө энэ хүйхэр хаана "тэбэнын хүбөөр" гүлдиржа ябана ааб? - гэлсэхэт.

Харин тэрэтнай колхоздоо дахинаа гунан сар, гэнэн зон олдохёо болёо гэжэ ойлгоходоо, харгын машинада һуужа, Хэжэнгэ ороод, Худанай талаар, Чесаанын шэлээр юу хээ марьяна, хараашална гэлсэнхэй. Теэд хэды болотор энэ Нимамнай нютаггүй зайха, эшэхэ нюургүй мэхэлхэ юм хаб?

**Г.БАЛЬЖИНИМАЕВ,
Б.БАДАРАЕВ.**

"СААРҺАН" ТЭЖЭЭЛ
БЭЛЭДХЭГШЭД ТУХАЙ

Зэдын, Хориин, Сэлэнгын, Кяхтын болон бусад аймаг-уудта хони үсхэбэрилхэдэ ехэ таатай.

Тэндэхи хүтэлбэрилэгшэд хонин хүрэгөө олошоруулха, тэрэндэ элбэг һайн тэжээл бэлдэхэ гэжэ байгаад суглаа, зүблөөн бүхэндэ хэлсэһэн, шиидхэбэри тогтоолнуудые яһала абаһан, түсэб графигуудые олоор зохёһон байха юм. Илангаяа набшаһата тэжээл ехээр бэлдэхэ тушаа нилээд саарһан бэшэгдээ.

Харин мүнөө үедэ хони ямаанда хуһа бургааһанай набша намаа бэлэдхэжэ абаха эгээл һайн сагай үнгэржэ байхада, тэндэхи хүтэлбэрилэгшэд һанаа амархан һуунад, зохёһон түсэб графигаа дүүргэхын түлөө биратай юумэ хэнэгүй.

**Бэшэһэн саарһанин бухал
Бэлдэһэн тэжээлын адха.**

ХОРИН ДОЛООТОЙ БОРСООХОЙ

(ШОГ)

Хабарай тарилгын
эхилхэдэ,
Хамтын ажал гэхэдэ,
Хатар зайгуул жороотой
Хорин долоотой
Борсоохой
Бээмни муушаг гэхэдэбэ,
Бюллетень абаха
ябахадаба,
Харин бэеынь харагты:

Хүдэр, элүүр хабатай!
Уринхан зунай болоходо,
Үбһэ хуряалга гэхэдэ,
Үнэгэн мэхэ гохотой
Үндэр сагаан Борсоохой
Арайл бээмни муу гэжэ,
Аршаан ошохоом гэбэ:
Ходо архи залгиһаар,
Хото аараг болоо ха.
Өөрын ажал болоходо,

Үнөөндээ үбһэ олоходоо,
Үндэр сагаан Борсоохой
Үбшэн шалтагаа
мартанхай
Үүрээр, сүүрээр
ябахадажа,
Үбһэтэй болоо гэлсэгшэ.

**Андрей
МАНГАТХАНОВ.**

Хашаагаар дүүрэн
адуутай аад,
Хүдэлмэри хэхэ
моригүй гэдэг.
Артелиин зониие
хүтэлжэ байгаад,
Аргал тарааха
хүнгүй гэдэг.

Хэр зэргын бригадир,
Ямар сагай
зонхилогшо бэ?
Энэ хүнэй ябадалда
Эзэн ёһын тэмдэггүй.

**Б.Гылыковэй
шүлэг.**

МОНГОЛЫН СОЁЛЫН ӨДӨР САН-ФРАНЦИСКОД БОЛНО

Монголын аялал члал, соёл, жуул-экспортын бүтээгдэхүүнийг таниулах зорилгоор "Монголын соёлын өдөр" арга хэмжээг

АНУ-ын Сан-Франциско хотын төл талбай "Union Square"-д есдүгээр сард зохион байгуулахаар болжээ.

Арга хэмжээг Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим, АНУ-ын Сан Франциско хот дахь Монгол Улсын Ерөнхий консулын газартай хамтран зохион байгуулах юм. Өдөрлөгт ноос, ноолуур, сарлагийн хөөвөр, гар урлал, эсгий бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгчид, аялал жуулчлалын салбарын компаниуд оролцож бүтээгдэхүүнээ дэлгэх ажээ. Нэг өдөр зохион байгуулах уг арга хэмжээний үеэр хотын төв талбай "Union Square"-д 15-20 асар майхан барьж, үйлдвэрлэл, үйлчилгээг өвөрмөц хэлбэрээр сурталчлах гэнэ.

Д.Ундрах /24tsag.mn/

ГАДААДАД АМЬДАРЧ БАЙГАА ИРГЭДИЙН СОНГУУЛИЙН САНАЛ ХУРААЛТ ЭХЭЛЛЭЭ

Гадаадад байгаа иргэд Ерөнхийлөгчийн сонгуульд анх удаа санал өгч байгаа бөгөөд энэ удаагийн сонгуульд нийт 6233 иргэн санал өгөх юм байна. Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн хуулийн дагуу өнөөдөр буюу энэ сарын 41-16-ны хооронд гадаадад байгаа иргэд саналаа өгнө.

Санал өгөх боломжтой гадаадад байгаа иргэдийг тавдугаар сарын 5-19-ний хооронд бүртгэсэн бөгөөд үүнд 6478 иргэн 39 салбар комиссоор дамжуулан бүртгүүлжээ. Тэдгэрээс 240 иргэн бүртгэлийн зөрчилтэй байсан учир санал өгөх боломжгүй болсон байна. Эдгээр иргэд нь шинэчилсэн бүртгэлд хамрагдаагүй, регистрийн дугаар, овог нэрийн зөрчилтэй байсан гэнэ. Гадаадад байгаа иргэдээс хамгийн олноор бүртгүүлсэн нь Сөүл /1454/, Вашингтоны /838/ монголчууд байжээ. Хоёр өдөр үргэлжлэх санал хураалт зургадугаар сарын 16-ны 22.00 цагт дуусгавар болж, битүүмжилсэн саналын хуудсыг СЕХ-нд ирүүлэх юм байна. Харин гадаадад байгаа иргэдийн саналыг энэ сарын 26-ны өдөр болох санал хураалтын дүнтэй нэгтгэн тоолно.

Т.Энхээлээ.

ХҮҮХДЭЭ ХАЯСАН ЭЦЭГ, ЭХЧҮҮД 5 ЖИЛИЙН ЯЛ АВЧ, ХАРИН ХҮҮХЭД ӨНЧИРЧ ХОЦОРНО

Сүүлийн үед төрүүлсэн хүүхдээ хаях, төөрүүлэх гэмт хэрэг Монгол Улсад нэлээд бүртгэгдэж байна. Хамгийн сүүлд л гэхэд хогийн пункерт хаягдсан хоёрхон хоногтой хүү, хогийн цэг дээр хаягдсан нярай гэх мэт олон цочирдом хэргүүд гарсан.

Тэгвэл төрүүлсэн үрээ төөрүүлж хаядаг эцэг, эхчүүдэд Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд зааснаар мөнгөн торгууль, албадан ажил хийлгэж саатуулах улмаар хорих хүртэлх ял ногдуулдаг юм. Албаны хүний ярьж буйгаар "Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 117 дугаар зүйлд хүүхдээ эх нь төөрүүлсэн, хаясан бол гэмт хэрэг гэж заасан байгаа. Энэ хуулийн хүндрүүлэх нөхцөлд зааснаар хүүхдээ хаяж, төөрүүлснээр хүүхэд нас барсан, хүнд хор уршиг учирсан бол 5 жил хүртэлх хугацаагаар хорих ял эдлүүлэх юм" гэв.

Энэ төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр мөн хаягдсан хүүхдүүдийг хэрхэн асран хамгаалж байгаа талаар зарим нэгэн албаны хүмүүсийг яриаг хүргье.

Баянгол дүүргийн хэв журмын байцаагч Оюун: **Хогийн пункерт хаягдсан нярайн эцэг, эхийг илрүүлсэн**

Баянгол дүүргийн хувьд эх, хүүхдийн эрүүл мэндийн төв 11 дүгээр хороонд байрладаг. Тийм учраас эх нь нярайгаа хаях тохиолдох их гардаг. Уг нь өмнөх онуудад оны

хэмжээнд 5-6 хүүхэд бүртгэгддэг байсан бол энэ онд эхний хагас жилийн байдлаар найман хүүхэд хаягдсан байдалтай бүртгэгдсэн байгаа. Одоогийн байдлаар эцэг эхийг нь олж тогтоох шалгалтын ажиллагаа явагдаж байгаа. Тухайлбал, хүүхдийн эрүүл мэндийн төвд хоёр хоногтой эрэгтэй нярай хүүхэд хаяж явсан хэргийг эзэн болох эцэг, эхийг нь олж тогтоогоод мөрдөн байцаах тасаг шалгаж байна.

Мөн Баянгол дүүргийн XV дугаар хороо 27-р байрны хогийн пункерт хоёр хоногтой эрэгтэй хүүхэд хаясан

тохиолдол бүртгэгдсэн. Эцэг эхийг нь олж тогтоосон бөгөөд шалгалтын ажиллагаа үргэлжилж байгаа.

Түүнчлэн бага насны хүүхдийг гудамжинд төөрүүлэх байдлаар үлдээж явсан тохиолдлууд бүртгэгдсэн. Эх нь хүүхдээ хаях төөрүүлэх гэмт хэрэг нь Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 117 дугаар зүйлд зааснааср 5 жил хүртэл хорих ялтай байдаг.

"Хүүхдийн төв" сувилалын дэд дарга Туяа: **Хаягдсан хүүхдүүд дотор бүр нярайдаа ирсэн тархины**

саажилттай 5-13 насны хүүхдүүд байдаг

Манай "Хүүхдийн төв" сувилал бол өнөөдрийн байдлаар 65-66 хүүхэдтэй байгаа. Сүүлийн үед олдож ирсэн хүүхдүүд нэлээд байна. Одоо байгаа хүүхдүүдийн 40 орчим хувь олдсон, хаягдсан хүүхдүүд байгаа. Он гараад төрөхөд хаягдсан хүүхдүүд найм ирчихсэн байгаа юм. Манайд 0-3 насны орц, гудамжинд хаягдсан хүүхдүүд байгаа. "Хүүхдийн төв" сувилалын хувьд тураалтай, цус багадалтай, амьдралын баталгаажих түвшнээс доош амьдралтай хүмүүсийн хүүхдийг дүүргүүдийн захирамжаар хүлээн авдаг. Хаягдсан, олдсон хүүхдийг цагдаагийн тоотуутаар хүлээж авч үйлчилгээгээ явуулдаг. Хаягдсан хүүхдүүдийн тухайд бид 0-3 настай бол авна. Цагдаагийнхан хаягдсан хүүхдийн ар гэрийнхнийг 6 сарын хугацаанд эрэн сурвалжилдаг. Энэ хугацаанд эцэг, эх нь олдвол буцаагаад өгнө. Ихэнхдээ олдохгүй байдаг учраас манай төв орны эргэлт байхгүй байдаг. Хаягдсан хүүхдүүд дотор бүр нярайдаа ирсэн, тархины саажилттай 5-13 насны 10 хүүхэд байна. Энэ хүүхдүүд маш хүнд асаргаа шаарддаг. Улс авах газар байхгүй ийм хүүхдүүд манайд сувилагдаж байна. Сүүлийн үед эцэг, эхтэй мөртлөө хүүхдээ авахгүй тохиолдлууд гарч байна.

Хүүхдээ хаяснаараа эцэг, эхүүд өөрсдөө торны цаана сууж, харин хүүхэд өнчирч хоцордог.

ШОГ ЗУРГУУД

Шог зураач: С.ЦОГТБАЯР

ТҮҮХЫМНАЙ ТҮГДЭРШЭГҮЙ МҮРНҮҮД

**Үе сагай
О ш о х о
бүри олон
юумэн элиржэ,
арад зонойнгоо
алдар солье,
нэрье мүнхэлхэ
замда сэдхэл
бодолойнгоо
хүсые зорюулагшадай хээн
ажал түүхымнай түгдэршэгүй
мүрнүүд соо тобойжо гарана.
Илангаяа түрэл республикым-
най байгуулагдаһаар 90 жэ-
лэй ойн баярай тэмдэглэгдэжэ
байхада, хэнэй ямар хубитаяа
оруулһаниинь ойлгосотой болоно.**

Мүнөө түүхын эрдэмэй кандидат олоииитын ажаябуулагша, Эсэгийн дайнда хабаадагша, запасай подполковник **Санжи Будаевич Очировай** наһанайн намтар тухай тобшохоноор бэшэхэ хүсэлтэйбди. Бүхы наһаа арадайнгаа соёл гэгээрэлэй, эрдэм болбосоролой ажаябуулагда зорюулһан хүнэй ажабайдал тухай хөөрэхэ болоо наа, бүхэли ехэ ном бэшгдэхээр.

Санжи Будаевич Очиров 1923 оной хабар Баргажанай аймагай Борогол нутагай үнэр баян бүлэдэ түрэн. Бага наһандан эхэ эсэгэ хоёрын хойно хойноһоо наһа баража, дүрбэн эгэшэ Сэмжэд, Лайжад, Санжима, Дэнсэма, хоёр аха Гарма, налбуу гэгшэдтэйгээ сугтаа үндэжэ, нургуулида нурахадаа, заатагүй эрдэмтэ болохоб гэхэн хүсэл урдаа табья бэлэй.

1940 оной январин нэгэнхээ энэ жэлэйнгээ сентябрь болотор "Буряад Монголой үнэнэй" редакцин таһагы даагшаар хүдэлһэн гээд ажалын дэбтэр соо бэшгдэнхэй. Бүри зааханһаа уран зохёолдо, түүхэдэ дуратай хүбүүн бүхы хүсэ шадалаа элсүүлжэ, тэрэ үе сагай долгин дээрэ амжалтатайгаар хүдэлөө. Удаань сентябрь нара соо Ахын аймагай Сорогой эхин нургуулида багшалһан намтартай. Юуб гэхэдэ, эрхэтэнэй дүүрэн наһа хүсөөшьегүй наа, илангаяа эдир үетэндэ нургуулийн ном зааха эрмэлзэлын ехэ байгаа. Дайнай эхилхын урда тээ залуушуул тон ехэ эдэбхи үүсхэлтэйгээр хүдэлдэг байгаа гээд мэдээжэ. 1941 ондо Ахын аймагай

комсомолой секретаряар томилогдо-бо. Нэгэ жэл энэ тушаалдаа хүдэлөөд байхадань, Эсэгийн дайн эхилжэ, дайнда пулеметчиоор дайлагдажа байхадань, залуу солдадай мэргэ-жэл шадабариень бүри нарижуулха гэхэн зорилгоор пулемётно училищи-ин курсантын нуралсал гараба. Эсэ-гийн дайнай бүхы жэлнүүдтэ Ураалай сэрэгэй училищида, Брянска, Бело-руссиин фронтнууд, Ленинградай комсомолой курснуудай шагнагша болоо гэжэ бэшгдэнэ. Удаань Вла-дивосток хотын СССР-эй Дотоодын Хэрэгүүдэй ведомствын полкын ком-соргоор 1946 он болотор хүдэлһэн. Дайн сэрэгэй дүүрэнхэнэй һүүлээр Эрхүү хотын партийна нургуулида нураба. Санжи Будаевич - үнэн сэхэ коммунист, ямар нэгэ хүнэй буруу ааша гаргаа наань, тэрэ үедэнь наин тээшэнэ залаха, зүбөөр ойлгуулха гэхэн хүсэлтэйгөөр хүдэлдэг байһан. Энэ эрмэлзэл хүсэлын Улаан-Үдэ, Калинин, Хяагта, Новосибирск хото-нуудай институтуудта ахалагша баг-шын музейнүүдэй директорэй болон аймагай газетэнүүдэй редакторай ту-шаалнуудта хүргөө.

Санжи Будаевич 17 наһанһаа эхилжэ, 80 наһа гаратараа, 60 га-ран жэлэй хугасаа соо нэгэшье үдэр амарангүйгөөр хүдэлһэн. Наһанайнгаа 30-аад жэлые нутагайнгаа элитэ хүбүүн, үльгэр домогто хубисхалша Элбэг-Доржо Ринчиногой хуби заяан тухай олон шэнжэлэлгэнүүдэ хэжэ, илангаяа ерээдүйн залуу үетэндэ дамжуулан ойлгуулха талаар тон ехэ ажал хүтэлбэрилөө.

Республикымнай мэдээжэ эрдэмтэд Бимба Доржиевич Цибиков, Шираб Бодиевич Чимитдоржиев, Бато Бад-маевич Батуев, Галина Номогоновна Очирова болон, мүн залуу эрдэмтэ-дые үргэнөөр хабаадуулжа, гурба удаа Элбэг-Доржо Ринчиногой буу-сада Баргажанай аймагай Хилгана нутагта эрдэмэй конференцинуудыг үнгэргөө. Энэ түүхын хэмжээ ябуул-гануудта дайнай ветеран Прокофий Базарович Ламатханов, уран зурааша Эрхэтэ Аюшеевич Эрдыниев, Солбон Раднаевич Ринчинов, Арадай Хуралай депутат Дарима Доржиевна Сунда-рон, республикын соёлой министрэй

С.Б.Очиров, М.Н.Намм, Э-Д.Ринчиногой бага басаган Енок

орлогшо Валентина Шагжиевна Цы-ренова, республикын габыата врач Надежда Намдыковна Ринчинова, "Икат" гэхэн олзоборилгын байшан-гай директор Бато Ламуевич Очиров болон бусад ехэ яжал ябуулһан.

Эндэ дурсагдаһан мэдээжэ хүн бүхэн Буряад-Монголой республикын үндэһэ нуури эхилэн эмхидхэлгэдэ тон ехэ үүргэ дүүргэһэн Элбэг-До-ржо Ринчиногой ябуулһан хэрэгыг үргэлжэлүүлхэ, бэшэһэн номуудын хэблүүлэн, олоной анхаралда дурад-хаха хэрэгтэ ехэ сагаа, мүнгэн зөөри болон зохёохы ажалаа зорюулаа.

Санжи Будаевич өөрөө Элбэг-До-ржо Ринчиногой наһанайн нүхэр врач мэргэжэлтэй Мария Никифоров-на Ринчино-Намм, Енок басаганайн гэр бүлэтэй танилсажа, хөөрэлдэхээс Мурманск хото ошоожо ерэн. Ганда Монгол ороной Гүрэнэй архивууд соо хүдэлжэ, "Элбэг-Доржо Ринчино Мон-гол орондо" гэхэн ном хэблүүлэн гар-гаа. Улаан-Үдэ хотодо хэдэн удаа эр-дэмэй конференцинуудыг үнгэргөө. Эдэ конференцинуудэй хүдэлмэридэ Япон, Монгол гүрэнүүдһээ, Москва, Новосибирск хотонуудһаа элитэ эр-дэмтэд ерэжэ, Элбэг-Доржо Ринчино-гой хэһэн ажалыень үндэрөөр сэгнээ. Ази түбиин арадуудай демократиче-ска хүдэлөөндэ оруулһан хубитань

үеын үедэ онсо өөрын үндэр холын хараа бодолтой гэжэ тэмдэглэгдээ.

Гадна Баргажанай аймагай мэдэ-эжэ гүрэнэй ажаябуулагшад Гомбо Боболоевич Цыденов, Даша-Нима Тыжебрович Раднаев, мүн Лев Бу-даевич Раднаев болон бусад буряад арадай хуби заяанай хүгжэлгэдэ онсо зам нээһэн. Элбэг-Доржо Ринчиногой нэрье мүнхэлхэ, ерээдүйн сагта хэһэн ажалын, хэлэһэн үгэнүүдын сэгнэ-жэ, ажабайдалдаа нэбтэрүүлхэ тухай хүдэлмэри ябуулһан.

Санжи Будаевич өөрөө шүлэг, ду-унуудта дуратай, хүндэмүүшэ, эрхим эмхидхэлшэ нэн тула энэ ехэ ажал аша үрэ ехэтэйгээр ябуулжа шадаһан юм. Мүн лэ Элбэг-Доржо Ринчиногой монгол-буряад сэхээтэндэ хандажа бэшэһэн "Шэнэһээ-Шэнэ заяан" гэхэн шүлэгынь "Буряад үнэнэй" 1993 оной июниин 12-ой дугаарта хэблүүлһэн. Мүнөө энэ шүлэгһөө нэгэ хэды бадаг уншагдайнгаа анхаралда дурадха-набди.

Манай республикын байгуулагда-һаар 90 жэлэйнгээ ойн баярыг тэм-дэглэжэ байхада, республикын сасу-утан Санжи Будаевич Очировай хэһэн ажалын ёһотойгоор сэгнэгдэнэ гэжэ наһагдана.

**Дулгар ДОРЖИЕВА,
Буряадай арадай поэт.**

Элбэг-Доржо РИНЧИНО

ШЭНЭНЭЭ – ШЭНЭ ЗАЯАН

(Монгол-буряад сэхээтэндэ хандалга)

Байгал ехэ далайгаа
Бараниинь тойроод
үзэхэдэш,
Байха монгол-буряадайм
Барлаг заруул болоһониинь
Байхын аргагүй
зоболон бэлэй.
Алайр гэхэн тэрэ лэ,
Хуушан монгол-буряад
Хубиршагүй нэрээ
Хуха бали татана лэ.
Худара буряадаа
дайраад лэ,
Худайн голоор эрьюулээд,
Дээдэ Ленэ тулалайли...
Архиин найгуур манан соо
Тайлганай далай уһан даа.
Олон мэхэтэ бөөнүүдтэ
Улад зонийн эдюулхэнь
Ухаан бэеьем урбуулалайл,
Салбуу ябадал арилжа,
найхан сагай ерэхэ тухай,
Арюун шажан
дэлгэрхэ тухай
Абарал буухыень хүсэжэ,
Ангар тээшээ гэхүүлээб.
Боохон дээрээ буулалли...
Ангар ехэ мүнэнһөө
Аяар дээшээ хөөрөжэ,
Торонгүйгөөр ябааша
Тохом сэгээн маные
Туруутайхан болгожо,
Далитын хүнгэн харгыгаар
Далайе ото гаталжа,

Бархан үндэр баабайнгаа
Бархагар шулуун
хабсагайда
Ямар найхан үзэгдэл
Яагаа өөрсөөр дэлгэрбэб!
Томо хабсагайн хормойдо
Тунгалаг сэбэр нуурын
Толи мэтээр яларна.
Түүнһээ бүри дээшээ
Түүхэ үеын хэлсээнэй
Түмэн жэлдэ мүнхэрһэн
Тогтом сагаан сахилгаан
Толо доло татаһаар,
Бархан баабайн хизаарта
Байса эхин боложо,
Баргуужан ехэ газарые
Бага, ехэ мүнэнүүдээр
Баян үнэр болголойл.
Хоног үндэр хадаһаа
Хойшоо нэгэ харахадаа,
Уһан дайдаа танижа,
Уйдхар минии таралайл.
Мүнөө далай Байгални
Мүнгэндэл аржагар
хашарһаар
Мэлмэлзэн, миралзан
сэнхирнэл.
Тойроходожо харахадань,
Тураг ехэ бүргэдүүд
Тулюур нэгэ малшанай
Тугал, хургыень
буляахаар
Туршалсажа элинэ.
Хаан Бархан баабайе

Хатуу шэнэһэн хүрээлнэ,
Хада ехэ хабсагайнууд
Хабтагай үргэн дэлхэйдэ
Халилдажа хүхэрнэ.
Улам бүри мантайһаар,
Уула, шэлэ болоһоор,
Ой тайгаар хушаатай
Утаан уурал хоёртоо
Уняртаһаар арилна.
Баргуужан голоо
Хаймаданам.
Бархан баабайн хормойе
Найман тээһэнь бүрхөөжэ,
Найгама хара шэбэр лэ
Нахилзажа жэрлэйл.
Боолон-Түмэр уулын
Боро шулуун оройе
Бута сохин сорьёжо,
Буга хандагайн эзэлһэн
Будан хара тайгын
Хонхор, болдогоор
ургаһан
Хүшэр хүндэ модыень
Үе саһаа хэлсэдэг
Үльгэрнүүдэй баатартал,
Үндэһөөрнь урбуулан,
Тудалдан хабсагайдаа
Тороо яагаа үгыгөөр
Биса бала сүмэрүүлэн,
Баргуужан мүнэн
харьялна.
Байгал далайн хүбүүдэй
Бархан баабайн оройһоо
Баяртайгаар харахада,

Хонгор үргэн дайдынгаа
Холо ойро нугаарнь
Хоолойнууд, халаанууд
илгаржа,
Хоолхон ногоониинь
урганал,
Хони, үхэрын үдэжэ,
Буряад зоной таабарида:
- Баргуужан газарай
малынь
Баруун хойшоо бэлшэбэ, -
Гэжэ хэлүүлһэн
бэлэйл даа.
Гуламта галаа тойродог
Голхон түрүү үбгэдэй
Баян мэргэн зугаада
Баргуужан үндэһэн газарнай
Баатар Чингисэй
нагасанарай
Байрань байһан
гэлсүүлдэг.
Эрдэм бэлиг хоёрыг
Энхэрэн үзэжэ ерээд лэ,
Энэ далай алдартай
Иимэ найхан нутагтаа
Үетэн нүхэдөө харахадань,
Үзэг бэшэгыень
шалгахадань,
Уярал минии
хүндэдэнэ, -
Үгы юумые яахаб даа!
Далайн саадахы Түнхэндэ
Дарлал шангаар
эзэрхэнэ...

Хори минии буряадууд,
Хорёодой ехэ эсэгээ,
Хун шубуун эхээс -
Бодото нэрээс ханажа,
Бүхы буряад зоноороо
Бодол нэгэн болыта.
Халха ехэ Монголоороо
Хаяа хадхадан Сэлэнгэм.
Халаглажа үйлын ушарта
Хасаг сэрэг боложо,
Хашалтада сүхэрнэ.
Байха монгол-буряадай
Байра газараа алдажа,
Зол аргаа хухаржа,
Зобон, үхэн бутаржа,
Зууралдажа байхада,
Гансал нэгэ Агамни
Гасалан хатуу үе сагтай
Үһэрэлдэжэ тулалдан,
Эрхим хайдайнгаа үгөөр
Эрдэмэй ехыг хэдэг лэ.
Зөөри мүнгээс
хайрлангүй,
Зүбэй найхан хэрэгтэ
Хүбүүд басагад хоёроо
Хүнэй холо газарта
Эльгээһэн, яһан
байна лэ.
Одо тэдэнь болбол
Олон нарин ухая
нуран, үзэн бусаад лэ,
һомолон эльгээһэн
зоноороо
һуудал байдалаа

үйлэдэжэ,
Тулин. Ядан байгшадтаа
Тулга туһань боложо,
Үргэн сагаан харгыгаар
Үнэн турын олгуулан,
Үргөө нургаа гээшэ лэ.
Алтан шара нарами
Асари үндэр уулынгаа
Ара бэеын саанаһаа
Алта мүнэ сээржэ,
Арюун үдэрыг тогтооно.
Эрдэм бэлиг гээшэмнай
Эгээл олоной ухаанда
Энэл наранай туяадал
Энхэ гэрэл тогтоохол.
Эгээл манай үедэ
Эхи табилган
болохонь лэ.
Хамаг буряад
нургуулитан,
Хатуу түргэн зоригтон,
Хаба бээс эршэдэжэ,
Харашье, ламашье -
илгаагүй,
Харанхы тамада зобогшо
Хайрата монгол-буряадаа
Хамтадаа булта
бадаруулыт!
Санкт-Петербург, 1910 он.
**С.ОЧИРОВ
хэблэлдэ бэлдэбэ.**

ИТГЭЛИЙН ХАМБЫН ЗАХЯАНУУД

 Буряад Үнэн Учредители: Глава Республики Бурятия, Народный Хурал Республики Бурятия, Правительство Республики Бурятия Директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА Редакционная коллегия: И.М.Егоров, П.Л.Носков, М.В.Калашников, И.В.Смоляк (Правительство РБ), А.С.Коренев, Ц.Б.Батуев, В.Р.Булдаев, Ц.Э.Доржиев (Народный Хурал РБ), А.В.Махачкеев - зам.директора, С.Б.Байминова - ответственный секретарь, Г.Х.Дашеева, Н.Д.Бадмаринчинов, Л.В.Очирова, Д.Ц.Мархадаева, Б.В.Балданов, В.Д.Дамдинова.	21-54-54 - приемная 21-35-95 - замдиректора - редактор газеты "Бурятия" 21-68-08 - редактор 21-64-36 - замредактора, ответственный секретарь 21-67-81 - выпускающий отдел 21-63-86 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций 21-63-86 -отдел социально-политических проблем 21-64-36 -отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, редакция журнала "Одон" 21-06-25 - редакция журнала «Байгал» 21-60-21 - редакция журнала «Морин Хуур», отдел книгоиздания 21-62-62 - реклама 21-50-52 -отдел распространения	И ИЗДАТЕЛЬСТВА: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГАУ РБ «Издательский дом «Буряад үнэн».	Газета зарегистрирована Региональным управлением регистрации и контроля за соблюдением Законодательства Российской Федерации о средствах массовой информации в Республике Бурятия Свидетельство № Б-0079 от 2 ноября 1994 г. www.burien.ru e-mail: unen@mail.ru
			Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 19.06. 2013 в 17.00 - по графику; 19.06.2013 г. в 17.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ №1838. Тираж - 4600 экз. Общий тираж изданий 11420 экз. Цена свободная.
	Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. Автор несет ответственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.		* Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (1 этаж), Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54

УЛААХАН МАЛГАЙ

Гуурһаяа туршанабди

ошобо. Ой соогуур ошожо ябартарнь, урдаһаань боро шоно ябаба. Модоной саанаһаа хүрэжэ гараад һураба:

- Хайшаа ошожо ябанаш, Улаахан Малгай?

- Нагаса эжидээ ошожо ябанаб, - гэжэ хэлэбэ.

- Хаана байдаг бэ нагаса эжышнэ?

- Ойн хажууда, тээрмын саана, - гэжэ басаган харюусаад, сэсэг түүжэ эхилбэ.

Шоно тиихэдэнь нагаса эжынын гэртэ гүйжэ ошобо. Гэртэнь ерэжэ, шангаар тоншобо. Нагаса эжынын үүдэ нээхэдэнь, шоно хүрэжэ, нагаса эжынь залгижархиба. Унтаридань ороод, малгайнь үмдөөд, хүлээбэ. Улаахан Малгай үүдэ нээгээд, нагаса эжидээ дүтэлбэ.

- Нагаса эжы, юундэ шинии нүдэн иимэ томо гээшэб?

- Шамайгаа найнаар харыхын түлөө.

- Юундэ шинии шэхэн иимэ томоб?

- Шамайгаа найнаар дуулахын түлөө.

- Нагаса эжы, юундэ шинии шүдэн иимэ томоб?

- Шамайе эдихын түлөө, - гэжэ хэлээд, Улаахан Малгайе залгижархёод, унташаба.

Гэрэйн хажуугаар ойн ажалшан үнгэржэ ябаба. Сонхоорнь харан гэнэнь, томо шоно унтаж байба. Ойн ажалшан хүхөөрөө шонын гэдэһэ хахалба. Тэндэһэнь нагаса эжынь, Улаахан Малгай гараба. Ойн ажалшан ехэ гайхаба. Нагаса эжынгээ амиды мэндэ байһандань, Улаахан Малгай ехэ хүхибэ.

**Агын тойрогой
Амитхаашын дунда
хургуулийн 6-дахи
классай хурагшад:
Б.БАДМАЦЫРЕНОВ,
А.КОНСТАНТИНОВ,
Б.ТУНГАЛАНОВ оршуулбад.
Багшань ДАРМАЕВА
Баирма Дармаевна.**

Илья баабайн тэжээмэл Инзаган бэежэн найрханхай, Игаажа газар хэбтэтэрээ, Иишэ тиишээ харайна.

Илья играет с косулёнком, Илье он кажется ребёнком. "Иришка, вдруг он упадёт?" - Илье всего четвёртый год.

"Й" гэнэн үзэгөөр Иимэ үгэнүүд эхилдэг: Йена, Йорк, йод, Йемен гэхэ мэтэшлэн.

Й - здесь слов немного: Йод, йота, йога. Коль знать побольше надо детворе, Пускай слова поищут в словаре.

Коля хубүүнэй Коньки хурдан даа. Каток дээрэ командаяа дахуулаа.

Как сегодня лёд искрист, Как мороз крепчает! Коля - лучший хоккеист - Команду выручает.

Лэксэк хубүүн Лимбээр гоёор наадана, Лиза, Лида, Лина гурбан шагнана.

Лэксэк на лимбе нам играет: Льются напевы степные, Льются, с рожденья родные, Льются - и мир замирает!

Мэнэ һая төөдэймни Мэхээр гэдэг үндэнэ Манай дунда хургуулийн Музейдэ асаржа үгэбэ.

Музей в нашей школе любому отворён, Мы в нём изучаем наш край и наш быт. Мамин подарок - "золотой корень" - Майской порой в горных дебрях добыт.

Ногообтор хүхэ үнгэтэй Номин гэдэг шулуу Норжон дүүхэйн бугаагта Нагасань һуулгажа үгөө.

Норжиге вручен подарок: На браслет - цветом горит! Необычный камень ярост, Назван звонко - лазурит!

Урдын сагта жаахан басаган эжытээ ойн хажууда ажаһуудаг байгаа. Нагаса эжынын басагандаа улаан малгай оёо, тиихэдэнь хүн зон тэрэниие Улаахан Малгай гэжэ нэрлэбэ. Нэгэтэ эжынын басагата нагаса эжидээ пирожки абаашаад ерэ гэжэ хэлээ. Улаахан Малгай суглараад

ШУБУУД ТУХАЙ ШҮЛЭГҮҮД

БУЛГАМҮҮР

Бутын орой дээрэхи Бултайн һууһан

Бадма-Ямбуу сэсэгэй Бадаржа байһан

Толотожо гараһан

Толон доро бэлшэдэг, Тангаржа ябадаг малые, Трактораар газар хахалжа, Таряа ургуулдаг таряашаниие - Бүгэдэ найхан юумые Хаба соогоо магтажа, Хүхэ тэнгэри доро Хоолойн шадал гаргана.

БҮРГЭД

Дээгүүр элижэ ябахадаа, Дэлхэй шэртэн харана. Далай дэбин, дэбин, Дайсадаа айлгана. Шубуудай хаанби гэжэ Шадал зоригоороо мэдэржэ, Хурса хоёр нүдөөрөө Холын холо руу харана. Хадын үндэрэй оройдо Хабсагай дээрэ байрлана.

